

Een pleidooi voor sociaal-ruimtelijke uitgangspunten in het beleid voor de Limburgse cités

Masterscriptie
Bram Vanwelde

Promotor: Roel De Ridder

Universiteit Hasselt
Faculteit Architectuur en Kunst

Academiejaar 2021 - 2022

Dankwoord

In eerste instantie wil ik mijn begeleider en promotor voor deze thesis, Roel De Ridder, bedanken. Hij wist me steeds interessante literatuur aan te reiken die mij toeliet zeer veel diepgang in de thesis te brengen en een breed aantal aan facetten van mijn thema te onderzoeken. Ook gaf hij me waardevolle feedback en stak hij zeer veel tijd in het meermaals nalezen van mijn eindwerk, waarvoor grote appreciatie.

Verder wil ik ook mijn studiobegeleiders, Jo Janssen en Guy Cleuren, bedanken voor het begeleiden van mijn masterproject/ -ontwerp. Ze wisten steeds een kritische houding aan te nemen ten opzichte van de genomen stappen in het ontwerpproces, wat naar mijn gevoel tot een diepgaand en goed uitgedacht ontwerp geleid heeft. Ze spoorden me aan het beste van mezelf te geven en reikten ook de nodige referentieprojecten toe die het ontwerp gevoed hebben.

In het bijzonder wil ik ook Patrick Moons, sociaal buurtwerker van Beringen-Mijn, bedanken. Hij maakte tijd om me een rondleiding in Beringen-Mijn te geven, bezorgde me zeer interessante informatiebronnen en gaf me de nodige input in verband met de sociale context van Beringen-Mijn en sociale tendensen en problematieken die er vandaag heersen.

Ten slotte wil ik ook partner en familie bedanken. De opleiding tot architect bezorgde me regelmatig gezonde en minder gezonde stress. Hun steun en nodige afleiding op regelmatige basis heeft me doorheen de opleiding getrokken.

Abstract (NL)

De cités in Limburg worden vandaag geteisterd door heel wat sociaal-ruimtelijke problematieken. Na de sluiting van de mijnen werden de arbeiders die er woonden op alle gebied aan hun lot overgelaten. De herbestemmingen die al plaatsvonden in het mijnpatrimonium, op de voormalige mijnsites zelf, vaak gericht op een bovenlokaal en soms zelfs internationaal publiek, overschaduwden de lokale problematieken en laten de cités hun eigen gang gaan. Overheden en lokale besturen komen de laatste jaren wel stilaan op de proppen met aanstalten om ook de cités nieuw leven in te blazen en beogen de kwaliteiten van weleer terug te brengen in een hedendaagse vorm. De plannen die ze hiervoor aanhalen, hebben jammer genoeg vaak enkel betrekking tot een ecologisch duurzame en historisch getrouwe aanpak, maar de sociale duurzaamheid wordt vaak vergeten als het gaat om een ruimtelijke toekomstvisie, of er bestaan moeilijkheden het sociaal-ruimtelijke karakter van de cités te bevatten.

De situatie zoals ze vandaag de dag in de Limburgse cités voordoet, inspireerde me te zoeken naar een manier om sociaal-ruimtelijke relaties te onderzoeken, een sociale context te linken aan een ruimtelijke verwezenlijking en menselijk gedrag binnen een ruimtelijke context te kunnen kaderen. Hiervoor probeer ik in de eerste hoofdstukken vat te krijgen op enkele begrippen, waaronder sociale ruimtelijkheid als centraal begrip, en bekijk ik hoe architecten in het verleden deze relaties al probeerde te definiëren aan de hand van typologisch onderzoek en het leggen van verbanden tussen typologie en sociale contexten. De bespreking van typologie door de ogen van theoretici zoals Philippe Panerai, Oswald Mathias Umers en Anthony Vidler zal dan ook aan bod komen. Ook de praktijk van Dogma, die 'de architect als regisseur van kansen' vooropstelt, zal een belangrijke leidraad vormen in de thesis. Hun ruimtelijke studies en projecten geven de gebruikers de mogelijkheid zichzelf te ontplooiën en moedigen wisselwerking tussen gebruikers en ruimtelijke aspecten dan ook sterk aan.

Om te snappen hoe de sociale context het ruimtelijke beïnvloedt en omgekeerd, vertrek ik vanuit twee cases die bespro-

ken worden. Er zijn enerzijds de Garden Cities in Londen, naar het beeld van Ebenezer Howard, die het vormelijke voorbeeld vormen van de tuinvijken in Limburg. Anderzijds zal ook Beringen-Mijn, de cité van Beringen, een belangrijke rol spelen, als case study in Limburg. Door de sociaal-ruimtelijke interacties te vergelijken tussen beide locaties, rekening houdend met de specifieke sociale contexten in beide gevallen, zal duidelijk worden hoe enerzijds de sociaal-ruimtelijke interacties bestudeerd kunnen worden en anderzijds de verschillende sociale contexten een gelijkaardige typologie beïnvloeden. Beringen-Mijn vormt hier een belangrijke case en was de inspiratie om dergelijk onderzoek te voeren, maar gelijkaardige onderzoeksmethodes zijn inzetbaar op verschillende contexten.

Resultaten van dit onderzoek hebben betrekking tot het lokale niveau, hoe beleidsmakers en ruimtelijke planners de sociale aspecten van ruimte kunnen bestuderen, wat de sociaal-ruimtelijke pijnpunten van Beringen-Mijn zijn. Daarnaast hoop ik ook te leren vanuit Beringen-Mijn over de Vlaamse wooncultuur en -problematieken in het algemeen en op meer fundamentele kwesties te duiden, zoals typologisch onderzoek dat ook vandaag nog steeds relevant is binnen de architectuurdiscipline en mogelijk kan leiden tot inzichten in complexe maatschappelijke problemen. Niet met de bedoeling deze problemen op te lossen (het is echter een verouderde visie te denken dat we als architect echt problemen kunnen oplossen), maar wel om gebruikers van ruimte zelf de ruimte te geven om te experimenteren wat kan en ruimtelijk experiment door te voeren om sociaal duurzame ingrepen in de stad mogelijk te maken. De thesis in zijn geheel is dan ook een pleidooi voor meer sociale inzichten in stedelijke planning, om niet krampachtig vast te houden aan historische waarden die mogelijk het sociale karakter van een wijk helemaal verwoesten. Daarmee hoop ik architecten en ruimtelijke planners te inspireren zelf ook vanuit een sociale context te gaan ontwerpen en ruimte voor sociaal-ruimtelijke experimenten in (sub-)urbaan gebied te voorzien, niet enkel in de Limburgse cités, maar ook op grotere schaal.

Abstract (EN)

Limburg cités are plagued today by many socio-spatial problems. After the closure of the coal mines, almost 30 years ago, the workers who lived and worked there were left to their own devices. Redevelopments that have already taken place in mining heritage, on the former mining sites of Limburg, are often aimed at a supralocal and sometimes even international audience. These projects overshadow the local social problems in the cités. In recent years, governments and local authorities gradually came up with plans to give a new life to the cités and garden cities in Limburg and aim to bring back the qualities from the past for these neighbourhoods, in a contemporary form. Unfortunately, the plans made for this often only concern an ecologically sustainable and historically faithful approach. Social sustainability is often forgotten when it comes to a spatial vision for the future, or it's difficult for them to understand the socio-spatial character of the cités.

The current situation in Limburg cités inspired me to search for a method to explore socio-spatial relations, to link a social context to a spatial intervention and to frame human behaviour within a specific spatial context. To start this research, I try to get a grip on some crucial concepts for this theme, including social spatiality as the central concept for this thesis, and I investigate how architects already tried to define relationships between social behaviour and spatial contexts, through typological research and searching for connections between typologies and a social context. The discussion of typology through the eyes of theorists, such as Philippe Panerai, Oswald Mathias Ungers and Anthony Vidler will therefore be discussed. The practice of Dogma, an architectural office that puts the 'architect as the director of opportunities' first, will also be an important guideline in this thesis. Their spatial studies and projects give users the opportunity to develop themselves and therefore strongly encourage interaction between users and spatial aspects.

To understand how the social context influences the spatial aspects and vice versa, I start my research by reflecting on two cases, in relation to the theoretical framework. On the one hand, there are the Garden Cities in London, created by Ebenezer Howard, which are the formal examples for the garden districts in Limburg. On the other hand, Beringen-Mijn, the cité of Beringen, will also play an important role as a case study in Limburg. By comparing the socio-spatial interactions between both locations, taking into account the specific social context in both cases, it will become clear how on the one hand the socio-spatial interactions can be studied and on the other hand the different social contexts influence a similar typology. This research, with Beringen-Mijn as the central case study, searches for methods to explore the connection between spatial practices and the social context.

Results of this relate to the local level, how policy makers and spatial planners can study the social aspects of space and what the socio-spatial problems of Beringen-Mijn are. In addition, I also hope to learn from Beringen-Mijn about Flemish housing culture and issues in general and to point out more fundamental issues, such as typological research that is still relevant today within the architectural discipline and may lead to insights into complex social issues. Not with the intention of solving these problems (it is an outdated vision to think that we as architects can really solve problems), but to give users of space themselves the space to experiment what is possible and to carry out spatial experiments, to enable socially sustainable interventions in the city. The thesis as a whole is therefore a plea for more social insights into urban planning, not to cling to historical values that may completely destroy the social character of a neighbourhood. With this I hope to inspire architects and spatial planners to start designing from a social point of view and to provide space for socio-spatial experiments in urban and sub-urban areas, not only in Limburg cités, but also on a bigger scale, in different contexts.

Inhoudstafel

3	Dankwoord
4	Abstract (NL)
6	Abstract (EN)
8	Inhoudstafel
12	Introductie - Pleidooi voor sociaal-ruimtelijke aandacht in de beleidsvoering en toekomstvorming voor tuinvijken
16	Zoektocht naar toekomstvisies voor tuinvijken
21	Stedenbouw en architectuur in relatie met een maatschappelijke context
26	Sociale Ruimtelijkheid als concept - Ruimtelijke ingrepen en hun wisselwerking met sociale dynamieken
30	Sociale ruimtelijkheid als concept
36	Sociaal-ruimtelijke experimenten met typologie als uitgangspunt
38	Typologieën op stedenbouwkundig niveau
45	Hedendaagse relevantie van typologie
48	Ruimtelijke experimenten en typologie als eerste stap naar sociaal-ruimtelijke kwaliteiten

50	Garden Cities en collectieve eigendom - Een antwoord op de armoedige verstedelijking en voorbeeld voor cités in Limburg
54	Howard's 'Garden City - Model'
59	Hampstead en Welwyn als 'Garden Cities'
68	Nieuwe opvattingen over de 'Garden City' en collectief grondbeheer
79	Garden Cities 2.0
82	De tuinwijkgedachte in Limburg - De vertaling van Howards modellen naar de Limburgse context en de mijnindustrie
86	De sociale context waarin Limburgse tuinvijken vormkrijgen
92	De situatie in Beringen-Mijn en hoe de tuinwijk er vorm kreeg
105	Beringen-Mijn en haar gebouwde typologie, in relatie met de Engelse Tuinvijken
111	Hiërarchie als stok in het wiel voor sociaal-ruimtelijke ontwikkeling
114	De huidige sociale context in Limburg - De arbeiders en hun zoektocht naar een autonome samenleving
118	De bredere sociale context en wederopbouw na de mijnen
120	De sociale context en problematieken in Beringen-Mijn
125	De ruimtelijke vertaling en vraagstukken van Beringen-Mijn vandaag
135	Sociaal-ruimtelijke uitdagingen voor de toekomst van Beringen-Mijn

140	Naar een sociaal-ruimtelijke toekomst - Typologische studies op architecturaal en stedenbouwkundig niveau aan de basis van een sociaal-ruimtelijk toekomstverhaal
144	Typologisch onderzoek op stedenbouwkundig en architecturaal niveau
148	Een sociaal-ruimtelijk debat opzetten in Beringen-Mijn
154	Algemene conclusies voor breder ruimtelijk onderzoek
159	Verder onderzoek en mogelijke toepassingen
162	Addendum (concreet ruimtelijk onderzoek) - De ontwikkeling van doorgangswoningtypologie en de zoektocht naar sociaal-ruimtelijke wisselwerking in ruimtelijke experimenten
166	Doorgangswoningen als eerste stap voor multicultureel wonen
174	Krachtige typologieën als basis voor ruimtelijk experiment
176	Sociale ruimtelijkheid als uitgangspunt voor het ontwerp
178	Ruimtelijke experimenten voor een andere kijk op architectuur
180	Bijlagen
200	Referenties

Het grauwe verleden van de industriële mijnnijverheid laat vandaag een patrimonium van waardevolle industriële gebouwen en arbeiderswoningen achter in Limburg. Ook de multiculturele samenstelling van inwoners is er een gevolg van de industriële activiteiten. Voor elk van de zeven mijnzetels gingen overheden al intensief op zoek naar een nieuwe invulling voor de mijnsites zelf. De grote industriële gebouwen die vandaag nog sterk het landschap van voormalige mijn gemeenten kenmerken, kregen vandaag een nieuwe invulling, gericht op de creatieve economie, recreatieve activiteiten en commerciële aangelegenheden. Met de herbestemming van deze gebouwen beoogt de gemeente een eerder bovenlokale groep mensen en worden de waardevolle erfgoedobjecten ingezet als toeristische trekpleister, als landmark voor de zeven mijnzetels.

Echter ontstaat er tijdens de laatste jaren (eindelijk) een drang bij overheden om ook het hele patrimonium van arbeiderswoningen en tuinvijken in het algemeen van een duurzame toekomstvisie te voorzien. De vele arbeiderswoningen, ooit eigendom van grote mijnorganisaties, werden geprivatiseerd en behouden tot vandaag nog heel vaak hun oorspronkelijke bouwtoestand, met regelmatig gebricoleerde toevoegingen die het originele beeld van de tuinvijken aantasten. Ook sociale problemen zoals een hoge werkloosheidsgraad en wijzigende gezinssituaties, zo meldt Stebo (2010), kenmerken vandaag de sociale situatie in deze wijken. Gemeenten zoals Genk halen dan ook vaak zowel de bouwtechnische verbeteringen en sociale noden aan in hun toekomstplannen, waarbij het in stand houden van de erfgoedwaarden een belangrijk aandachtspunt blijft (gemeente Genk, 2021). Echter lijkt het moeilijk voor gemeenten om net die sociale factor te behandelen en mee op te nemen in hun visie voor de toekomst van tuinvijken...

De moeilijkheden die gemeenten ondervinden de link te leggen tussen ruimtelijke ingrepen en een sociale context was een inspiratie zelf te zoeken naar een methode deze wisselwerking te bestuderen. In deze thesis probeer ik het onderwerp sociale ruimtelijkheid en hoe dit vanuit architecturaal standpunt onderzocht kan worden dan ook zo uitgebreid mogelijk te onderzoeken, op basis van theoretische bronnen uit zowel de architectuurdiscipline als uit het sociale, maar ook met case studies, referentieprojecten en eigen toepassingen op concrete locaties. Dit inleidende hoofdstuk schetst de problematiek en rond het bevatten van de wisselwerking tussen het sociale en het ruimtelijke en vormt een inleiding op de sociaal-ruimtelijke experimenten die verder in de thesis besproken zullen worden.

Zoektocht naar toekomstvisies voor tuinvijken

De sociale ontwikkeling die de mijnindustrie in Limburg met zich meebracht is zeer uniek en bepaalt vandaag de mogelijkheden om een duurzame toekomst voor mijn gemeenten en tuinvijken te herontwikkelen. Aan de sociale context in de tuinvijken wordt verder in de thesis een volledig hoofdstuk gewijd. Toch zal ik in dit deel reeds starten door een kleine samenvatting hiervan weer te geven, om te wijzen op de relevantie van dit onderzoek.

In de 19e eeuw was Limburg grotendeels een uitgestrekt landschap. Enkele dorpjes, zeer kleinschalig, nestelden zich in dit open landschap en kleine boeren (over)leefden er, echter in zeer slechte levensomstandigheden, zo legt organisatie Stebo (2010) uit in het verslag rond de Mijncité. De vondst van steenkool in de Limburgse ondergrond in 1901, door André Dumont, zal dan ook een grote impact hebben op de ontwikkeling van Limburg, zo blijkt later.

Het Limburgse grondgebied ontwikkelde zich ruimtelijk en maatschappelijk zeer sterk en snel door de industriële activiteit en rond het winnen van steenkool in de twintigste eeuw. De mijnschachten die toendertijd gebouwd werden, de verschillende fabrieksgebouwen, de vele terrils... bepalen vandaag nog steeds het beeld van vijf verschillende Limburgse gemeenten, waaronder Beringen, Genk en Houthalen. De ontwikkeling van de mijnindustrie in Limburg betekende een grote sociale omwenteling, zo schrijft Bert Van Doorslaer (2012) in zijn uiteenzetting 'Mijnerfgoed in Limburg', waarnaar verder in de thesis ook nog vaak verwezen zal worden als waardevolle bron. De agrarische overlevingseconomie maakte plaats voor de moderne industrie die productie op grote schaal cultiveert. Ook de eerder katholieke samenleving kreeg een meer socialistisch karakter.

Het niet altijd even aangename leven in deze mijn gemeenten in het verleden, zo zal verder in deze thesis blijken, maakte wel dat deze vijf gemeenten vandaag geworden zijn wat ze zijn. Gemeenten met een zeer grote verscheidenheid aan culturen en een sterke identiteit door de objecten en gebouwen die het resultaat zijn van het mijnverleden van Limburg. Als een groot openlucht-museum over de mijnindustrie. De industriële activiteiten rond het winnen van steenkool hadden niet enkel de grootschalige en zeer karaktervolle industriegebouwen tot gevolg. Om de arbeiders te huisvesten, werden arbeiderswoningen in grote aantallen opgebouwd, aan de lopende band. De tuinvijkgedachte staat hier zeer centraal: een sterk vergroende woonomgeving als tegengewicht voor de zeer vervuilende mijnactiviteiten die er toen plaatsvonden. De arbeiderswoningen zijn steeds ook zeer karaktervol. Voor het

ontwerp ervan, en van de tuinwijken in het algemeen, werd dan ook sterk gekeken naar de Engelse tuinwijken, waar een gelijkaardige beweging rond de ontwikkeling van de tuinwijkgedachte actief was. Ook dit schrijft onder andere Van Doorslaer (2012). De arbeiders waren slechts deels uit België afkomstig. De mijnen deden, zeker in de latere fasen van hun actieve periode, vooral beroep op gastarbeiders, vooral afkomstig uit Italië, Polen, Marokko en Turkije.

Figuur 1. Beringen- Mijn. Arbeiders uit de wijk vertrekken naar de mijn. Uit Masterplan Beringen. Gemeente Beringen. (2018).

Zonder nu al te diep in te gaan op de sociale ontwikkeling van de tuinwijken, is het wel opvallend dat hiërarchie een zeer belangrijk kenmerk was van de tuinwijken. Directeurs- en ingenieurswoningen waren over het algemeen groter, boden meer leefkwaliteit en waren beter gelegen ten opzichte van de mijn, in tegenstelling tot de arbeiderswoningen. Arbeiders werden ook geacht hun eigen perceel volgens strikte regels te onderhouden, met sancties als dit niet steeds het geval was. Ook het hele verenigingsleven werd georganiseerd vanuit de mijn, waardoor de mijn als bedrijf aanzienlijk veel macht had over haar werknemers. Van Doorslaer (2012) beschrijft de tuinwijken dan ook als ‘gouden kooien’, waarbij de groene levensomstandigheden en vele voorzieningen vaak een lokmiddel waren voor arbeiders.

Vandaag zijn de relieken van het mijnverleden nog steeds aanwezig in Limburg. Een groot aandeel van de industriële mijngebouwen (in de ene gemeente al wat meer dan in de andere) werd be-

houden en reeds herbestemd. De tuinwijken bezitten nog steeds hun groene en aangename karakter, maar de arbeiderswoningen werden sinds hun aanbouw niet meer aangepast en vertonen dus vaak gebreken op alle gebied. De woningen werden (deels) gepri-vatiseerd en de samenhang ging sterk verloren door de individuele aanpassingen aan de woningen, zoals aanpassingen in het gevel-beeld en het aanbrengen van ‘gebricoleerde’ uitbreidingen aan de woning, zo schrijft Stebo (2010). Ze zijn zeer klein en voldoen vaak niet aan zowel de ruimtelijke norm, die opgelegd wordt door de VMSW (2020) als de duurzaamheidsnormen. Ook het wegvallen van de mijn als verbindend gegeven, alsook het verenigingsleven dat daaraan gekoppeld werd, heeft ervoor gezorgd dat de so-ciale cohesie verdwenen is. De ‘gouden kooien’, zoals Van Doors-laer (2012) ze beschrijft, hebben hun deuren geopend, maar zijn daardoor wel hun blinkende (uiterlijke!) pracht verloren op vele vlakken. Daarom zijn gemeenten naarstig op zoek naar manier-en om de tuinwijken te renoveren en klaar te maken voor de toe-komst. De vraag die zich hier zal stellen, is of die uiterlijke pracht, ten koste van de vrijheid van de mijnarbeider in het verleden, een opnieuw na te streven ideaal zal zijn in de wederopbouw van de voormalige mijncités.

Figuur 2. Oorspronkelijke arbeider-swoningen. Uit Mens & Machine 03. C. G. De Dijn. (1979).

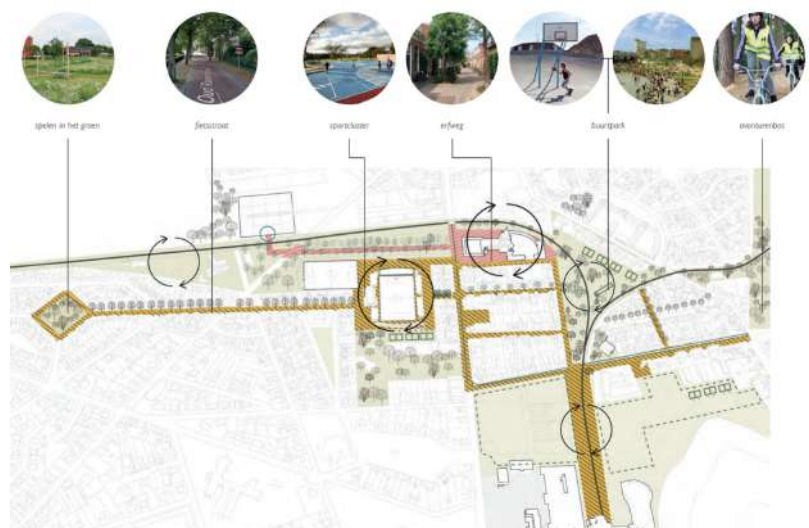
Figuur 3. Huidige staat van de arbeiderswoningen. Eigen beeldma-teriaal.

Stad Genk startte in 2021 het ‘Garden City 2.0’ - project, waarin het lokale bestuur samen met verschillende partners op zoek gaat naar een duurzame toekomstvisie voor de tuinwijken (Winterslag, Waterschei, Zwartberg...). Met dit project willen ze de erfgoedkwaliteiten in de wijken in stand houden. Ook betaalbaar wonen is een uitgangspunt (gemeente Genk, 2021). Hiermee willen ze ook een pilootproject op poten zetten als voorbeeld voor andere tuinwijken. Genk stuurt aan dat ook het sociale van belang is. Het versterken van sociale dynamieken en het sociale weefsel is een uitgangspunt, maar Genk haalt hiervoor nog geen concrete ideeën voor aan. Ook gemeente Beringen werkte aan een masterplan voor Beringen-Mijn als tuinwijk van Beringen, ‘Beringen-Mijn, Lange Termijn’. Voor dit masterplan focust men enerzijds op het woningpatrimonium in zijn geheel, op de algemene beeldkwaliteit en erfgoedwaarde van de tuinwijk, maar daarnaast ook op de herbestemming of ‘herintegratie’ van enkele voorname plekken, zoals het Mijnstadion, de Sint-Theodardus Kathedraal, het Kolenspoor en de Mozaïekschool. Daarnaast wil men de tuinwijk ook meer betrekken bij het dynamische programma van Be-Mine, als nieuwe bestemming voor de voormalige industriële gebouwen. Vandaag ontbreekt de link wat tussen de arbeiderswijk en het zeer economisch gerichte programma op Be-Mine, zowel fysiek als programmatisch en sociaal. Bewoners vinden hun weg niet meer naar de site (Gemeente Beringen, 2018).

Als oplossing voor deze verbinding blijft het masterplan eerder oppervlakkig. Drie assen worden gedefinieerd, elk op een verschillende schaal en met een verschillende functie. De drie assen beogen de bewoners te verbinden met verschillende delen van de wijk, maar voorzien ook de toegang en beleving voor toeristen en andere bovenlokale bezoekers. Zo is er het Kolenspoor als bovenlokale verbinding, als toeristische trage weg die inzet op de beleving van de natuur en het erfgoed. Daarnaast is er ook nog de ‘Rode Weg’, een betekenisvolle as tussen de Sint-Theodarduskerk en het kerkhof, als ‘stilteverbinding’. Een derde en laatste as vormt de buurtverbinding, ook een trage verbinding in de wijk onderling. Ze verbindt de oude en nieuwe tuinwijk met Be-Mine en voorziet veilige oversteekplaatsen. Daarnaast is deze as ook gekoppeld met de twee andere assen (Gemeente Beringen, 2018).

De nood aan een toekomstvisie voor tuinwijken wordt dus steeds duidelijker. Overheden zijn naarstig op zoek naar een duurzame transitie, zowel op ruimtelijk-ecologisch als sociaal-ruimtelijk niveau. Wel is het opmerkelijk dat gemeenten in de beschrijving van hun ambities vaak maar heel oppervlakkig zijn wanneer ze praten over de sociale ambities. Ze halen aan dat de sociale cohesie die er was ten tijde van de mijnen een kwaliteit was die ze terug

willen brengen in de huidige maatschappij, maar halen ook zelf aan dat ze nog geen plannen hebben over hoe het community-gevoel terug te brengen (gemeente Genk, 2021). Ook in Beringen blijft men vrij oppervlakkig over de aanpak van de sociale problemen die er vandaag heersen. De drie assen die men definieert in het masterplan zijn vrij symbolisch maar lijken niet rechtstreeks te leiden tot concrete oplossingen binnen de huidige sociale toestand. Te zeggen dat het toeristische karakter van de voormalige mijnsites voor gemeenten prioriteit is, gaat wat kort door de bocht want in hun beleid geven ze wel aan de sociale problemen aan te willen pakken. Echter is duidelijk uit het bestuderen van de masterplannen dat het sociale aspect van de toekomstvisie vaak moeilijker te bevatten is voor gemeenten en ze ook minder de mogelijkheid hebben ingrepen te doen in de tuinvijken, wat waarschijnlijk grotendeels te wijten is aan de privatisering van de woningen. Overheden hebben hierdoor maar weinig zeggenschap over de aanpak van woningen en kunnen enkel via subsidies en verordeningen hun impact op de tuinvijken uitoefenen. Echter zijn er voor een lokaal bestuur wel heel wat mogelijkheden in onder andere het opzetten van samenwerkingen met de bewoners, het realiseren van participatietrajecten en het bouwen aan een gemeenschappelijke toekomst, een duurzame visie die beantwoordt aan de ecologische noden, maar waarbij de sociale behoeften van bewoners minstens even belangrijk zijn.

Figuur 4. Stedenbouwkundige visie uit het Masterplan Beringen-Mijn. Verbeelding van de drie assen. Gemeente Beringen. (2018).

Gesprekken met buurtopbouwwerkers van tuinvijken (zie hoofdstuk 4) bevestigen ook dat de sociale component vaak ontbreekt en dat de focus vaak meer ligt op het ruimtelijk-economische en -ecologische in toekomstplannen, omdat dit vaak ook een vatbaarder en makkelijker te onderzoeken gegeven vormt. Overheden zijn duidelijk wel op de hoogte van hedendaagse sociale problemen. Zo geven ze aan dat kansarmoede sterk aanwezig is in de tuinvij-

ijken, als gevolg van Turkse en Marokkaanse mijnwerkers die maar moeilijk op de arbeidsmarkt konden aansluiten bij de sluiting van de mijnen. Hierdoor heerst er een zeer grote werkloosheidsgraad. Anderzijds zijn gezinssamenstellingen sterk gewijzigd doorheen de tijd en nemen het aantal grote gezinnen sterk af of zijn kinderen weggetrokken uit hun ouderlijke woning, waardoor woningen te ruim worden. Een manier om levenslang wonen mogelijk te maken is dan ook een gegeven waar men sterk naar op zoek is, zo schrijft Stebo (2010). De sociale context en problemen worden in een verder hoofdstuk volledig en zeer uitgebreid besproken.

De vraag is of het halsstarrig vasthouden aan de erfgoedwaarden het benadelen van de huidige bewoners, in het beperken van hun vrijheid omtrent het aanpassen van hun eigen woningen, verantwoordt. In de huidige aanpak mist duidelijk een connectie tussen de sociale context en haar dynamieken (oa. de drang van bewoners om hun eigendommen aan te passen aan hun noden) en de wens van de gemeente en erfgoedinstanties de typische historische karakteristieken van de mijncités in stand te houden.

Stedenbouw en architectuur in relatie met een maatschappelijke context

Het feit dat overheden moeilijkheden ondervinden in het zoeken naar nieuwe wisselwerkingen tussen de gebouwde ruimte en sociale omstandigheden, triggert me als architect op zoek te gaan naar methoden om deze wisselwerking te onderzoeken. Architecten zijn al lang niet meer enkel kunstenaars, maar bewijzen steeds meer en meer hun diensten als deelnemers in een maatschappelijk debat, in de zoektocht naar duurzame oplossingen op verschillende vlakken, waarbij hun bijdrage bestaat uit ruimtelijke experimenten met aan de basis de behoeften van mens en de omgeving. Hun ecologische verantwoordelijkheid wordt steeds groter en de sociale problemen waarvan verwacht wordt dat er een antwoord op geboden wordt enkel complexer. Een project vormt dan ook vaak niet zomaar een op vorm gebaseerd gebouw, maar integreert zich in een stedelijk of landschappelijk weefsel en beantwoordt aan haar omgeving, zowel vormelijk als inhoudelijk. Een gebouw zal immers altijd een ecologische en sociale impact hebben. Hedendaagse architecten koppelen daarom vaak een achterliggend businessmodel aan hun ontwerpen, dat een zekere ecologische en sociale impact beoogt, een positieve natuurlijk (NAV, 2019). Ze vertrekken vanuit een sociaal gegeven, een sociaal scenario en ontwikkelen op basis hiervan een gebouw

dat beantwoordt aan de sociale problemen die zich voordoen in een specifieke context of algemene sociale tendensen. Deze aanpak, waarbij architecten als 'ruimtelijk expert' een ingreep doen, als oplossing op een zelf verzonnen vraag, is mogelijks achterhaald en een gebouw zal ook niet de oplossing bieden voor eender welk probleem. Echter, de meerwaarde van ruimtelijke experimenten zit mogelijks in het bestuderen van wisselwerkingen tussen ruimtelijke ingrepen en het sociale, beiden als een autonoom gegeven. Architecten en theoretici, zoals Panerai, Muratori en Rossi, onderzoeken doorheen de tijd typologieën en bestuderen de wisselwerking tussen de historische typologie en de sociale dynamieken die ermee in relatie staan.

Doorheen de tijd worden architectuur en stedenbouw meermaals ingezet als disciplines om sociale veranderingen op te vangen en met een veranderende sociaal-maatschappelijke context in dialoog te gaan. Stedenbouwkundige modellen, zoals het 'Garden City - model' van E. Howard en de tuinvijken, wat in een verder hoofdstuk uitgebreid besproken zal worden, is hier een belangrijk voorbeeld van. Dit voorbeeld is dan ook belangrijk vanwege het feit dat het Garden - Citymodel een bron van inspiratie is voor de cités in Limburg. Ook de introductie van hoogbouw, door oa. Le Corbusier bezit gelijkaardige achterliggende ideeën, het zijn ruimtelijke experimenten in het formuleren van een antwoord op de snelle bevolkingsgroei in stedelijke kernen en beogen een kwalitatieve leefomgeving. Echter, door hun verschillende uitwerking en karakteristieken, zullen ze ook verschillende sociale dynamieken met zich meebrengen, die telkens opgenomen kunnen worden in toekomstige experimenten. De zoektocht naar een ruimtelijk model dat positief interageert met het sociale is een vaak voorkomend gegeven in de architectuurgeschiedenis. Dit en veel meer wordt beschreven in 'De Rationele Stad' van P. Panerai, J. Castex en J.C. Depaule (1984), wat een belangrijke bron vormt waarnaar verder nog verwezen zal worden. Ook op een kleinere, architecturale schaal kunnen experimenten voor stedenbouwkundige kwesties geformuleerd worden.

Een duidelijk hedendaags voorbeeld hiervan is het werk van Dogma, een in Brussel gevestigd bureau dat sterk inzet op de ontwikkeling van een basisarchitectuur die heel nauw samenhangt met sociale veranderingen. Zo ontwikkelen ze architecturale modellen, ruimtelijke experimenten die levenslang wonen mogelijk maken, sterk aanpasbaar zijn en waarvan de woningen doorheen de tijd kunnen variëren in oppervlakte. Daarnaast koppelen ze ook nieuwe achterliggende financiële en sociale modellen aan hun architectuur, waarbij een groep woningen vaak eigendom wordt van een coöperatieve. Omdat hun werk zeer relevant is binnen het zo-

eken naar nieuwe sociaal-ruimtelijke modellen, zal er dan ook nog vaak naar verwezen worden en vormt het ook een leidraad voor deze thesis. In een volgend hoofdstuk wordt hun werking besproken, alsook sociaal-ruimtelijke wisselwerking met de context van hun modellen.

In het werk van Dogma staat het ontwikkelen van nieuwe typologieën als instrument voor nieuwe ruimtelijke ingrepen te creëren centraal, waardoor deze nieuwe wisselwerkingen kan aangaan met een sociale situatie. Enkele van hun projecten worden verder nog besproken. Ze vormen een inspiratie om ook na te gaan wat de waarde van een typologie (als eerder verouderd idee, dat vooral bestudeerd werd in de jaren 60-70) in relatie met sociaal-ruimtelijke wisselwerkingen te onderzoeken en tonen ook aan dat typologie ook vandaag nog steeds relevant kan zijn als aanpak in ruimtelijk onderzoek.

Figuur 5. Do You See Me When We Pass. Model voor evolutief wonen. Grondplan. Dogma. (2019).

Figuur 6. Do You See Me When We Pass. Model voor evolutief wonen. Gevelbeeld. Dogma. (2019).

Het wordt dus sterk duidelijk dat er een zekere wisselwerking kan bestaan tussen ruimtelijke ingrepen/ experimenten en sociale dynamieken. Sociale ruimtelijkheid als concept voor moderne architecten en stedenbouwkundigen. Dat is dan ook een piste die ik graag verken in deze deze thesis, en hoe het (her)ontwerpen vanuit een sociaal standpunt en typologisch onderzoek een bijdrage kan leveren aan de ontwerpdiscipline en ook in de tuinvijken van Limburg ingezet kan worden om sociaal-ruimtelijke relaties te onderzoeken en nieuwe wisselwerkingen met de sociale context en ruimtelijke experimenten aan te gaan. De onderzoeksvraag luidt dan: **hoe kunnen we vanuit het bestuderen van de ruimte, sociale dynamieken en hun onderlinge relaties, ruimtelijke doelstellingen operationaliseren om grip te krijgen op het sociale in oa. de context van Beringen?**

Daarom zal een eerste stap zijn vat te krijgen op het concept ‘sociale ruimtelijkheid’ en een methode om vanuit de studie van ruimtelijke typologieën en hun wisselwerking met een sociale context waardevolle conclusies op te bouwen. Voor de toegepaste methode, om de wisselwerking tussen de sociale en ruimtelijke context in verschillende cases te bestuderen, haalde ik inspiratie bij de studiemethodes van Panerai, Castex & Depaule (1984) in ‘De Rationale Stad’ en de praktijk van Dogma, hier eerder al kort toegelicht. De methode krijgt doorheen de thesis vorm en haar werking wordt in de conclusies grondig toegelicht, als onderdeel van het product van mijn onderzoek. Vermits de tuinvijken in Limburg ook een vormelijke vertaling zijn van het economische ‘Garden-Citymodel’ van Howard, volgens Van Doorslaer (2012), zal ik ook dit model bespreken om verder te kunnen vergelijken met de verwezenlijking ervan in Limburg. In hetzelfde hoofdstuk bekijk ik ook verschillende referenties in verband met de tuinvijkvisie in een hedendaagse context, waarbij architecten een hedendaagse vertaling van dit model maakten. Ook de evolutie van de sociale context in de tuinvijken van Limburg en hoe deze vandaag bestaat, vormt een te onderzoeken gegeven in deze thesis. Op basis van het verleden, de huidige sociale context en de studie van enkele hedendaagse architecturale en stedenbouwkundige modellen kan er dan als product van deze thesis gereflecteerd worden over een sociaal-ruimtelijk referentiekader voor de tuinvijken van Limburg in de toekomst, alsook mogelijke operationele modellen die dit referentiekader kunnen versterken en mogelijk maken. Zo kan deze thesis een belangrijke tussenstap vormen in de overgang van de ‘gouden kooien’ die de tuinvijken ooit waren naar een nieuwe vorm van ‘gekleurde vrijheid’ in de toekomst. Ook meer fundamentele conclusies worden getrokken op basis van de onderzoeksresultaten en toegepaste methodiek.

Door de grote relevantie van Beringen als voormalige mijnzetel, waar het grootste aandeel van de mijninfrastructuur behouden werd, alsook de zeer actieve werking van buurtopbouwwerkers in Beringen, koos ik ervoor de tuinvijk in Beringen, Beringen-Mijn, als case study te kiezen voor het onderzoek. De sociale situatie die vandaag in de tuinvijken van Limburg heerst, alsook de wens naar en het gebrek aan capaciteiten van de gemeente om met de sociale problematieken om te gaan, inspireert me dan ook om na te denken over welke rol sociaal-ruimtelijke experimenten spelen in dit debat. De buurtopbouwwerkers van SAAMO (vroeger RIMO) toonden heel wat belangstelling voor het onderzoek omdat ze mijn vermoedens omtrent het gebrek aan aandacht voor het sociale in toekomstvisies omtrent de tuinvijken en mijnsites bevestigen en dit ook zeer sterk betreuren. Ze kiezen daarom voor een samenwerking met mij als architect-onderzoeker binnen deze

thesis en gaan samen met mij op zoek naar een nieuwe definitie voor de sociale toestand in de toekomst van Beringen-Mijn. Merk op dat Beringen-Mijn een case vormt, gebruikt om een methode te definiëren en af te toetsen, om de ruimtelijke wisselwerking te onderzoeken. Gelijkaardig onderzoek is immers relevant bij verschillende vormen van stedenbouwkundig onderzoek, binnen een grote verscheidenheid aan contexten.

In het vorige hoofdstuk werd beschreven wat de relevantie is van de wisselwerking tussen ruimtelijke ingrepen en sociale dynamieken binnen een omgeving. De sociale ruimtelijkheid van die specifieke omgeving, als geheel van relaties tussen het ruimtelijke en sociale, vormt een zeer abstract gegeven, en begrip dat op het eerste zicht breed gedefinieerd kan worden. Met dit eerste hoofdstuk wil ik de basis leggen voor het verdere onderzoek, door uit te klaren wat sociale ruimtelijkheid inhoudt en hoe architecten en theoretici in het verleden die wisselwerking tussen de ruimte en het sociale bestuderen. Een belangrijke visie die hier gebruikt wordt, is die van Henri Lefebvre (1991), die in 'The Production of Space' zijn visie op ruimte en hoe ruimte, vanuit sociale wisselwerkingen tussen verschillende partijen, vorm krijgt, toelicht. Referenties van projecten en opvattingen van meer hedendaagse theoretici die deze zeer abstracte visie bevattelijker maken, worden ook toegelicht. Ook een meer architecturaal uitgangspunt wordt bestudeerd, hoe architectuurtheoretici uit het verleden de link tussen het ruimtelijke en sociale zien, alsook hoe architecten in de praktijk hier vandaag mee omgaan. De typologie als architecturaal onderzoeksinstrument staat hierbij centraal. In die zin wordt hier het basiskader gevormd dat gebruikt zal worden doorheen de thesis, als framework om helder en zinvol te reflecteren over de specifieke sociaal-ruimtelijke context van Limburg.

Sociale ruimtelijkheid als concept

Sociale ruimtelijkheid of sociaal-ruimtelijk werken wijst op het ontwikkelen van een sociaal-ruimtelijk perspectief, 'waarbij er oog is voor ruimtelijke elementen, sociale processen en de interactie ertussen', volgens Marlies Marreel, projectcoördinator van een onderzoeksproject rond sociaal-ruimtelijke perspectieven (Ho-Gent, 2021). Hoewel haar expertiseveld vooral ligt bij de taken van een maatschappelijk werker (binnen de sociologische wetenschappen), lijkt de relatie met architectuur en stedenbouw uiterst relevant. Architectuur als discipline zet zich in voor de productie van ruimte en ruimtelijke experimenten, die verder dan ook zullen interageren met de sociale context. De studie van de relaties tussen beiden, legt pijnpunten bloot en doet vragen oproepen over hoe verder te gaan naar de toekomst toe.

In zekere zin draait sociale ruimtelijkheid om de creatie van ruimtes, zowel publiek als privaat en binnen als buiten, die beantwoorden aan de noden van de gebruikers en waar gebruikers ook graag verblijven en die ook uitnodigt om er te verblijven. Dat leggen M. Loopmans, E. Leclercq en C. Newton uit in hun handboek rond het 'Plannen voor Mensen' (2011). 'Het is een kwestie van verleiden en angsten. Verleidelijke plekken zetten mensen aan om deze intensiever te gebruiken, en er ook niet-noodzakelijke activiteiten te ontwikkelen. Men blijft er ook hangen, rondkijken, of wat de van de zon genieten. Omgekeerd kunnen deze bepaalde plekken mensen ook angst inboezemen of als onaantrekkelijk worden ervaren. Deze plekken worden, indien mogelijk, gemeden.' Om een ruimte te creëren waar je je als gebruiker uitgenodigd voelt, moet je dus weldegelijk vat hebben op de noden van de gebruiker in kwestie, afhankelijk van de functie die de ruimte vervult.

In het handboek worden ook andere aanbevelingen rond ruimtelijke invullingen meegegeven, zoals de aanwezigheid van mogelijke doelen in de ruimte, oa. winkels, openbare voorzieningen, horeca, woningen... Ze nodigen de gebruiker van de publieke ruimte uit. Aan ruimtes en hun functies is vaak ook een 'gebruiksritme' gekoppeld, dagelijkse of wekelijkse tijdstippen waarop de ruimte gebruikt wordt. Ook veiligheid speelt een belangrijke rol. Een gebruiker van de ruimte moet zich veilig voelen, afgeschermd van mogelijke gevaren, bijvoorbeeld druk verkeer, maar ook andere gebruikers met criminele bedoelingen. Voldoende zichtbaarheid en sociale controle kunnen dit al in de hand werken. De leesbaarheid van een plek speelt ook een belangrijke rol, door duidelijk paden, knooppunten en landmarks te integreren die de gebruiker doorheen de openbare ruimte begeleiden. Ten slotte zijn amusement, voldoende activiteiten en een zekere bedrijvigheid ook as-

pecten die de levendigheid van een plaats bepalen (M. Loopmans, E. Leclercq & C. Newton, 2011).

Ook het aspect gemeenschapsvorming wordt aangehaald in het handboek. Architectuur kan op zichzelf geen sterker samenhangende gemeenschap met zich meebrengen, maar vormt wel de ruimtelijke context waarbinnen activiteiten kunnen doorgaan, die mogelijks de sociale samenhang stimuleren. Wisselwerking tussen ruimtelijke interventies en het sociale zullen dus ontstaan. De publieke ruimte maakt ontmoetingen mogelijk en beïnvloedt de confrontatie tussen bewoners van een stad of wijk met verschillende achtergrond. Verschillende schaalniveaus waarop ontmoetingen mogelijk zijn, spelen een belangrijke rol (straat, plein, private woningen...). Ook belangrijk is het gegeven 'tijdruimte-paden', die voor verschillende bewonersgroepen verschillend zijn. Confrontatie verwezenlijken gebeurt door de tijdruimte-paden van verschillende groepen met elkaar te doen kruisen. Verschillende groepen moeten zich welkom voelen op een plaats, de plaats moet gericht zijn op meerdere gebruikersgroepen om territorialisering van publieke ruimte door slechts een bepaalde groep te voorkomen (M. Loopmans, E. Leclercq & C. Newton, 2011).

Daarnaast speelt de sociale veiligheid van een plaats een belangrijke rol. Het hangt samen met sociale cohesie en kan daarnaast ook ruimtelijk bepaald worden, vooral door in te zetten op maximale zichtbaarheid van publieke ruimten. Voorbeelden die gegeven worden, zijn plaatsing van voldoende ramen en verlichting, om sociaal toezicht mogelijk te maken (M. Loopmans, E. Leclercq & C. Newton, 2011).

Er leeft ook een zekere relatie tussen de sociale veiligheid/ controle en de gemeenschapsvorming. Een groep bewoners die zich een bepaalde (publieke) ruimte toe-eigent, zal deze plaats dan ook sterk controleren en beheren. Dit kan ook gestuurd worden vanuit het ontwerp, door bijvoorbeeld ruimtes in te richten om territoriale toe-eigening van groepen te stimuleren (in het boek wordt het voorbeeld gegeven voortuintjes als semi-publieke ruimte te voorzien om woonruimte intenser te gebruiken). Ook gezamenlijk onderhoud versterkt de verantwoordelijkheid van een bewoner voor zijn leefomgeving (M. Loopmans, E. Leclercq & C. Newton, 2011).

Belangrijk is wel dat de auteurs aangeven dat ruimtelijke ingrepen een impact hebben op sociale dynamieken, maar dat dit best samengaat met een sociaal beleid. Een effectief sociaal-ruimtelijk beleid staat aan de basis van een goed functionerend ruimtelijk ontwerp. Een nauwe samenwerking tussen architecten en stedenbouwkundigen, maar ook opbouwwerkers, jeugdwerkers, buurt-

regisseurs... is dus uiterst belangrijk om een sociaal beleid te koppelen aan een ruimtelijk ontwerp en om de kans op slagen van een ontwerp te vergroten. Hoewel de tekst op het eerste zicht een 'toolbox' lijkt om sociale ruimte te realiseren, werken hun redeneringen ook omgekeerd en duiden hun opvattingen wel op hoe wisselwerkingen tussen het ruimtelijke en sociale kunnen ontstaan.

Echter worden een deel van de opvattingen van Loopmans, Lelercq en Newton weerlegd door Stijn Oosterlynck, professor in stedelijke sociologie aan de Universiteit Antwerpen. Oosterlynck stelt in een interview met Danny Vylein en Christophe Degreef (2013) dat sociale vermenging toch geen na te streven gegeven is. Het was een principe dat vooral toegepast werd om groeperingen van mensen in armoede tegen te gaan, zodat ze elkaar niet kunnen opjutten, om armoede te verdoezelen in plaats van op te lossen. Daarnaast beoogden ze ook dat de middenklasse de bevolking in armoede wat meer naar boven zou kunnen trekken en betrekken bij de samenleving. Echter wijst wetenschappelijk onderzoek volgens Oosterlynck uit dat mensen, ondanks dat ze in een wijk samenwonen, daarom niet perse contact met elkaar hebben. In tegendeel, meestal is dat niet het geval. Het enige argument vandaag voor sociale mix is dat het de financiële draagkracht van een gemeente helpt.

In plaats van sociale mix wijst Oosterlynck naar 'sociale stijging' als oplossing. Dat wil zeggen dat besturen gaan investeren in laagdrempelig onderwijs, jobs voor kortgeschoolden en toegankelijke publieke ruimte. Daarnaast stelt hij ook voor in de spelen op de zelforganisatie van bewoners in achtergestelde wijken.

Ook relevant zijn de opvattingen van Henri Lefebvre over de observatie van ruimte vanuit sociaal standpunt. In zijn boek 'The Production of Space' handelt Lefebvre (1991) onder andere over sociale ruimte en 'geleefde ruimte', een term die gebruikt wordt om het belang van cultuur en rituelen voor sociale ruimtevorming en voor betekenis van de gebouwde omgeving aan te duiden. Hij ziet sociale ruimte niet enkel als een materieel gegeven, maar als de achterliggende factoren, interrelaties tussen elementen en sociale aspecten van de ruimte, die de vormgeving van een ruimte verklaren. Hij gebruikt zijn term dus meer om te wijzen op het verband tussen het fysieke en de sociale context, de reeks aan gebeurtenissen uit het verleden, sociale en culturele relaties en karakteristieken die een grote invloed gehad hebben op de uiteindelijke vormgeving van de werkelijke ruimte. De geleefde ruimte (lived space) maakt onderdeel uit van de sociale ruimte en duidt net op het geheel van achterliggende betekenissen, van kunst en onderlinge relaties tus-

sen gebruikers, van verlangens en verschillen... Het is ruimte die uiteindelijk de identiteit van een plek bepaalt. De ‘perceived space’ daarentegen gaat om hoe wij de ruimte fysiek ervaren en hoe we ermee omgaan, hoe we de ruimte beleven. Een derde onderdeel van zijn visie is de ‘conceived space’, de ruimte zoals ze ontworpen en opgevat wordt door architecten, stedenbouwkundigen en politici, die een duidelijke orde proberen te scheppen in de ruimte. Enkele quotes uit zijn boek verduidelijken zijn visie over de verschillende soorten ruimtes die hij beschrijft.

‘Lived space is the dominated - and hence passively experienced - space which the imagination seeks to change and appropriate. It overlays physical space, making symbolic use of its objects.’ (H. Lefebvre, 1991).

‘Spatial practice (perceived space), which embraces production and reproduction, and the particular locations and spatial sets characteristic of each social formation.’ (H. Lefebvre, 1991).

‘Representations of space (conceived space), which are tied to the relations of production and to the ‘order’ which those relations impose, and hence to knowledge, to signs, to codes, and to ‘frontal’ relations.’ (H. Lefebvre, 1991).

Hoewel dit maar weinig zegt over hoe sociale ruimte in de meer vatbare zin van het woord, een ruimte die een antwoord vormt op de sociale context en een positieve invloed kan hebben op sociale relaties, vorm te geven of te karakteriseren, bepaalt het wel een manier om naar de ruimte te kijken, ze te observeren en de link te leggen met de sociale ontwikkeling van een ruimte. Zijn opvatting over sociale ruimte maakt immers ook duidelijk in welke mate de studie van de sociale evolutie en karakteristieken in een wijk ook van belang is om de gebouwde ruimte te kunnen snappen en zelf ingrepen te doen in deze gebouwde ruimte, om de sociale situatie, de intrinsieke kenmerken van een ruimte en haar gebruikers, tegemoet te komen. Anderzijds, en misschien wel belangrijker, is het besluit van Lefebvre dat ruimte dus niet alleen gemaakt wordt door architecten en bestuursleden (wat dan de conceived space inhoudt), maar dat ook dagelijkse en intuïtieve praktijken plaatsvinden in werkelijkheid. Hierdoor ontstaat er een constante wisselwerking tussen verschillende regimes van ruimteproductie.

In het artikel ‘De Architectuur Verbreden’ gaat Petra Pferdmenges (2020) dieper in op de reflecties van Lefebvre over sociale ruimte en wijst ze op de plicht van de architect om na te denken over sociale ruimtelijkheid en de noodzaak om de ‘lived space’ zo sterk

mogelijk te koppelen aan de gebouwde ruimte, de ‘conceived space’. Ze haalt hiervoor voorbeelden aan van architectenbureaus die inzetten op nieuwe praktijkmodellen, met nieuwe samenwerkingsverbanden tussen verschillende actoren. De projecten, de Urban Camping van import.export Architecture, het ‘Pool is Cool’ project in Brussel als publiek stedelijk openluchtzwembad en de actie van Endeavour om met een groep mensen de Oudaan in Antwerpen te kopen om het publieke monument niet verloren te laten gaan, zijn voorbeelden die telkens inzetten op nieuwe samenwerkingsverbanden tussen de architect en de verschillende partijen met een breed gamma aan afwijkende belangen en hoe deze toch samen kunnen gaan. De verscheidenheid aan belangen bepaalt ook dat de complexiteit van de verschillende projecten dus ook telkens zeer hoog ligt.

Haar opvattingen en de voorbeeldprojecten zijn van belang op vlak van sociale ruimtelijkheid omdat ze de principes rond de ‘lived space’ van Lefebvre zo nauw mogelijk proberen om te zetten in de werkelijke ruimte. Het is een horizontale manier van werken, waarbij de brede en gevarieerde groep waarvoor grote projecten opgetrokken worden, samen bouwen aan de ruimte. De ruimte ontstaat niet vanuit de blik van een architect als individu of groep, maar wel vanuit de ‘lived space’ zelf, waarbij de wisselwerking tussen het ruimtelijke en het sociale duidelijk worden. Deze opvattingen wijzen op het belang van burgerparticipatie in het ontwerp van de eigen brede leefomgeving, maar ook het opnieuw uitdenken van organisatorische modellen om de herbestemming van onder andere mijnerfgoed mogelijk te maken. De horizontale samenwerking is hier van groot belang.

CASE - DE KRUITFABRIEK 2.0 (evr-architecten)

Er zijn vandaag ook al concreet projecten verwezenlijkt, projecten die plaats geven aan gebruikers om publieke en private ruimte zelf te organiseren, waarbij architecten de structuur voorzien die gebruikers toelaat hun eigen inbreng in die structuur te verwerken en zichzelf erin te organiseren. ‘De Kruitfabriek 2.0’, een project van evr-architecten, gerealiseerd in Vilvoorde, vormt een mooi voorbeeld van architecten die met ruimtelijke experimenten de wisselwerking tussen het sociale en het ruimtelijke onderzoeken. Het VAI (2020) schrijft hierover hoe een voormalige explosievenfabriek omgebouwd werd tot een stedelijke incubator voor ruimtelijk experiment. Het programma in het gebouw wordt gedefinieerd als uitgangspunt, tot een kinderdagverblijf, dansstudio, fietsherstelplaats, restaurant en creatieve ateliers, maar de flexibele indeling van het gebouw laat toe dat gebruikers zelf het gebouw mee vormgeven doorheen

de tijd, naargelang de functies die er voor hun werken. De rol van de architect blijft hierdoor, net zoals bij Dogma, beperkter dan bij klassieke architectuurprojecten. Mogelijks vormt het programma zoals de architecten en stedenbouwkundigen het opstellen geen ideale invulling. Gebruikers krijgen door het aanpasbare karakter van de structuur de kans de ruimte zelf op een andere manier in te richten, naarmate wat voor hun wel werkt. In die zin zal het experiment na verloop van tijd steeds meer beantwoorden aan de specifieke noden enerzijds, maar krijgen planners anderzijds ook inzicht in welke programma's wel werken en hoe deze optimaal functioneren. Met dergelijke structuren beogen architecten de afstand tussen de 'conceived space' en de 'lived space' te verkleinen.

Figuur 7. 'De Kruitfabriek 2.0', naar het ontwerp van evr-architecten. VAI. (2020).

Figuur 8. Grondplan van 'De Kruitfabriek 2.0', naar het ontwerp van evr-architecten. VAI. (2020).

Kort samengevat gaat sociale ruimtelijkheid dus over het ontdekken van al dan niet publieke plaatsen waar gebruikersgroepen met verschillende achtergronden zich welkom voelen. Het gaat om de creatie van ruimtes die noden inlossen van deze groepen, waar verschillende groepen met elkaar geconfronteerd worden, maar waar ze zich ook veilig voelen en waar sociale controle heerst. De wisselwerking tussen het ruimtelijke en het sociale moeten onderzocht worden. Vanuit deze wisselwerking ontstaan mogelijks ook nieuwe inzichten omtrent het opzetten van zowel nieuwe ruimteli-

jke experimenten alsook een sociaal beleid om te beantwoorden aan de verschillende maatschappelijke vraagstukken.

Sociaal-ruimtelijke experimenten met typologie als uitgangspunt

Ook binnen de architectuurdiscipline kan er bekeken worden hoe architecten het begrip ‘sociale ruimtelijkheid’ benaderen en dit proberen te vertalen naar opvattingen op grotere schaal. Het werk van Dogma, als bureau dat ruimtelijke experimenten opzet als reactie op de hedendaagse wisselwerking tussen ruimtelijke en sociale aspecten, zal ik hier verder dan ook bespreken. Als architectuur- en stedenbouwkundig bureau richten ze zich sterk op het ontwerpen van architectuurprojecten met een sterke nadruk op stedenbouwkundige studies en sociaal-maatschappelijke insteken. De relatie tussen hun architectuurprojecten en de stedelijke omgeving, maar ook de sociale context is uiterst belangrijk. Dit vertaalt zich ook in de manier waarop ze naar de stedelijke omgeving kijken en de tekeningen die ze maken om hun onderzoeksresultaten te verduidelijken.

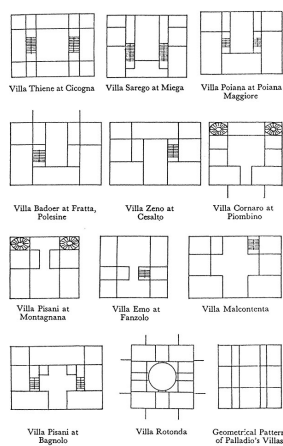
Dogma gebruikt ruimtelijke, architectonische typologieën om de relatie tussen een sociale context en een ruimtelijk fenomeen te analyseren en bestuderen. Daarom is het relevant naar de betekenis van typologieën in architectuur doorheen de tijd te gaan kijken. Architecten en architectuurtheoretici wijzen in literatuur op het belang van de typologie in de productie van nieuwe ruimtelijke modellen. Philippe Panerai (1980) beschrijft al veel eerder hoe typologieën ingezet kunnen worden om ruimtelijke vraagstukken op te lossen. In een artikel in ‘OASE journal’ (1980) behandelt hij de term ‘typologie’ en het belang ervan, zeker na de industrialisering. De wetenschappelijke betekenis van een type duidt op de classificatie van voorwerpen of personen op basis van gemeenschappelijke kenmerken. Ook in de architectuur wordt de term op een gelijkaardige manier gebruikt, als een soort van abstractie van gebouwen met gelijkaardige kenmerken. De modellen/ types kunnen gebruikt worden voor een kritische analyse en de basis vormen voor nieuwe architectuur en types kunnen onderling met elkaar vergeleken worden. Hij concludeert dat types ingezet kunnen worden om op basis van het bestaande te reflecteren over architectuur en kennis te verbreden.

Het concept ‘typologie’ kende verschillende betekenissen en toepassingen doorheen de tijd, zo schrijft Panerai (1980) in datzelfde artikel. Oorspronkelijk werden ze gebruikt als studiemateriaal, om kennis uit klassieke architectuur en natuurlijke omgevingen

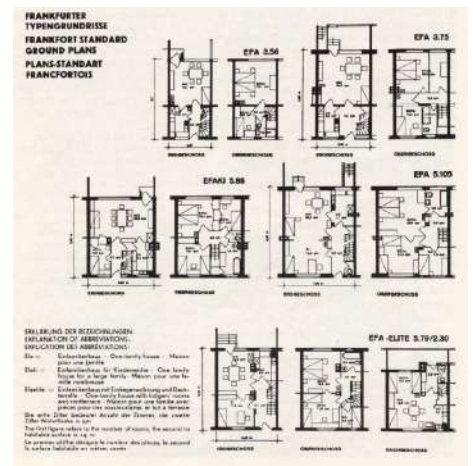
op te doen. Dit werd duidelijk uit de werken van Durand, die de werken van Palladio bestudeerde en een wetenschappelijke houding aannam, die gelijkenissen vertoonde met het analyseren van natuurlijke fenomenen binnen andere wetenschappelijke disciplines. Verschillende klassieke werken werden gedocumenteerd met grondplannen, snedes en gevels en daarna ook gereduceerd tot basisschema's die toebehoorden tot verschillende gebouwen. De abstractie van een gebouw tot type kwam ook van pas bij het bouwen van gebouwen die tot eenzelfde type behoren. De types uit het verleden vormden de ideale ruimtelijke schema's waarop architecten zich konden baseren voor gelijkaardige programma's. Dit beschrijft hij dan ook als 'overgeleverde bouwtypen'.

Echter, door de industriële revolutie en de automatisering die hiervan een kenmerk is, veranderen de opvattingen over typologie als concept. Een type wordt een instrument voor verdere productie, een gegeven dat meerdere malen gereproduceerd kan worden in verschillende contexten. De seriebouw in Engeland die al in de 17e eeuw van start ging en vooral de opvattingen van Le Corbusier over een huis als machine vormen hier de belangrijkste voorbeelden van. Het zijn hier economische en sociale veranderingen die een invloed hebben op de betekenis van typologie. De sterk stijgende bevolkingsaantallen maken dat denken in eenheden niet meer haalbaar blijft en terugkomende types worden de oplossing om een antwoord te bieden op de grote vraag naar woningen. Men dient snel te bouwen, op een economisch haalbare manier en met oog op hygiëne en sociale leefbaarheid voor de bewoner (Panerai, 1980).

Figuur 9. Overgeleverde bouwtypen van Palladiaanse villa's. Rudolf Wittkower. (1949).

Figuur 10. Types als terugkerend gegeven. Een catalogus van woningtypes. Philippe Panerai. (1980).

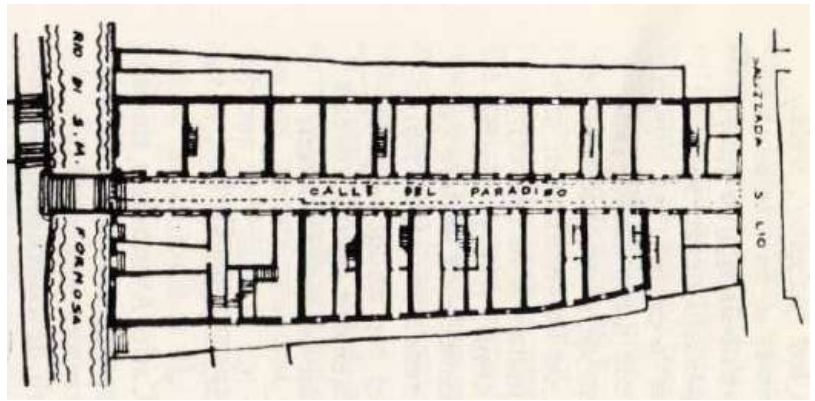
De kritische reflectie over een type gebeurt vanuit verschillende standpunten. Hoewel Panerai (1980) het concept typologie eerder vormelijk benadert in deze stellingen, is het duidelijk bij de evolutionaire uiteenzetting van typologie dat doorheen de tijd de sociale benadering van typologieën relevanter werd.

Typologieën op stedenbouwkundig niveau

Hierboven werd de betekenis van typologie doorheen de tijd beschreven, alsook het belang van nieuwe architecturale experimenten in verband met sociale fenomenen. Echter hebben typologieën uit het verleden de stad zoals ze vandaag vorm heeft ook vorm gegeven. Ook op stedenbouwkundig niveau speelt typologie dus een belangrijke rol, zo blijkt ook uit het artikel van Panerai (1980), in het OASE Journal. Hij beschrijft de ontwikkeling van de betekenis van typologie in de stad vanuit de behoefte om steden herop te doen leven, na de misvattingen die Team X vaststelde bij de principes die vastgelegd werden door de modernisten op de CIAM's. Wanneer de steden van de modernisten niet uitstralen en verwezenlijken wat ze beloofden, zoeken architecten en theoretici naar een manier om de steden te observeren.

Het is Saverio Muratori die in de jaren 50 startte met een typologisch onderzoek in de stad, meer bepaald Venetië. Hij onderzoekt het stedelijk weefsel op basis van typologie en onderzoekt de stedelijke typologie en haar bouwstenen. In zijn studie bestudeert hij types op verschillende niveaus, zowel volgens gebouwen als straten, pleinen, tuinen... en daarnaast ook de verschillende relaties tussen de types onderling (bijvoorbeeld de kleine woning voor de handwerksman in relatie met de straat, de palazzo die vaak sterk in relatie is met hoven...). Zo ontdekt hij sterke relaties tussen verschillende typologische elementen, die vaak in combinatie met elkaar ingezet worden en de ontwerptaal van de stad definiëren. Wanneer hij opvattingen maakt over de stad, bedoelt hij ook *'het stedelijk weefsel als een eenheid, waarin gebouwen slechts elementen zijn'*. Het is Carlo Aymonino die later, in de jaren 60, de termen die Muratori opstelt binnen zijn onderzoek naar de historisch-typologische ontwikkeling, omzet naar een algemeen systeem van termen die toepasbaar zijn op alle Europese steden. De *'Tipologia Edilizia'* vormt de *'typologie van gebouwen, van het gebouwde, het totaal van typen, die in een bepaalde stad of een bepaalde wijk de karakteristiek van de gebouwde structuur bepalen'*. Het vormt een instrument om stedelijke fenomenen te bestuderen, om *'de stad als resultaat van de historische continuïteit van het ontwikkelingsproces en tegelijkertijd als deelverschijnselen van een dergelijke continuïteit te begrijpen'* (Panerai, 1980).

Figuur 11. Stedelijke typologie van handwerksmanwoningen te Venetië. Philippe Panerai. (1980).

Opmerkelijk is dat zijn visie (en die van de architecten die hij citeert) omtrent typologie in de stad zeer theoretisch is en vooral betrekking heeft op het morfologische. Hij legt hier (nog) niet de link met typologieën die een sociaal gegeven aanpakken, iets wat hij in een later werk wel zal aanpakken (zie verder). Echter is het wel relevant dat hij de nadruk legt op de onderlinge relaties van verschillende stedenbouwkundige types, die logica scheppen in de historische opbouw van een stad, die bepaalde ontwerpbeslissingen uit het verleden verklaren en aan de basis liggen van toekomstige ontwerpen in een specifieke stad of context. Op die manier reikt hij een methode aan om verbanden te zien tussen verschillende stedenbouwkundige types, iets wat zeker relevant zal zijn bij de studie van de opbouw van tuinvijken (in Limburg/Beringen) doorheen de tijd. In die zin zal zijn uiteenzetting mij in een verder hoofdstuk kunnen helpen bij het bestuderen van bepaalde keuzes die architecten en stedenbouwkundige planners typologisch gezien maakten in hun ontwerpen van de wijk.

Anthony Vidler (1977) verduidelijkt deze opvattingen over de stad als typologie en reflecteert over de verschillende definities van typologieën en stelt een derde typologie vast, gelinkt aan de stad en het snappen van de logica die in een stad toegepast wordt. Hij verheerlijkt de klassieke steden en hun vormgeving en duidt op de nood om het klassieke stedelijk weefsel te onderzoeken als basis voor nieuwe architectuur. Zijn reflectie over de betekenis van typologie vormt een reactie op de modernisten, die architectuur zagen als een oplossing voor een maatschappelijk vraagstuk en hun drang zo goed als contextloos te ontwerpen, in open landschappen, waarbij de relatie met de bestaande context en de stad verloren gaat. Daarom pleit hij voor het bestuderen van stedelijke fragmenten, de vormgeving ervan, alsook de politieke geladenheid vanuit haar omgeving. Enkel door het bestaande stedelijk weefsel te snappen, zowel vormgeeflijk als haar politieke waarde, te snappen, kunnen er zinvolle ingrepen naar de toekomst toe uitgevoerd worden. Vidler onderscheidt ook drie niveaus waarop ar-

chitectuur een betekenis kan bezitten, namelijk puur vormgeeflijk, zonder verwijzing naar een maatschappelijk verleden, daarnaast ook als verwijzing naar een element of fragment uit haar omgeving, en ten slotte een herschikking van verschillende elementen in een nieuwe context, maar nog steeds met een sterke relatie met haar stedelijke omgeving.

Zijn opvattingen vormen een duidelijke breuk met het verleden. Waar eerder de wetenschap, studie vanuit natuurlijke vormgeving en meer moderne opvattingen van gebouw als machine centraal stonden, komt nu de stad en haar vormgeving centraal te staan. De vorm op zich staat los van betekenis, het is de context waarin ze zich bevindt die haar betekenis bepaalt. Daarmee wijst hij ook op de fout die de modernisten maken wanneer ze denken dat hun architectuur een oplossing voor maatschappelijke problemen op grote schaal zal betekenen. Zijn opvattingen over typologie wijzen vooral op het belang een bepaald ruimtelijk element in de stad als haar context te bestuderen, niet als losstaand element.

Vidler (1977) verwijst ook naar Aldo Rossi, die in zekere zin deze vorm van typologie toepast in zijn eigen ontwerpen en steeds zeer betekenisvolle architectuur maakt, die betekenis biedt op de drie niveaus. Een voorbeeld hiervan is de 'San Cataldo Cemetery', gebouwd in 1971. De architectuur is opgebouwd uit collonades rondom het kerkhof en verwijst zo ook sterk naar het eerder gerealiseerde 'Costa Cemetery' uit haar omgeving, waar het project van Rossi een toegevoegd programma voor vormt. Puur vanuit de vorm verwijst het project sterk naar haar omgeving, maar door de abstractie van haar vormgeving (van oa. de collonades) verwerpt de architectuur alle betekenis die dergelijke elementen dragen, in tegenstelling tot de neoclassicistische architectuur die toegepast werd in het Costa Cemetery. De abstractie maakt dat de context zelf een nieuwe betekenis aan de architectuur zal kunnen toekennen, onbevooroordeeld door toepassing van dezelfde elementen in de architectuurgeschiedenis.

Figuur 12. San Cataldo Cemetery
Top View. Aldo Rossi. (1971).

Figuur 13. Costa Cemetery. D. S. Lopes & N. Cera. (2015).

Figuur 14. San Cataldo Cemetery Collonades. D. S. Lopes & N. Cera. (2015).

Ook Oswald Mathias Ungers vertrekt vanuit een gelijkaardige denkpiste, in zijn essay voor de Grossform, zo beschrijft Laura Schrijver (2011) in DASH #5, waarin ze een artikel neerschrijft over de interpretatie van de studie van de Grossform door Ungers, uit 1966. Ze beschrijft in dit artikel de definitie van Grossvormen en hun relevantie in stedenbouwkundige ingrepen. Het uitgangspunt van een Grossform is dat het een ontwerp vormt voor een menselijke omgeving, maar uiteindelijk is het de vorm die primeert. De kracht van de vorm maakt verschillende invullingen doorheen de tijd mogelijk en kent waarde toe aan het gebouw. Het gaat over de creatie van een element in de omgeving dat zich sterk onderscheidt van die omgeving en zo de aandacht wekt, een ingreep die daarbovenop ook sterk gebaseerd is op typologisch onderzoek en een sprekende compositie. Enkele quotes kaderen zijn visie over de Grossform en architectuur in het algemeen.

‘Er kan wel een correlatie tussen vorm en de invloeden ervan bestaan, maar het gaat dan niet om de onmiddellijke causaliteit van de gedragsmatige reactie of om een concrete manifestatie van abstracte ideeën.’
(L. Schrijver, 2011).

‘Het is niet de taak van de architect om leven van stedelingen vorm te geven, maar enkel om cultureel waardevolle verpakking te verschaffen voor het onvoorspelbare.’ (L. Schrijver, 2011).

Schrijver (2011) verklaart dat de relatie tussen vorm en functie, die sterk aanwezig was bij de modernisten, in de visie van Ungers verdwijnt. Architectuur draait volgens hem om het creëren van een sterk vormelijk element die de aandacht wekt in een stedelijke omgeving en een soort ‘stedelijke enclave’ vormt, die ruimte biedt om menselijk gebruik doorheen de tijd op te vangen. Een Grossform en het accentuerende effect ervan kan volgens Ungers ook op meerdere manieren verwezenlijkt worden. Criteria voor

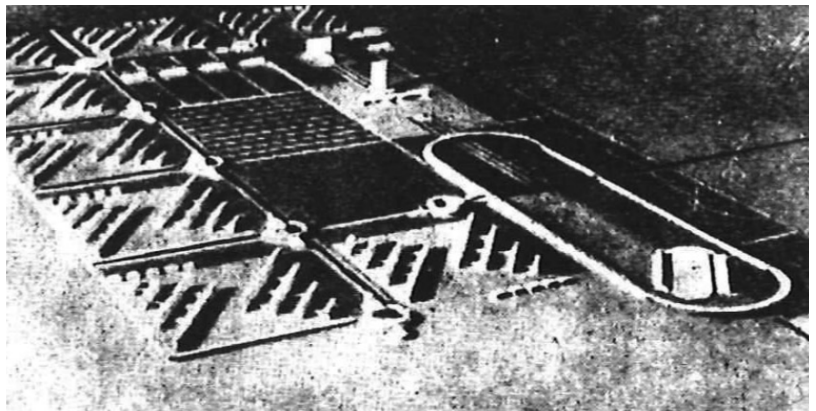
een Grossform zijn (over)geaccentueerde elementen, waarbij een vorm een hoofdkenmerk van een gebouw kan zijn. Dit is het geval bij Casa de Malaparte, waar de trapvorm op het dak een duidelijk kenmerk is van het gebouw. Ook verbindende elementen tussen gebouwen, bijvoorbeeld de gaanderij bij Spangen in Rotterdam, duidt op een Grossform in een stedelijke omgeving. Ten slotte is er een specifiek ordeningsprincipe, een patroon dat de aandacht trekt en een formeel gebaar vormt, dat een Grossform kan doen ontstaan. Dit principe werd toegepast in de aanleg van het wegennet in de Autostroy.

Figuur 15. Casa de Malaparte. N. Yunis. (2016).

Figuur 16. Justus van Effenblok te Rotterdam. Archined. (2012).

Figuur 17. Autostroy. Laura Schrijver. (2011).

Net zoals de opvattingen van Vidler verwijst Schrijver (2011) ook naar de opvattingen van Ungers over architectuur als een discipline met een eigen ontwerplogica, waarbij er ingezet wordt op de eigen geschiedenis van de architectuur zelf, vanuit typologisch onderzoek, om kennis te hergebruiken in nieuwe ruimtelijke ingrepen. De vormelijke studie van architectuur laat toe de kracht van typologische kenmerken te onderzoeken, zonder de sociale waarde die een specifieke context toekent aan deze typologie. Het gaat zo om de conceptuele studie van bepaalde typologieën, die afbeeldingen en eigen metaforen mogelijk maakt binnen een nieuwe context. Zo laat de Grossform toe architectuur te beoordelen vanuit haar eigen vorm en kracht, niet vanuit de publieke receptie of iconische impact van een gebouw.

Interessant bij zowel Vidler als Ungers is hoe typologie in de architectuur gebruikt wordt om nieuwe architectuur te creëren, die geen gebruik oplegt of specifiek gebruik probeert te suggereren door een specifieke vorm, maar die een bepaalde vormelijke kracht uitstraalt en gebruikers toe laat het gebruik van ruimte zelf te bepalen doorheen de tijd. Zo staat architectuur bij hen los van een specifieke maatschappelijke context of een sociale situatie. Architectuur vormt de ruimte, die zich onderscheidt van haar omgeving, waar de menselijke geest zichzelf kan ontplooiën doorheen de tijd, ook bij een wijzigende maatschappelijke en sociale context.

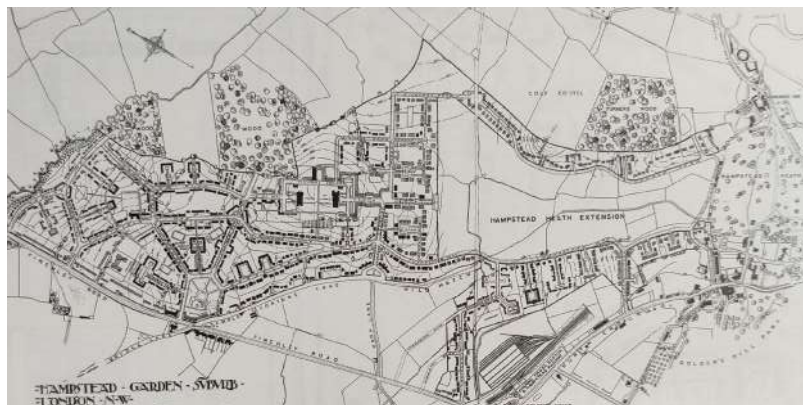
De eerder theoretische beschrijvingen over typologie en haar rol in stedenbouwkundige logica worden ook aangevuld door meer praktijkgericht onderzoek, aan de hand van bestaande case studies die het geheel duidelijker stellen. P. Panerai, J. Castex en J.C. Depaule (1984) schreven samen het boek 'De Rationele Stad' waarin ze ruimtelijke stedenbouwkundige modellen onderzoeken en de link met de sociale context waarin ze ontwikkeld werden, bestuderen. Ze houden de originele plannen tegen het licht en gaan de verschillen na tussen de originele plannen en de uiteindelijke verwezenlijking van de modellen in kwestie, in relatie met de samenwerking met de sociale dynamieken. De realisatie van Parijs door Haussmann en de verschillende ontwerpen voor hoogbouw van Le Corbusier zijn onder andere modellen die besproken worden.

Er wordt dus verder gekeken dan enkel een enkele architecturale typologie, maar ook op grotere schaal, naar stedenbouwkundige modellen. De specifieke karakteristieken ervan (composities, afmetingen van straten en bebouwing, oppervlakte van open ruimte...) worden behandeld en gelinkt aan een sociaal en cultureel gegeven. Er wordt dan ook zowel gekeken naar de achterliggende sociale modellen die tot de architecturale en stedenbouwkundige modellen geleid heeft als naar de gebouwde en

gebruikte realisaties, om de opvattingen met de realiteit te kunnen vergelijken en ook op deze manier te reflecteren over de verschillende modellen.

Ook voornamelijk tuinsteden en -wijken in Londen (Welwyn en Hampstead) worden in het boek behandeld. De studie die in het boek gedaan wordt, zal als voedingsbodemp dienen voor een van volgende hoofdstukken, waardoor ik deze hier niet volledig uit de doeken zal doen. Om aan te tonen welke analysemethode er concreet toegepast wordt, in het kader van dit hoofdstuk en de studie van sociale ruimtelijkheid, zal ik wel kort op de analyse ingaan.

Panerai, Castex en Depaule (1984) starten hun analyse met een uiteenzetting van de sociale context in Londen, eind 19e eeuw en verklaren op basis hiervan het sociaal-economische 'Garden-Citymodel' van E. Howard, dat aan de basis ligt voor de verwezenlijking van de tuinsteden. Ze zoomen in op de vertaling van het sociaal-economische model naar ruimtelijke principes, door Unwin en Parker (zie hoofdstuk 2), die aan de basis liggen van de concrete ontwerpen. Ze bestuderen daarna ook de grondplannen en tekeningen van het ontwerp in kwestie, de manier waarop de ontwerpen gerealiseerd en gebruikt worden en analyseren de problemen die de modellen, zowel ruimtelijk als in gebruik, blijken te kennen door linken te leggen tussen de originele opvattingen en de gebreken die het gebruik van het model blootlegt.

Figuur 18. Grondplan van Hampstead, naar de ontworpen toestand. P. Panerai, J. Castex & J.C. Depaule. (1984).

Voor de sterke link die ligt tussen het sociale model en de stedenbouwkundige verwezenlijking van dit model die hier onderzocht wordt, is zeer relevant voor het onderzoek. De auteurs zelf zien hun werk eerder als een manier om een sociaal-ruimtelijk model te beoordelen en op gebreken te wijzen, maar een studie van hun onderzocht materiaal maakt duidelijk hoe de link tussen een sociaal gegeven en een ruimtelijk model kan bestaan, ook op stedenbouwkundig niveau. Daarom lijkt het me interessant deze methode te adapteren naar een eigen onderzoek, waarbij ik zelf de sociale

context en hoe deze doorheen de tijd evolueerde ga onderzoeken en hierbij de link leg met hoe de ruimtelijke elementen doorheen de tijd op een verschillende manieren gebruikt worden en aangepast worden.

Hedendaagse relevantie van typologie

Nu duidelijk is waar typologie net voor staat en hoe de betekenis kan verschillen, koppel ik graag terug naar Dogma en hun meer hedendaagse opvatting over typologieën. Ze tonen aan dat, hoewel typologische studies en opvattingen op het eerste zicht minder relevant lijken te zijn doordat ze ver in het verleden uitgewerkt werden, nog steeds hun relevantie hebben in de hedendaagse architectuurdiscipline. Hun studies over de huidige context behandelen de link tussen een bestaande sociale context (in het heden en verleden) en de ruimtelijke typologie die deze sociale context teweeg gebracht heeft. De studie van bestaande typologieën geeft hen dan inzicht in bestaande sociaal-ruimtelijke concepten. Daarnaast ontwikkelen ze ook zelf nieuwe typologieën, om wisselwerkingen tussen nieuwe maatschappelijke fenomenen en ruimtelijke experimenten op te zetten. Hun projecten zijn ‘beperkt’ tot een basisarchitectuur, een sterk vereenvoudigde architectuur die eigen interpretaties en invullingen toelaat. De typologie is vaak ook contextloos uitgedacht, gebaseerd op brede sociale vraagstukken en dan vertaald naar concrete locaties, wat de typologische experimenten ook op grote schaal heel relevant maakt. Enkele voorbeelden hieronder tonen aan hoe zij zowel hun studies van bestaande typologieën als de ontwikkeling van nieuwe typologieën aanpakken.

CASE - THE OPPOSITE SHORE (Dogma)

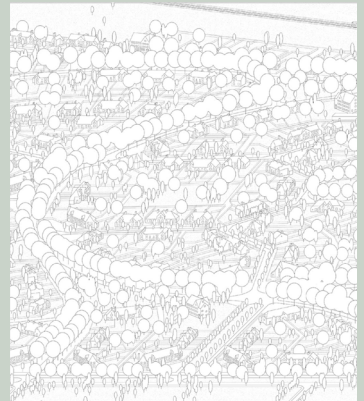
In ‘The Opposite Shore’ gaat Dogma (2020) op zoek naar de sociale context (industrialisatie en promotie van private eigendom) en hoe zich dit vertaalt in de ruimtelijke context. Zo bestuderen ze de suburbanisatie van het Belgische grondgebied en de impact die de overheid had op de vormgeving van deze suburbanisatie, met ook de achterliggende redenering. Door subsidiëring en sturing van de

overheid naar suburbane ontwikkeling, bepaalde ze sterk hoe de suburbanisatie ook vorm kreeg, met de sterk verspreide vrijstaande fermette als gevolg. Hiermee tonen ze aan hoe architecturale typologieën doorheen de tijd sterk bepaald werden door politieke krachten en maar weinig vanuit bewoners zelf.

Hoe pakken zij deze studie dan aan? Ze vertrekken vanuit een algemene studie over de sociale en politieke context in verband met woonontwikkelingen doorheen de tijd en zoeken naar de relatie met hoe verschillende woontypologieën vorm gekregen hebben, naar de wisselwerking tussen de sociale context en ruimtelijke verwezenlijkingen. Concreet gebeurt dit aan de hand van tekeningen van 'wijktypologieën', waarbij bij elke wijk ook ingezoomd wordt op de 'woningtypologieën' in deze wijk. Er worden dus telkens twee schaalniveaus behandeld. Dit doen ze voor 25 verschillende suburbane gebieden, waaronder ook de tuinwijk van Waterschei. Ook in Grimbergen maakten ze gelijkaardige tekeningen. Zo tonen ze aan hoe eenzelfde beleidsvoering toch kan leiden tot lichte variaties en verscheidene uitvoeringen naar dichtheid en grootte van woningen.

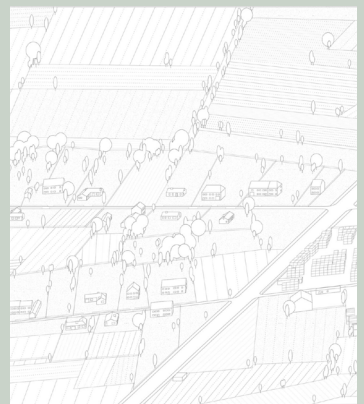
Figuur 19. Typologietekeningen van woning te Waterschei. Dogma. (2020).

Figuur 20. Typologietekeningen van wijk te Waterschei. Dogma. (2020).

Figuur 21. Typologietekeningen van woning te Grimbergen. Dogma. (2020).

Figuur 22. Typologietekeningen van wijk te Grimbergen. Dogma. (2020).

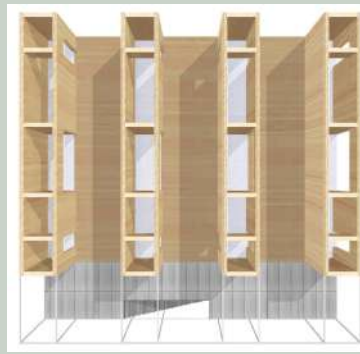
Merk op dat binnen dit project geen nieuwe typologieën ontstaan. Dergelijke studies geven weer hoe ontwerpers een bestaande ruimtelijke context kunnen linken aan een sociale evolutie, aan sociale feiten die aan de basis lagen voor de concrete ontwikkeling van deze ruimtelijke context. Het laat toe linken te leggen tussen het sociale en het ruimtelijke.

CASE - DO YOU SEE ME WHEN WE PASS (Dogma)

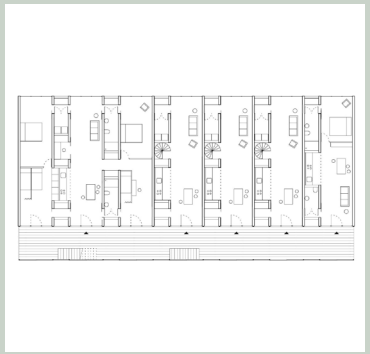
Voor het project 'Do You See Me When We Pass?', ook van Dogma (2019), ligt dat anders. Het project gaat verder dan enkel het bestuderen van een context. Op vraag van het Community Land Trust in Brussel wordt er onderzoek gevoerd naar een nieuw model om levenslang wonen mogelijk te maken. Een ander belangrijk kenmerk van hun model is dat de ruimtelijke structuur georganiseerd wordt vanuit een 'trust', een vereniging waar zowel de bewoners zelf als publieke spelers aan deelnemen. Hiervoor gaan ze op zoek naar een basisstructuur waarbij de units een zeer flexibele structuur bezitten, waardoor ze kunnen uitbreiden en inkrimpen naarmate de nood aan ruimte. Hiervoor vertrekken ze vanuit een contextloos ontwerp, dat vertaald wordt naar twee concrete locaties.

Het project bezit een evolutief karakter, waarbij bewoners ruimtes kunnen delen op meerdere manieren, door simultaan of afwisselend gebruik, afhankelijk van de vraag. Collectiviteit komt dus op meerdere manieren terug. De architectuur behandelt ook heel sterk het snijvlak tussen het sociale en het ruimtelijke, vermits de vraag naar modellen om levenslang te wonen vandaag enorm groot is. Daarnaast heerst er ook een grote druk om duurzaam met ruimte om te gaan. Het is ook de opkomst van vernieuwde woonmodellen, zoals CLT's (zie verder) die de ontwikkeling van nieuwe flexibele woonmodellen in de hand werken. Echter, het model van Dogma is zeer flexibel vanuit zijn opvatting en is daardoor een ruimtelijk experiment dat zeer sterk in relatie gaat met sociale wisselwerkingen, doordat gebruikers zich ook zelf kunnen organiseren in dit soort typologieën. Op een gelijkaardige manier kunnen met typologieën mogelijks ook verschillen in culturele tradities en verschillende rituelen en gebruiken onderzocht worden.

Figuur 23. Do You See Me When We Pass. Isometrie van typologie voor levenslang wonen. Dogma. (2019).

Figuur 24. Do You See Me When We Pass. Grondplan van typologie voor levenslang wonen. Dogma. (2019).

Deze methode, waarbij enerzijds de relatie tussen het ruimtelijke en het sociale onderzocht wordt en anderzijds nieuwe ruimtelijke modellen ontworpen worden om nieuwe wisselwerkingen met het sociale vorm te geven, lijkt me echter een zeer relevante manier om ook toe te passen op sociale modellen die aan de basis liggen van de tuinwijkgedachte, zowel het oorspronkelijke ‘Garden City’ model van E. Howard als de vertaling ervan naar de Limburgse tuinvijken. De studie van deze modellen, typologieën en de sociale en ruimtelijke evolutie die eigen zijn aan de tuinvijken, tijdens de activiteit van de mijnindustrie maar ook na de sluiting van de mijnen, vormt de onderbouwing om zelf, in samenwerking met sociale werkers, na te denken over een nieuw ruimtelijk en sociaal beleid in Beringen.

Ruimtelijke experimenten en typologie als eerste stap naar sociaal-ruimtelijke kwaliteiten

Met de studie van sociale ruimtelijkheid als begrip, alsook de waarde van een typologie en model, zowel op architecturaal als op stedenbouwkundig niveau, is de theoretische basis voor de rest van de thesis gelegd. Het begrijpen van de sociale ruimtelijkheid stelt ons in staat een huidige en historische sociale en ruimtelijke context te evalueren. Daarnaast worden aandachtspunten voor een toekomstig sociaal-ruimtelijk project in de brede zin van het woord ook duidelijk. Ten slotte duidt de literatuurstudie over sociale ruimtelijkheid ook op het belang van de samenhang tussen een sociaal beleid en ruimtelijke ingrepen, en dus op de samenwerking tussen ruimtelijke planners (architecten en stedenbouwkundigen) en sociale werkers (opbouwwerkers, jeugdwerkers, buurtregisseurs...). Enkel ruimtelijke ingrepen kunnen een maatschappij maar moeilijk sturen, maar ruimtelijke verwezenlijkingen vormen

daarentegen wel de context voor sociaal-maatschappelijke activiteiten en dagelijkse rituelen.

Ook de houding die architecten en stedenbouwkundigen nemen ten opzichte van sociale problemen is zeer relevant voor wat volgt. De analyse van studiemethoden en het gebruik van typologie om architectuur te evalueren, laten toe zelf de wisselwerking tussen enerzijds een architecturaal of stedenbouwkundig model en anderzijds een sociale context te analyseren. Het zijn ook zowel meer klassieke theoretici (Panerai, Vidler, Ungers...) alsook hedendaagse architectuurpraktijken (oa. Dogma) die architectuur en typologie gebruiken om de wisselwerking tussen het ruimtelijke en sociale te onderzoeken en lijkt dus doorheen de tijd relevant geweest te zijn en dat ook vandaag nog steeds te zijn. Merk ook op dat de praktijk van Dogma nauw aanleunt bij de principes van evr-architecten voor hun 'De Kruitfabriek 2.0', maar dan gericht op woningbouw en minder op publieke projecten. Op eenzelfde manier zoekt de praktijk van Dogma dan ook naar ruimtelijke ingrepen om de afstand tussen de 'conceived space' en de 'lived space' zo klein mogelijk te maken. Hiermee wordt de link duidelijk tussen de theoretische opvattingen van Lefebvre (1991), de theoretische benaderingen van typologie en de praktijk van Dogma. De behandelde literatuur geeft me verder ook een gepaste houding om aan te nemen bij het bestuderen van verdere materie die in de thesis behandeld zal worden.

De tuinvijken die in Limburg ten tijde van de mijnen opgebouwd werden, waren niet uniek als concept. In de overgang van de 19e naar de 20ste eeuw werden tuinvijken als stedenbouwkundig concept ontwikkeld, ten gevolge van de industriële revolutie. De vraag naar arbeiders in de stad is groot, waardoor steden overbevolkt raakten, een probleem dat zich in heel Europa voordeed. Daarnaast waren grote technologische ontwikkelingen een feit, met de opkomst van treinverkeer en de metro, waardoor verplaatsingen tussen de stad en de voorstad/periferie gemakkelijker werden. Ebenezer Howard, geen architect of stedenbouwkundige, maar wel een vooruitstrevend en sociaal actieve journalist, introduceert daarom het tuinvijkconcept, als gezond en sociaal verdichtingsmodel in de voorstad van Londen om de sterke bevolkingsgroei op te vangen. Het model dat Howard ontwikkelt, is, door zijn achtergrond als journalist, nog niet in grote mate ruimtelijk georiënteerd maar vertrekt vooral vanuit sociale principes. De samenwerking met architecten, waaronder Raymond Unwin, zal uiteindelijk ook leiden tot ruimtelijke verwezenlijkingen van het concept, eerst in Letchworth en later in Hampstead en Welwyn.

Het Garden-Citymodel is vandaag al meer dan 100 jaar oud, vermits het zijn oorsprong heeft in 1898. Het is dan ook zeker dat veranderende maatschappelijke omstandigheden ervoor gezorgd hebben dat de relevantie ervan verminderde doorheen de tijd. Echter blijkt uit het werk van architecten en theoretici, zoals Peter Hall en Colin Ward (1999), dat dergelijke concepten nog steeds hun waarden bezitten in de hedendaagse en toekomstige ruimtelijke planning, mits lichte wijzigingen ten opzichte van het originele concept. Ze verkennen in hun boek 'Sociable Cities' dan ook enkele modellen die de basisgedachte van de 'Garden Cities' vertalen naar hedendaagse mogelijkheden en verwezenlijkingen voor duurzame wijken en steden. Ook andere architecten - en studie bureaus, waaronder Dogma, dat eerder al toegelicht werd, zetten de gedachtegang van Howard op een hedendaagse manier verder in de ontwikkeling van hun ontwerpen en stedenbouwkundige plannen.

Om dit alles te kaderen, als basis voor de vergelijking met de uiteindelijke verwezenlijking van de tuinvijken in Limburg, zal ik het Garden-Citymodel en haar historische en hedendaagse impact op de ruimte in dit hoofdstuk bondig beschrijven. Daarnaast laat het besproken referentiekader in het eerste hoofdstuk me ook toe zelf te reflecteren over de achterliggende sociale opvattingen over het model en hoe het model met sociale ruimtelijkheid in verband gebracht kan worden. Ten slotte zal ik het hoofdstuk beëindigen met te wijzen op de opvattingen van Hall en Ward over de toekomst van het Garden-Citymodel in Londen en de toepassingen van Dogma in andere contexten.

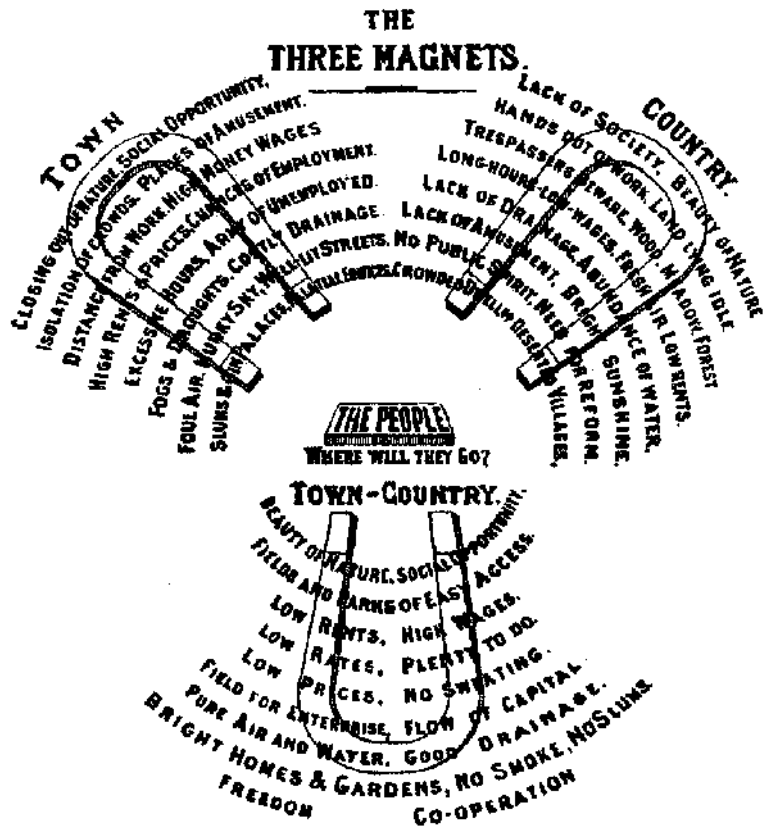
Howard's 'Garden City - Model' als sociaal beginsel

In 'To-Morrow: A Peacefull Path to Real Reform' beschrijft Howard (1898) de Garden City als nieuw concept om bevolkingsgroei in steden en levenskwaliteit voor de bevolking in de stad samen te laten gaan. De industriële revolutie, met vooral een grote stijging in de activiteiten in de kleding- en leerindustrie, bracht met zich mee dat arbeiders in de stad nodig waren en grote volksverhuizingen van het platteland naar de stad dus een feit waren. Dit fenomeen werd nog meer in de hand gewerkt door het feit dat er op het platteland zo goed als geen werk meer was. Het bevolkingsaantal in de stad verdubbelde al snel en de nood aan een groter aanbod aan woningen werd sterker. De woningmarkt ontwikkelt zich in Londen in de vorm van 'estates', arbeiderswoningen als rijwoning volgens een standaardtype dat aan de lopende band opgebouwd wordt. De bouwers van deze woningen speculeerden vaak met de woningen, zagen het als een manier om winst te genereren en hielden daarom niet altijd even veel rekening met de kwaliteit van de woningen. Echter probeert de overheid met de oprichting van de London County Council (LCC) in 1881 wel de touwtjes wat meer in handen te nemen wat de stedelijke ontwikkeling betreft. Deze geschiedenis wordt vooral behandeld in het boek van Howard zelf, alsook in 'De Rationele Stad', van Panerai, Castex en Depaule (1984).

Als journalist bedacht Howard dit model, zoals eerder vermeld, vooral als een abstract concept, met een sterk sociaal achterliggend idee en economische principes. Hij verduidelijkt zijn concept in het boek met diagrammen en schema's, maar beperkt zich hier toe en voegt geen schetsen van ruimtelijke ingrepen of bouwtekeningen toe. De principes die hij vastlegt, zullen later wel de basis vormen voor de concrete realisatie van een specifieke context. Met zijn model wil hij de problematieken die hierboven opgesomd werden, als gevolg van de industriële revolutie, van een antwoord voorzien.

De 'Town Country Magnet' als iconisch diagram legt de basisprincipes van Howard's ideologie (1898) vast. Het schema somt op wat de positieve en negatieve punten van zowel de stad als het platteland zijn en probeert hier een compromis in te zoeken: een plaats waar een sociale levendigheid heerst, maar waar ook natuur aanwezig is, waar natuur ook makkelijk bereikbaar is en waar de leefkwaliteit hoog is tegen een redelijke prijs, betaalbaar voor alle arbeiders in de industriële sector. Het principe beoogt ook een grotere koopkracht bij arbeiders en een grotere graad van werkende bewoners (beperkttere werkloosheid).

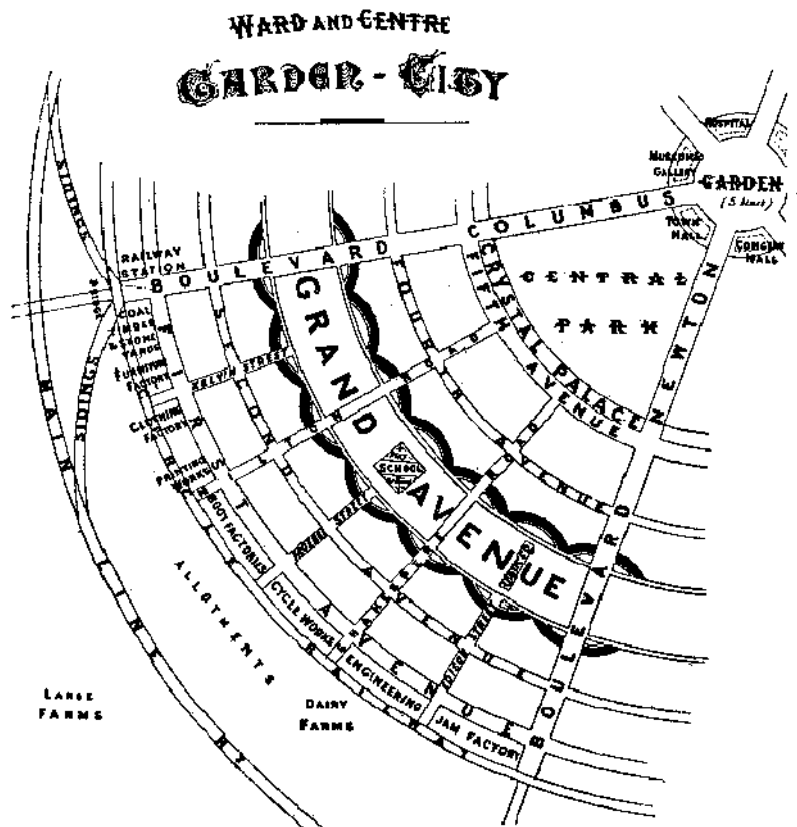
'Its object is, in short, to raise the standard of health and comfort of all true workers of whatever grade—the means by which these objects are to be achieved being a healthy, natural, and economic combination of town and country life, and this on land owned by the municipality.' (E. Howard, 1898).

Figuur 25. 'The Three Magnets'. Het diagram met basisprincipes voor de Garden City. E. Howard. (1898).

Eerst en vooral is er het ruimtelijke luik van zijn visie. De ideale tuin-stad is concentrisch opgebouwd en begint centraal, met een grote publieke tuin waarrond culturele voorzieningen (bv. musea en theaters) en verschillende faciliteiten (bv. een bibliotheek en ziekenhuis) georganiseerd worden. Rond deze stedelijke kern ligt een park waar eerder economische activiteiten en residentiële zones verzameld worden. De 'crystal palace' rondom het centrale park vormt een shopping center, een overdekte verzamelplaats van vele winkels, maar vormt ook een wintertuin of verblijfplaats voor bewoners in geval van slecht weer. De woningen, net buiten deze kern, kennen een variatie in architectuur en zijn beperkt in oppervlakte. Sommige woningen hebben gemeenschappelijke tuinen of keukens. De woonwijk wordt verdeeld in twee delen door de 'grand avenue', een brede, groene en open plaats. Hier bevinden zich ook scholen en speeltuinen. De industrie waarvoor de tuin-steden opgetrokken worden, bevindt zich pas buiten deze stedelijke kern en vervoer wordt georganiseerd door concentrische la-

nen met loodrechte verbindingen. Deze zes boulevards verdelen de kern in zes verschillende segmenten. Rond deze concentrische kern, ligt dan het platteland, waar aan landbouw gedaan werd. Optimaal stelt Howard dat er uitgegaan wordt van de aankoop van 6000 are grond waarvan 1000 are bebouwd wordt om 32000 bewoners te huisvesten. De andere 5000 are worden ingezet als landbouwgebied en groene gordel rondom de Garden Cities. Dit landbouwgebied laat de wijk toe zelfvoorzienend te zijn wat voedsel betreft. Ook de 1000 are die ingenomen wordt door de kern beoogt veel groen, zowel in het centrum van de kern als tussen de woningen in de residentiële zones, als basisuitgangspunt (Howard, 1898).

Figuur 26. Diagram rond ruimtelijke planningsvisie van Howard voor Garden Cities. E. Howard. (1898).

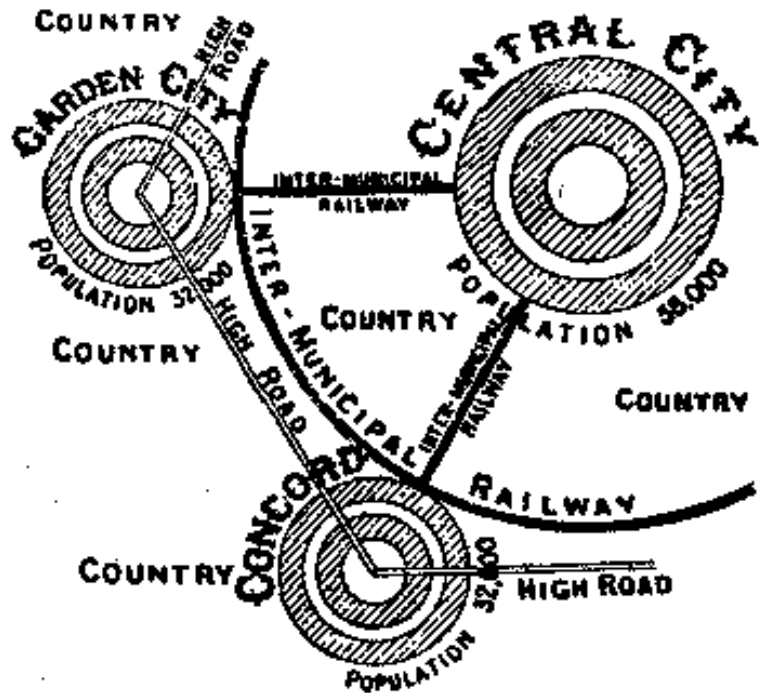
Anderzijds is er ook het organisatorische en sociale aspect, dat minstens even belangrijk, of in dit geval misschien wel belangrijker, is dan het ruimtelijk gegeven. Het gekochte stuk grond is theoretisch gezien in eigendom van slechts enkele individuen, met een zekere verantwoordelijkheid en een vertrouwelijk karakter. Ze controleren het landgebruik en houden de zaken op orde. Echter is het uiteindelijke idee, zo stelt Howard (1898) dat alle 32000 bewoners van de wijk mede-eigenaars zijn van het gehele grondgebied. Gelijkheid, medezeggenschap, mede-eigenaarschap, zelfbestuur en autonomie zijn dan ook de basiswaarden van de Garden Cities.

De huur die gebruikers betalen aan de eigenaar van het land, wordt dan gebruikt om de woningen en andere voorzieningen te financieren, alsook naar het beheer van de publieke ruimte en aanleg en onderhoud van wegen, scholen, parken... Het idee mede-eigenaarschap is dat de kleine groep mensen die het land bezitten de vertrouwenspersoon zijn die het land voor de collectieve groep van bewoners verdedigen ten opzichte van hogere machten en de ruimtelijke en sociale principes er in stand houden. In realiteit eigenen bewoners zich het hele grondgebied toe en beheren de 32 000 inwoners het stuk land als groep (Howard, 1898).

Howard ziet zichzelf als 'uitvinder' van het Garden-Citymodel, maar wil wel duidelijk stellen dat hij beroep deed op verschillende sociale denkers om zijn visie vorm te geven en zijn innovatie het resultaat is van verschillende ingrediënten samen te voegen. Dat schrijven Ward en Hall (1999) in *Sociable Cities*. Zo hield Thomas Spence eerder al het idee aan om arbeiders deel te laten nemen aan eigendomsopstellingen, om via onderlinge samenwerking de 'landlords' uit te kopen. Ook utopist Bellamy inspireert Howard in zijn visie, door met 'Looking Backward, 2000' uit 1888 te verwijzen naar een toekomst waarbij Londen geen last meer heeft van vervuilde lucht, door de omschakeling naar andere bronnen voor energie. Ruimtelijk gezien kijkt hij naar de in die tijd innovatieve opvattingen van Colonel Light voor Adelaide, dat stelt dat de groei van een stadskern stopt bij een zekere oppervlakte, een groene gordel voorzien wordt en een nieuwe stadskern gesticht wordt, en de plannen van Silk Buckingham met een radiaal stratenplan, een centrale opbouw, een groene gordel en periferische industrie. Ook Robert Owen, die gezien wordt als de 'vader van het Brits socialisme, zet al een visie op omtrent coöperatieve bewegingen in het begin van de 19e eeuw. Hij geloofde in het opzetten van een menselijke levensstandaard, financieel en maatschappelijk, en promootte zelfvoorzienende coöperatieves om dit mogelijk te maken. Zo zette hij zelf al een experiment op in Indiana in 1825, waar hij 12000ha aan grond kocht om een zelfvoorzienende gemeenschap te starten, die hij 'New Harmony' noemde (historic-uk, 2021).

Zoals eerder vermeld beperkt Howard (1898) het bevolkingsaantal per Garden City liefst tot 32 000 inwoners, als maximaal aantal om de vooropgestelde principes mogelijk te laten. Maar ook grotere aantallen aan inwoners acht hij mogelijk binnen zijn model. Het platteland rondom de 'garden cities' lijkt in eerste instantie de ideale ruimte voor uitbreiding, maar Howard benoemt dit als een schandaal, vermits het de schoonheid van de garden cities zal ontnemen. De open ruimte rondom de garden cities bepaalt immers vanuit de definitie dat dit weldegelijk benoemd kan worden als Garden City. Daarom stelt hij als mogelijkheid voor uitbreiding voor

een nieuwe Garden City toe te voegen, op grote afstand van de eerste. Zo behoudt elke kern/ Garden City zijn stuk omgevend platteland nog steeds. Meerdere Garden Cities ontstaan, met elk hun eigen administratieve organisatie, maar wel fysiek sterk in verbinding met elkaar door wegen en het treinnetwerk.

Figuur 27. Uitbreidingsdiagram voor Garden Cities. E. Howard (1898).

Hierbij volgt eerste reflectie op de opvattingen van Howard over de Garden City als sociaal model, rekening houdend met het basiskader uit hoofdstuk 1, maar ook andere bemerkingsen, zowel eigen opmerkingen als bemerkingsen uit boekrecencies van andere universiteiten. Sociaal gezien bezit het model een zekere sociale ruimtelijkheid, door de opvattingen rond collectief beheer en zo ook de sociale controle die daarrond ontstaan. In het geval dat de bewoners van de wijk ook echt mede-eigenaar zijn van de gehele grond, vergroot de waarschijnlijkheid dat elke bewoner ook de nodige moeite zal doen om het groen te onderhouden. Daarnaast is er ook de sociale mix die Howard beoogt, die inclusie dan ook op de voorgrond plaatst en confrontatie tussen verschillende bevolkingsgroepen ensceneert. Echter blijkt uit de opvattingen van Oosterlynck dat sociale mix enkel een handig argument was uit politiek standpunt, om het economische model draaiende te houden, zonder dat dit ook sociaal gezien positieve effecten had. Uiteindelijk blijkt ook dat sociale mix, door de hoge financiële kosten van de wijken, uiteindelijk nooit bereikt werd. Ook de voorziening van voldoende publieke ruimte om publieke activiteiten door te laten gaan vormt sociaal gezien een voordeel. Echter roepen

deze twee aspecten ook enkele vragen op. In praktijk lijkt vaak dat de ‘vertrouwenspersonen’, door hun zekere vorm van macht, toch wat hoger op de sociale ladder komen en de huurders ondergeschikt worden aan hen (zie verder). Door gebrek aan wettelijke bepalingen, zoals een coöperatieve waarbij echt elke bewoner ook wettelijk de eigenaar van de grond wordt, vervallen de huurders mogelijks in een minder beherend gedrag, wat zich ook kan reflecteren in de staat van de openbare ruimte, (voor)tuinen en woningen zelf.

Ook ruimtelijk wekt het model enkele vragen op. Zo gaat het, weliswaar sociale, model uit van een ‘wit bladsituatie’, waarbij een leeg stuk grond van 6000 are in een lege omgeving aangekocht en bebouwd wordt. Echter, zo stelt J.W. Reps, professor aan Cornell University (2020), vormt de volgebouwde stad, waar al een uitgebreid (spoor)wegennetwerk aangelegd werd, op heel wat vlakken een hindernis om dit model bijna letterlijk uit te voeren. Er zijn al heel wat factoren aanwezig waarop verder gebouwd wordt, iets wat Howard niet opneemt in zijn model. Wel duidt Reps op de sociale waarde van natuurlijke elementen in een stedelijke omgeving en de nood aan stedelijke ontwikkeling vanuit het oogpunt van het welbevinden van een hele gemeenschap, niet vanuit een eigen visie. Dit zijn uitgepuurde principes vanuit het tuinstadconcept, samen met de basiswaarden ‘medezeggenschap, mede-eigenaarschap en autonomie’.

Hampstead en Welwyn als ‘Garden Cities’

In het boek ‘De Rationele Stad’, waarin Panerai, Castex en Depaule (1984) verschillende stedenbouwkundige modellen linken aan de sociale context waarbinnen ze ontwikkeld werden, wordt ook het Garden-Citymodel en de vertaling ervan naar drie concrete situaties in de omgeving van Londen besproken. Letchworth, Hampstead en Welwyn worden volgens dit model gerealiseerd, maar de ontwerpers en Howard zelf komen tijdens de ontwikkeling wel in contact met de gebreken die het model met zich meebrengt. Hieronder zal ik verder ingaan op de realisatie van Hampstead en Welwyn zoals ze besproken werd in het boek van Panerai en zijn companen, aangevuld met eigen reflecties, over onder andere de typologische kenmerken van de tuinwijk (gebaseerd op het basis-kader ter inleiding) en het functioneren van de tuinstad als stedenbouwkundig sociaal model. De aandacht bij de bespreking van de inhoud van hun onderzoek zal dus vooral gaan naar typologische kenmerken en sociale verbanden en verschillen tussen het tuin-

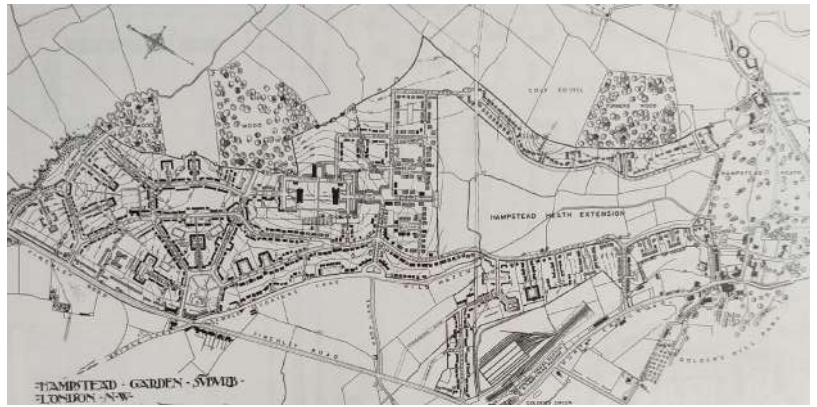
stadmodel en de uiteindelijke verwezenlijking. De bespreking van hun analyse voor deze tuinsteden vormt echter wel een relevant gegeven als onderbouwing om verder zelf de tuinvijken van Limburg/Beringen te onderzoeken op een gelijkaardige manier.

Het tuinstadmodel wordt als reactie op de barre industriële omstandigheden ontwikkeld. De satellietstad is Howards antwoord en is gebaseerd op het opvangen van het groeien van de stad, als antwoord op de enorme bevolkingsgroei. Omdat hij zelf geen stedenbouwer is, werkt hij samen met Raymond Unwin en Barry Parker om zijn principes te realiseren, met Letchworth als eerste ruimtelijk experiment. Panerai, Castex en Depaule (1984) geven aan dat hoewel Letchworth een groot economisch succes was het groeiprincipe dat eigen was aan het Garden-Citymodel echter zoek is in de nieuwe tuinstad. Voor Letchworth worden door Unwin wel de eerste stappen gezet om het sociaal-economische model om te zetten naar een ruimtelijk ontwerp en een vormentaal. Deze vertalen zich uiteindelijk ook naar stedenbouwkundige voorschriften in 1906, de 'Town Planning Act', die verder verdiept worden in 1909. Ze hebben vooral betrekking op de dichtheid van bouwblokken en de vormgeving van woningen. De ontwikkeling van tuinsteden krijgt daardoor een uniforme vormgeving. Zowel private als sociale initiatieven werden verbonden aan dezelfde vormgevende bouwvoorschriften.

Het boek van Panerai, Castex en Depaule (1984) behandelt de uiteindelijke verwezenlijkingen van Hampstead en Welwyn. Waar Hampstead relevant is voor de ontwikkeling van vormgevingsinstrumenten, is Welwyn een goed voorbeeld van hoe het sociaal-economische tuinstadmodel gekoppeld wordt aan deze vormgevingsinstrumenten als ruimtelijk gegeven.

Het ontstaan van **Hampstead** is de verdienste van Henrietta Barnett, een rijke erfgename van een bedrijf in schoonheidsproducten. Ze kocht samen met haar man enkele terreinen in Hampstead en beoogde hierop een ideale gemeenschap te realiseren, gebaseerd op gezonde relaties met de burens en een menging van sociale klassen. Samen met Unwin en Howard, door hun gelijkgestemde manier van denken, maakt ze een plan op voor de Hampstead Garden Suburb. De regels die ze voor dit gebied opstelden, zijn gebaseerd op inclusie en wooncomfort en hebben betrekking tot sociale klassen. Ook op ruimtelijk vlak stelden ze bouwkundige maatregelen voor (met betrekking tot de breedte van de weg, dichtheid, toegankelijkheid van publiek domein...). De stelregel voor de inplanting van woningen en andere bebouwing was ook dat men overall panorama's of doorkijkjes vroeg naar het omliggende platteland (Panerai, Castex & Depaule, 1984).

Figuur 28. Grondplan van Hampstead, naar de ontworpen toestand. P. Panerai, J. Castex & J.C. Depaule. (1984).

Het uiteindelijke plan bezit wel de principes die Unwin eigen zijn: dicht gelegen bij het centrum, gevarieerde woongebieden, hiërarchie van ruimte... Daarnaast pleit hij ook voor centra die zeer herkenbaar zijn, morfologisch sterk variëren en een duidelijke afbakening kennen. Het park van Hampstead en de muur langs het park vormen daarom ook een belangrijk element, omdat ze zorgen voor een duidelijke afbakening tussen de wijk en het stadscentrum. Het park vormt het einde van de wijk en de overgang tussen de wijk en de stad wordt verwezenlijkt door een lange laan, begrensd met bomen. De laan vormt hierbij een stedelijk element, waarbij de bomen een specifiek element van de tuinwijk vormen. Het spel van subtiele sprongen, (as)verschuivingen en hoogteverschillen verzorgt een nog sterkere overgang tussen het stadscentrum en de tuinwijk (Panerai, Castex & Depaule, 1984).

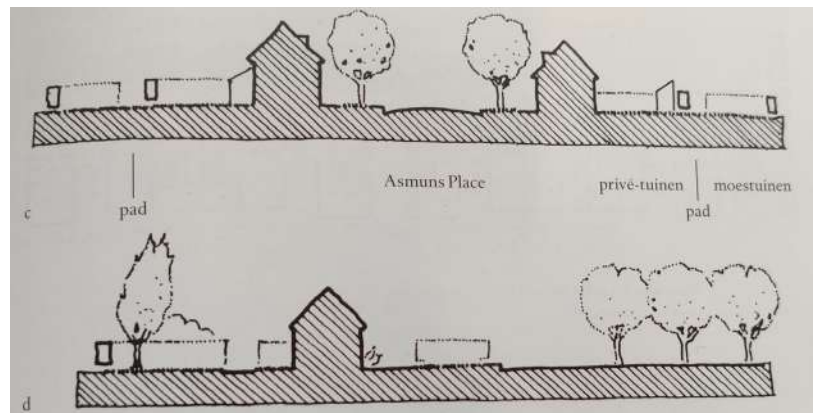
Figuur 29. Typologische elementen bepalen de overgang tussen de tuinwijk en het stadscentrum. P. Panerai, J. C. Depaule, & J. Castex. (1984).

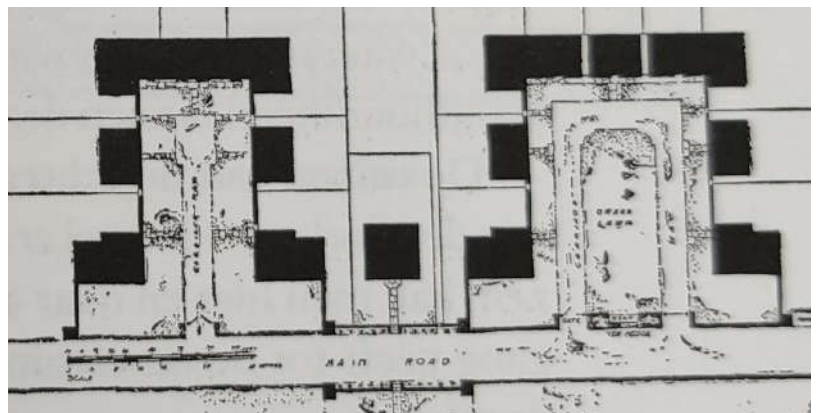
Figuur 30. Typologische elementen bepalen de overgang tussen de tuinwijk en het stadscentrum. P. Panerai, J. C. Depaule, & J. Castex. (1984).

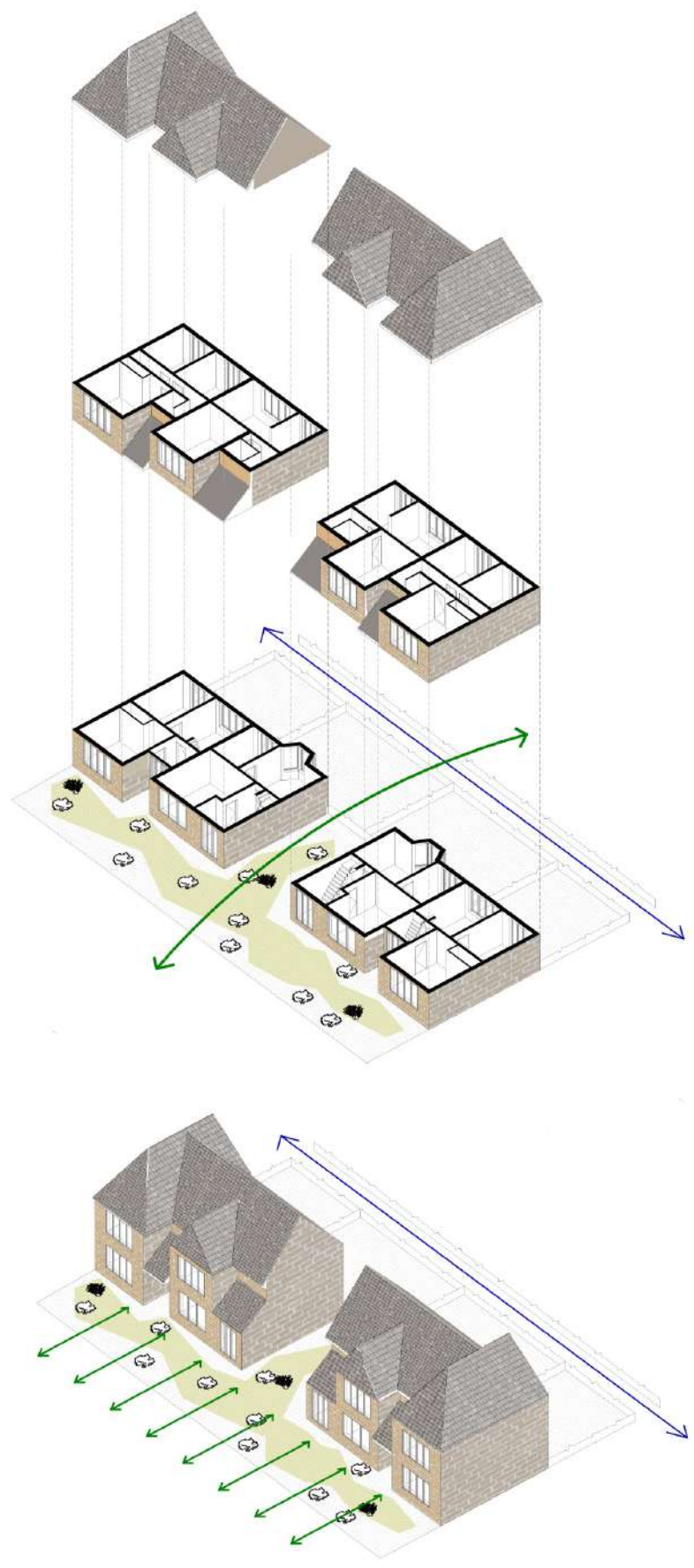
Met deze stellingen wijzen Panerai en co (1984) in zekere zin ook naar typologische elementen, die inherent verbonden zijn aan zowel stedelijke centra als de tuinvijken. De typologische elementen worden hier ingezet om de vormgeving en het 'gezonde' en luchtige karakter van de tuinvijken te bepalen (vergroende gebieden, sierlijke elementen aan woningen...), maar ook symbolisch om de overgang te kaderen en te versterken. Daarnaast zijn er nog een reeks andere typologische kenmerken die de kwaliteiten van de tuinstad bepalen. Zo is er de close, een inkeping in het stratenpatroon waar een groene ontmoetingsplaats voorzien wordt, om het groene karakter te versterken en waarrond de (arbeiders)woningen georiënteerd worden. Ook voortuinen zijn een belangrijk typologisch kenmerk voor de tuinvijken die op verschillende manieren benaderd worden door de sociale context. Ze vormen een zekere semi-publieke ruimte, eigenlijk publiek maar krijgt door zijn toegankelijkheid een gemeenschappelijk karakter. Kleine verschillen in de zone geven wel aan wie waar woont. Achtertuinten staan minder in relatie tot de publieke ruimte, kennen een gesloten en private karakter (tenzij de uitzonderingen waarbij het collectieve pad doorheen de tuin loopt).

Figuur 31. Typologische elementen in de tuinvijken - de (voor)tuin. P. Panerai, J. C. Depaule, & J. Castex. (1984).

Figuur 32. Typologische elementen in de tuinvijken - de close. P. Panerai, J. C. Depaule, & J. Castex. (1984).

Figuur 33. Typologietekening van woningen in Hampstead, tonen open en semi-publiek karakter van voortuinen. Eigen materiaal.

De sociale vermenging bleef echter weg. Door de financiële problemen bij de realisatie van Hampstead Suburb, moesten woningen aan een zekere prijs verkocht worden en kreeg enkel de rijkere klasse de kans te wonen in dergelijke woningen, zo schrijven Panerai en co (1984). Hieruit wordt al meteen duidelijk dat de link tussen het sociale en het economische van het model wat ontbreekt. De wijd verspreide inplanting van woningen en de collectieve voorzieningen vragen heel wat financiële middelen, iets wat niet iedere arbeider ter beschikking heeft. Hoewel het model ruimtelijk gezien dus heel wat kwaliteiten bezit (open en groene ruimte, publieke grasvelden en pleinen...), ontbreekt de ‘sociaal-economische kwaliteit’ die bv. de woonblokken van Le Corbusier (zie unité d’habitation) wel bezitten als stedenbouwkundig model. De sociale vermenging blijft weg en de scheiding van klassen blijft aanwezig, wat ook zeker een sociale zwakte vormt.

Figuur 34. Luchtfoto van Hampstead Garden Suburb. P. Panerai, J. C. Depaule, & J. Castex. (1984).

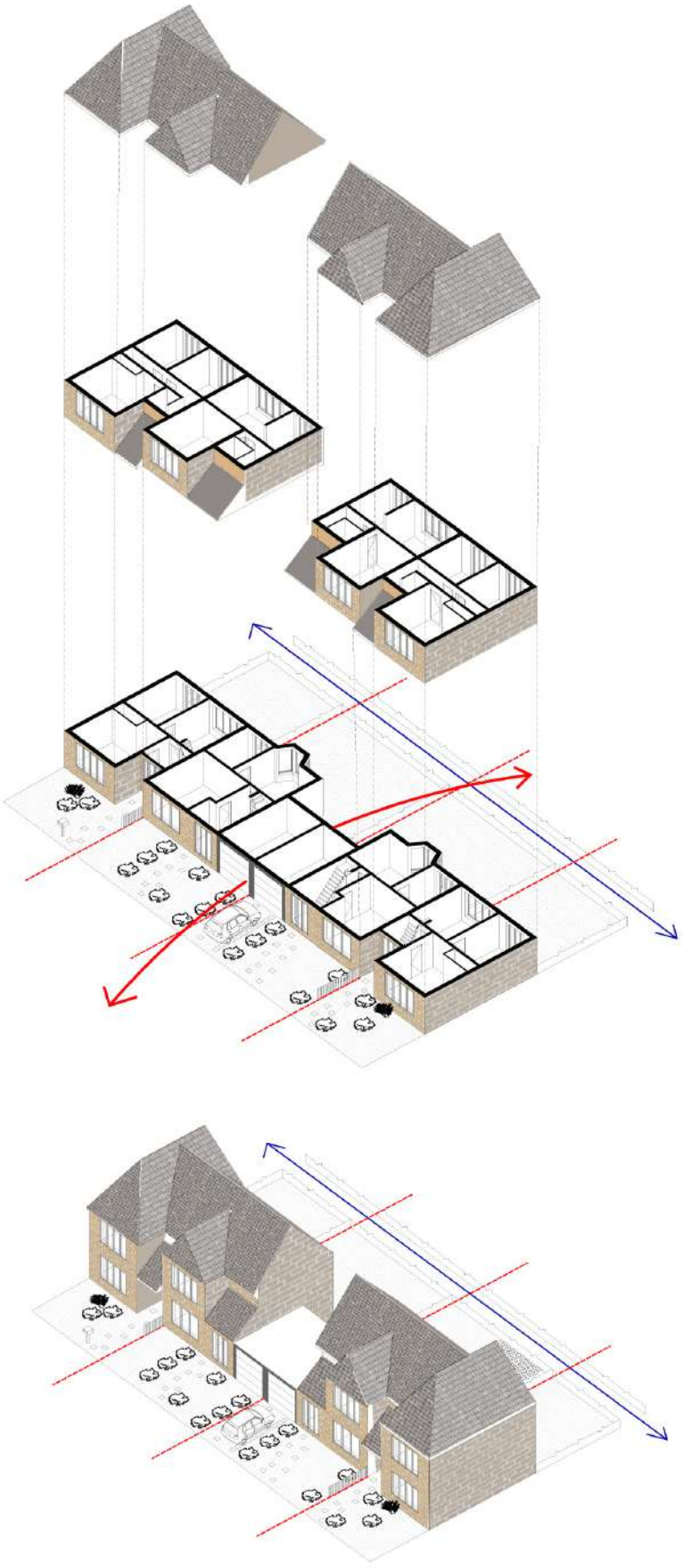
Bij de ontwikkeling van **Welwyn** is het geen externe die initiatief neemt, maar is het Howard zelf die na het succes van Letchworth een tweede tuinstad wil ontwikkelen, zo schrijven Panerai en co (1984). Financiële steun van de overheid is er niet, dus hij financiert alles zelf, door onder andere een aandelenmaatschappij op te richten. Op die manier verzamelt hij voldoende financiële middelen om de grond te kopen en de wijk te realiseren. Daarnaast stichtte hij ook een eigen architectenbureau voor de ontwikkeling van de wijk, die als uitgangspunt voor het ontwerp namen dat de wijk ‘organisch en stelselmatig’ zou ontwikkelen, het ontwerp moest sug-

gereren dat de wijk zichzelf ontwikkeld had, zonder tussenkomst van de mens. Hiervoor werden onder andere bestaande landwegen verhard en geformaliseerd (wat een historische reconstructie van de groei inhoudt) en werden aanwezig bomen behouden.

Net zoals in Hampstead beschrijven Panerai en co (1984) ook heel sterk hoe typologische elementen ingezet worden om de tuinstad als model vorm te geven. De overgang tussen tuinstad en stadscentrum wordt op eenzelfde manier gerealiseerd (met een bomenrij, opeenvolging van entrees, een plein...) en ook het gebruik van bestaande bomen in de tuinstad ten opzichte van 'middeleeuwse beplanting' in het stadscentrum versterkt het contrast tussen beiden. Echter is de typologische kwaliteit minder sterk aanwezig. Typologieën zoals de (voor)tuinen en closes verliezen hun kwaliteiten. Voor- en achtertuinten worden niet meer afgebakend en closes worden door een haag of poort sterker afgesloten van de publieke ruimte, waardoor ze een meer ingesloten karakter krijgen en geen extensie van de publieke ruimte meer vormen. Ze krijgen een autonoom karakter en geraken ondergeschikt aan de publieke ruimte. Dit houdt echter ook in dat de straat haar kwaliteit als type verliest. De closes worden collectieve verblijfplaatsen voor omwonenden en de straat als verblijfplaats wordt gereduceerd tot verkeersas.

Figuur 35. Oorspronkelijk plan voor Welwyn. P. Panerai, J. C. Depaule, & J. Castex. (1984).

Figuur 36. Typologietekening van woningen in Welwyn, tonen ingrepen vanuit bewonersinitiatief. Eigen materiaal.

Door het niet afbakenen van de tuinen mist Welwyn een zekere structuur. Opvallend is wel dat bewoners fouten en gebreken van de typologie zelf aanpakken om zich ruimte toe te eigenen, door plaatsing van garageboxen en afdaken tussen de woningen. Op die manier bakenen ze hun domein af en brengen ze het onderscheid tussen voor- en achtertuin ook terug. Ruimtelijke differentiatie en structuur blijken dus wel degelijk belangrijk te zijn. Waar deze terugkomt in Welwyn, gebeurt dat echter op een verkeerde manier. Er is een sterke hiërarchie aanwezig in de vormgeving van winkelcentrum, station en het monumentale bestuurscentrum. De hiërarchie gaat echter in tegen de principes van de tuinstad volgens Howard, die een 'perfecte gemeenschap' op het oog had, waar gelijkheid heerste.

Figuur 37. Luchtfoto van Welwyn. P. Panerai, J. C. Depaule, & J. Castex. (1984).

Opvallend bij zowel Hampstead als Welwyn zijn de close, (voor) tuinen, bomen... als typologische elementen die eigen gemaakt werden aan de tuinwijken, om ze vorm te geven en hun typische karakter toe te kennen. Hun kwaliteiten verschillen echter wel sterk afhankelijk van hun ontwerp en uit de studie ervan blijkt dat de kwaliteiten sterker aanwezig zijn in Hampstead dan in Welwyn. Hoewel dit niet met zoveel woorden benoemd wordt in de teksten van Panerai en co, blijkt de link tussen de morfologische uitvoering en het sociale gedrag van de mens wel duidelijk aanwezig. Door closes een meer gesloten karakter te geven, ontstaat er een sterke toe-eigening van de ruimte door de omwonenden. Het gestructureerde en gesloten karakter van de achtertuinen in

Hampstead, maakt dat ze sterk een privaat karakter bezitten en dat ze ook op een andere manier gebruikt worden door de bewoners dan de open achtertuinen bij Welwyn, die eerder semi-publiek zijn, maar waar bewoners de ruimte op termijn ook zelf gingen afbakenen. De typologische elementen worden duidelijk niet enkel sociaal beïnvloed, maar worden ook ingezet om betekenisvolle verbindingen te creëren met gebieden uit de omgeving, zoals het stadscentrum. Architecten hadden duidelijk een visie op typologische elementen die sterk kenmerkend zijn voor de tuinvijken en alleen maar de tuinvijken, om het onderscheid met onder andere het stadscentrum (druk bevolkt, slechte levensomstandigheden en daardoor een eerder negatieve connotatie) sterk te benadrukken.

Om kort samen te vatten, stel ik vast dat typologische elementen dus een sterk typerend gegeven waren in de uitstraling van de tuinvijken, om haar unieke karakter te benadrukken ten opzichte van andere plaatsen, maar dat ze ook sociaal heel sterk bepalend zijn in het gebruik en dat er goed nagedacht moet worden over het specifieke ontwerp van de elementen, omdat hun vormgeving en uitwerking sterk bepalen hoe er in de praktijk mee omgesprongen zal worden. Bomen, hoogteverschillen, muren... zijn typologische elementen die het karakter van de wijk bepalen, maar die ook ingezet worden als instrument om de overgang naar een meer stedelijke context te benadrukken en kennen dus een verhouding tot elkaar, een relatie die maakt dat het geheel meer is dan enkel een combinatie van verschillende typologische elementen, maar dat het geheel ook werkelijk een betekenis draagt. Bovenstaande observaties maken ook duidelijk dat mensen al snel de ruimte zelf structureren wanneer dit vanuit het ontwerp niet het geval is, dat ze zich ruimte toe-eigenen door ze af te bakenen of aan te kleden met unieke elementen.

Nieuwe opvattingen over de ‘Garden City’ en collectief grondbeheer

De tuinstad is, als meer dan 100 jaar oud model, stilaan verouderd en wordt vandaag steeds minder en minder toegepast in zijn oorspronkelijke vorm. Ook het sociaal achterliggend idee, waarbij alle bewoners ook mede-eigenaar zijn van de gehele wijk, het autonome karakter, losstaand van de overheden en de wens van een sociale mix en perfecte maatschappij, blijkt in deze specifieke architecturale en stedenbouwkundige vorm niet te werken. Dat bewijzen zowel Welwyn als Hampstead, die nooit volledig de principes, zowel vormelijk als sociaal-economisch, van Howard en

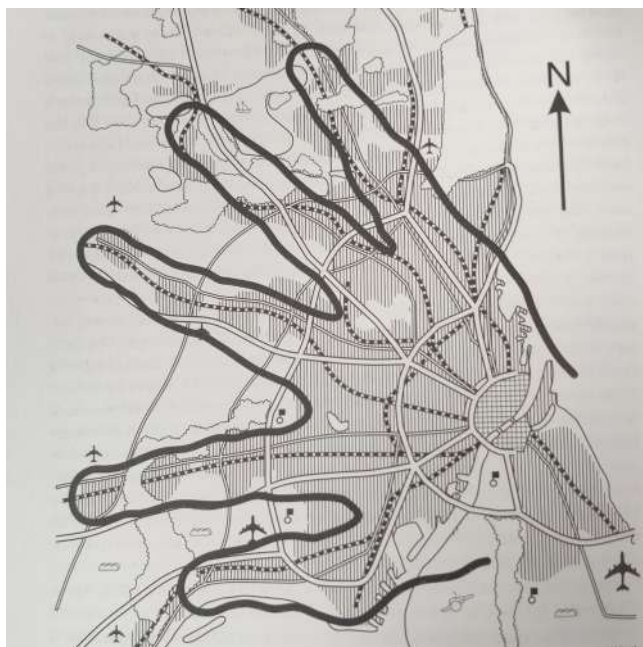
Unwin hebben kunnen waarmaken door ruimtelijke en financiële gebreken. Echter bezit de tuinstad zowel sociaal-economisch als ruimtelijk eigenschappen die vandaag nog steeds relevant zijn in de zoektocht naar duurzame (tuin)wijken, maar ook in (sociaal en) duurzaam wonen in het algemeen. Er is het groene karakter van de tuinstad, waarmee een wijk een goede basis bezit om over te schakelen naar klimaatadaptieve wijken. Ook het collectieve beheer, dan niet van een volledige wijk, maar wel van een woongebouw met meerdere woonunits, door onder andere coöperatieven, als sociaal-economisch aspect zit ook vandaag nog tussen de mogelijkheden wanneer het gaat om het uitdenken van nieuwe woonmogelijkheden en stedenbouwkundige modellen voor de toekomst. Zowel de denkwijze die Peter Hall en Colin Ward hanteren in hun boek 'Sociable Cities' alsook de opvattingen van Dogma als architectuur-studiebureau bevestigen dit. Door deze twee referenties als voorbeeld te nemen, wordt ook hier dieper ingegaan op zowel modellen op architecturaal (Dogma) als op stedenbouwkundig (Hall en Ward) niveau.

In het boek 'Sociable Cities' beschrijven Hall en Ward (1999) hun kijk op de tuinstadvisie van Howard, gebaseerd op achterliggende ideologieën en alternatieve levensstijlen die aan dit sociaal-ruimtelijke model gekoppeld worden. Ze onderzoeken ook de 'plotlands' als zelf ontwikkelde initiatieven van tijdens het interbellum, die ook een grote impact hadden op zelf georganiseerde initiatieven in onder andere Milton Keynes in de jaren '70 en '80. Ook gaan ze dieper in op hoe het tuinstadidee verder kan leven in toekomstige modellen, om de zich verderzettende bevolkingsgroei (in hun geval in Londen) op te vangen. Vanuit de achtergrond van de auteurs binnen zowel collectieve ideeën over planning als ook individuele initiatieven weten ze modellen uit te werken voor nieuwe zelforganiserende gemeenschappen. Ze bekijken ook hoe in andere landen het Garden-Citymodel, of toch een model dat erop geïnspireerd is, toegepast werd. Hun visie vertrekt vanuit het feit dat de maatschappij en technologie een evolutie kende doorheen de tijd, waardoor een meer hedendaagse versie van het Garden-Citymodel in zekere zin wel gerealiseerd zou kunnen worden. De opkomst van telecommunicatie, publiek transport tussen stad en stadsrand of verschillende delen van de stadsrand. Mensen neigen ook meer naar het platteland, door de lagere dichtheid en de wens om private eigendom aan te leggen in open terreinen.

Als basisprincipes voor hun voorstellen, stellen Hall en Ward (1999) dat planning in de toekomst meer onderbouwd en effectief moet zijn. Daarnaast stellen ze de oprichting van regionale agentschappen voor, die de ontwikkeling van dergelijke gemeenschappen sturen en mogelijk maken. Ten slotte steunen ze ook sterk op

de ontwikkeling van nieuwe financiële methoden om de nieuwe gemeenschappen te realiseren, andere wettelijke bepalingen die de ontwikkeling van nieuwe bouwmodellen en planning mogelijk maken. Het is vandaag volgens hen immers onmogelijk om nog initiatieven zoals Letchworth en Hampstead te organiseren door de strenge wetgeving rond stedenbouwkundige planning. Ook ruimtelijk gezien onderzoeken Hall en Ward (1999) aan de hand van bestaande modellen en studies hoe het Garden-Citymodel vandaag in zekere zin toegepast zou kunnen worden, of meer bepaald, hoe 'sociable cities' ruimtelijk kunnen ontstaan. Hiervoor kijken ze vooral naar hoe ruimte duurzaam vorm te geven en op welke manier dit financieel mogelijk te maken.

Colin en Ward (1999) duiden in hun boek op het belang van de organisatie van dense (sub-)urbane gebieden rondom stations van de tram, metro of trein, waardoor verplaatsingen naar enerzijds de grote stadskernen en anderzijds andere suburbane gebieden makkelijk gemaakt kunnen worden met het openbaar vervoer. Ze aanbidde de visie omtrent groene woongebieden die Howard voor ogen had en stellen dat de auto hier zo weinig mogelijk thuis hoort (al zijn ze realistisch genoeg om te beseffen dat de auto niet zomaar uit het straatbeeld zal verdwijnen). Als voorbeeld verwijzen ze naar het 'Groene-Vingermodel' dat in Kopenhagen toegepast werd in de jaren 40-50. Echter belangrijker is hun visie over bottom-up planning en hoe top-down planning mogelijks niet werkt, mede door de politieke gang van zaken. Een ruimtelijk beleid over de volledige lijn doorvoeren is quasi onmogelijk door sporadische wisselingen van leidinggevende regimes, een andere regering bij elke verkiezingsperiode. Colin en Ward geven daarom aan over te schakelen naar autonome agentschappen (in Groot-Brittannië de 'Urban Development Commissions' en de 'Land Authority of Wales') voor ruimtelijke planning, die een ruimtelijke visie opstellen voor de toekomst en op basis daarvan privé-initiatieven begeleiden (zowel van ontwikkelaars als particuliere bouwers). Mogelijks sturen ze ook privé-initiatieven bij aan de hand van subsidies voor projecten die ook op stedelijk niveau hun meerwaarde hebben. De samenwerking tussen deze agentschappen en private bouwers zal leiden tot een gestuurde aanpak in de stedelijke regeneratie die wel bottom-up gevoed wordt en zo vertrekt vanuit een sterk draagvlak, waarbij betrokken partijen op de hoogte zijn van de ingrepen en er ook achter staan. Daarbovenop leidt deze aanpak wel tot een meer kwaliteitsvolle en duurzame (her)ontwikkeling van stedelijke ruimte op alle gebied.

Figuur 38. Groene-vingermodel voor stedelijke uitbreiding in Kopenhagen. Colin Ward & Peter Hall. (1999).

Ergens bestaat er op die manier ook een verband tussen de visie van Hall en Ward en de opvattingen van Lefebvre (1991) over de 'lived space', die in hoofdstuk 1 behandeld werd. Het is immers logisch dat planners niet steeds tot in het grootste detail vat krijgen op de diepgewortelde noden van inwoners van een stad. Dergelijke bouwiniciatieven van onderuit opbouwen, laat de stad een ruimte zijn voor ruimtelijk experiment, waar stedelingen, door zekere sturing, op een duurzame manier hun eigen leefomgeving kunnen vormgeven. Het versterkt ook de reflectie van Petra Pferdmenges (2020) op de opvattingen van Lefebvre die ook aanhaalt hoe bottom-up initiatieven voor een breder draagvlak kunnen zorgen wat betreft ruimtelijke ingrepen.

Hoewel Dogma als architectuur- en studie bureau toch meer neigt naar onder andere de ontwikkeling van architecturale en stedenbouwkundige modellen in een stedelijke context, in strijd met de tuinwijkgedachte van Howard, leunt hun visie sociaal gezien wel sterk aan bij die van Howard. Hun modellen worden regelmatig ontwikkeld in opdracht van 'Community Land Trusts' (CLT's), organisaties met als doel betaalbare, duurzame en kwaliteitsvolle woningen te creëren en die ook gemeenschapswerk opzetten om sociale cohesie tussen de bewoners te versterken. Zo omschrijft de Community Land Trust te Brussel (2013) haar taak. Ze zoeken dan ook naar nieuwe woonmodellen, met vernieuwde ruimtelijke en wettelijke bepalingen om dit mogelijk te maken. Ze gaan dan ook steeds uit van gemeenschappelijk grondbezit, om wonen betaalbaar te houden in de stad.

Het CLT - model wordt voorgesteld door CLT Brussel (2013) als nieuw huisvestigingsmodel, om betaalbaar en kwalitatief wonen mogelijk te maken voor iedereen, ook voor bewoners met een lager inkomen. De sterke verhoging van vastgoedprijzen en het speculeren op woningen zoals op aandelen hebben ervoor gezorgd dat woningen in de stad quasi onbetaalbaar geworden zijn voor vele gezinnen. Het basisprincipe van CLT, gebaseerd op gelijkaardige Amerikaanse modellen, houdt in dat grond gebruikt moet worden om aan de noden van bewoners te voldoen op een toegankelijke manier. De CLT is daarom een vereniging die gronden aankoopt en beheert, zodat ze voor verschillende sociale klassen bewoonbaar zijn. Er ontstaat een nieuwe vorm van gemengde eigendom, waarbij de gronden eigendom blijven van de CLT's (aangekocht met geld via subsidies en giften) en de woningen op de grond verkocht worden. Hierdoor is de woning een stuk goedkoper. Daarbij kan de woning op langere termijn ook maar verkocht worden aan een geplafonneerde prijs, om speculatie op vastgoed te vermijden en om de woning voor toekomstige bewoners betaalbaar te houden. Niet alleen vastgoed rond woningen, maar ook andere voorzieningen, zoals winkels, culturele voorzieningen, gemeenschapsruimtes... kunnen op eenzelfde manier ontwikkeld worden, wat ook tewerkstelling genereert voor de omgeving.

De ledensamenstelling van een CLT bestaat uit eigenaars van de woningen, bewoners uit de omgeving en de respectievelijke overheid. Ze beslissen samen over de toekomst van hun projecten. Ook toekomstige bewoners worden meteen lid van de CLT en hebben mee beslissingsrecht over de plannen van hun woning. De CLT heeft als vereniging ook een gedeelde sociale verantwoordelijkheid. Ze dient haar gronden te beheren als gemeenschappelijk goed en kan ze in geen geval verkopen (CLTB, 2013).

Figuur 39. Collectieve werkingsmodel van een CLT - organisatie. CLT Brussel. (2013).

In zekere zin leunt de gedachtengang van deze CLT's zich sterk tot die van Howard, al maken CLT's hun werking concreter en passen ze zich in binnen het huidige planning- en wetgevingstelsel in tegenstelling tot het Garden-Citymodel. Het gegeven van collectief beheer van de grond hebben ze immers identiek, alsook de vraag naar sociale inclusie. De CLT's maken daarom tastbaar en reëel wat Howard wou verwezenlijken, danwel op sociaal-economisch vlak en niet op ruimtelijk vlak, vermits CLT's vaak een gegeven zijn in stedelijke context en de Garden Cities een plattelandsgegeven zijn.

CLT's zijn slechts een specifieke vorm van sociale bouwconstructen. In het artikel 'Promised Land: Housing from Commodification to Cooperation' reflecteert Pier Vittorio Aureli van Dogma (2019) over de opstart van coöperatieve modellen om de privatisering en het duurder worden van vastgoed tegen te gaan. Hij pleit voor het opkomen van een collectieve levensstijl, waarbij het niet een individu is die één stuk grond met een woning bezit, maar een groep mensen die samen een groep van woningen bezitten, gelijkaardig aan de CLT's. Een ander voorbeeld van zo'n coöperatieve is de Limited Equity Housing Cooperative (LEHC), waarbij een bewoner niet direct een deel van het gebouw bezit, maar wel indirect door zijn aandeel binnen de coöperatieve. Een laatste voorbeeld is het Duitse 'Mietshäuser Syndikat', waarbij de eigenomsstructuur bestaat uit 51% aan aandelen voor de bewoners en 49% voor het syndicaat. Zo blijven de bewoners zelfstandig in het maken van beslissingen over hun eigendom, maar verhindert het syndicaat de privatisering en speculatie op de eigendommen.

In zijn artikel legt Vittorio Aureli (2019) ook de nadruk op de relatie tussen de afbakening van eigendommen en de vertaling ervan naar verschillende typologieën (bijvoorbeeld een draagkrachtige muur die twee rijwoningen privaat afbakent, een hek en tuin die een vrijstaande woning omringen...). Ook de enkele ingang, aan de straatkant bepaalt het individuele karakter van een eigendom en benadrukt de scheiding tussen publieke en private ruimte. In kleinere studio's wijst het gebrek aan scheidende elementen tussen badkamer en leefruimte op het private en intieme karakter van de wooneenheid. De huidige vormgeving van private woningen is dan ook sterk gelinkt aan het individualistische karakter van de hedendaagse maatschappij: een eigenaar betreedt de woning vanuit de publieke ruimte en komt terecht in een ruimte waar hij/ zij heer en meester is. Daarnaast duidt Vittorio Aureli ook op de sterke link tussen deze typologische karakteristieken en de sociale en juridische context die maakt dat de hedendaagse eigenomsstructuur sterk ingebakken zit in zowel het systeem als de mentaliteit van de gemiddelde stadsbewoner. Hij wijst dan ook op het belang van de

zoektocht naar nieuwe strategische sociale modellen en vormen van eigendom die wijzigingen in typologieën en nieuwe typologieën mogelijk maken.

Interessant en relevant aan zijn uiteenzetting is hoe typologieën onbewust met een sociale situatie in relatie staan, een gegeven dat ondertussen centraal staat in de thesis. Stilaan wordt duidelijk hoe de sociale context een sterke invloed gehad heeft op hoe vandaag de dag gewoond en gebouwd wordt, maar ook de noodzaak om nieuwe sociale en ruimtelijke modellen te ontwikkelen, al dan niet gebaseerd op vooruitstrevende modellen uit het verleden.

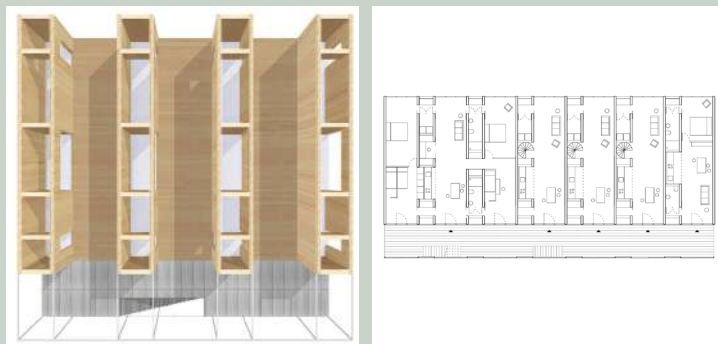
CASE - DO YOU SEE ME WHEN WE PASS (Dogma)

Ook ruimtelijk vertaalt Vittorio Aureli zijn doelstelling voor de toekomst, met de werking van coöperatieven, naar een ruimtelijk, architecturaal model. Hiervoor verwijs ik terug naar het 'Do you see me when we pass?' project dat ik in een eerder hoofdstuk al beschreef. Dogma (2019) ontwerpt dit project in de Brusselse, weliswaar stedelijke, context in opdracht van het CLT Brussel en legt hierbij de nadruk op de kwaliteiten van dergelijk sociaal model en de ruimtelijke mogelijkheden die het tot gevolg heeft. Het vormt een ruimtelijk experiment, om een nieuwe wisselwerking met een stilaan veranderende sociale context mogelijk te maken en op te zoeken. Een systeem wordt ontworpen, waarbij wooneenheden afgebakend worden door dikke wanden, die vaste functies zoals de keuken en badkamer bevatten. De wooneenheden kunnen doorheen deze wanden wel aan elkaar geschakeld worden, wooneenheden kunnen collectief gedeeld worden door de inwonende families in omliggende eenheden of een centrale kern kan dienst doen voor zowel een gezin in de ene unit als een inwonende zorgbehoevende ouder in de langsliggende unit. De graad van collectiviteit kan dus zelf bepaald worden door de inwoners. Daarnaast zijn de wooneenheden zelf ook, door hun staat van ongedefinieerd zijn, in te delen afhankelijk van de nood. De structuur laat zowel traditionele woonmodellen als vernieuwende modellen toe. Eenheden kunnen ook doorheen de tijd uitzetten of krimpen afhankelijk van de noden, wat ook evolutief wonen mogelijk maakt in dergelijke gebouwen. Echter moet flexibiliteit wel kritisch benaderd worden. Units zijn vrij te schikken naar de ruimtevraag van de bewoner, maar hoe groot is de kans dat een langsliggende unit vrijkomt wanneer de ruimtevraag van een van de bewoners

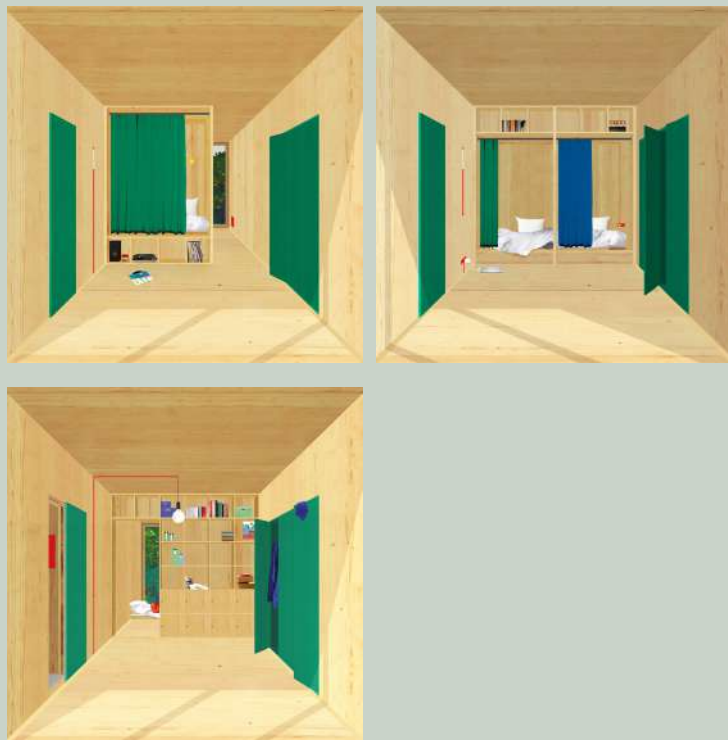
veranderd. Dat vraagt dus extra aandacht naar organisatie van dergelijke structuur, en een goede verstandhouding met de andere eigenaars/ bewoners van het gebouw. De flexibiliteit van dit model laat wel toe aan groep mensen onderling uit te zoeken hoe zij samen kunnen leven in een open structuur. Bewoners krijgen zelf de keuze hun woningen vorm te geven en onderling af te spreken welke ruimte elke bewoner nodig heeft doorheen de tijd. Een groep mensen krijgt zo het ruimtelijk basiskader om zichzelf te ontplooiën naar eigen noden.

Figuur 40. Do You See Me When We Pass. Isometrie van typologie voor levenslang wonen. Dogma. (2019).

Figuur 41. Do You See Me When We Pass. Grondplan van typologie voor levenslang wonen. Dogma. (2019).

Opmerkelijk in dit project is hoe de scheidende wand als typologisch element, in tegenstelling tot wat het geval is bij klassieke typologieën, hier ingezet wordt om collectiviteit, het delen van ruimte, maar ook het uitbreiden van wooneenheden in te leiden in plaats van een private wooneenheid af te bakenen. Hoewel de positionering gelijkaardig is, krijgt de wand door haar vormgeving en functionaliteiten een volledig andere betekenis. De galerij die de woningen toegankelijk maakt, faciliteert ook een veel gemoedelijkere en sociale toegang en relatie ten opzichte van de straat in tegenstelling tot de harde scheiding van meer klassieke typologieën. Hier moet wel de opmerking gemaakt worden dat het verleden ons leert dat dergelijke toepassingen meer kans hebben op slagen in een situatie waarbij bewoners zelf kiezen om in dergelijke situaties te wonen. De ‘straat in de lucht’ is een typologie die een zekere sociale houding uitstraalt, waarbij ontmoetingen gestimuleerd worden. In gedwongen situaties, zoals het geval was bij oa. Robin Hood Gardens van de Smithsons, wordt duidelijk dat dit plaatsen zijn waar criminaliteit ontstaat. Dit leert ons ook dat de wisselwerking tussen een beheersvorm, de organisatie en keuze om in het gebouw te wonen, en de ruimtelijke typologie belangrijk is. De duidelijke structuur van het systeem maakt ook duidelijk aan de gebruiker welke muren/structuren dragend zijn en welke enkel scheidende functies hebben en dus gemakkelijk vervangen kunnen worden.

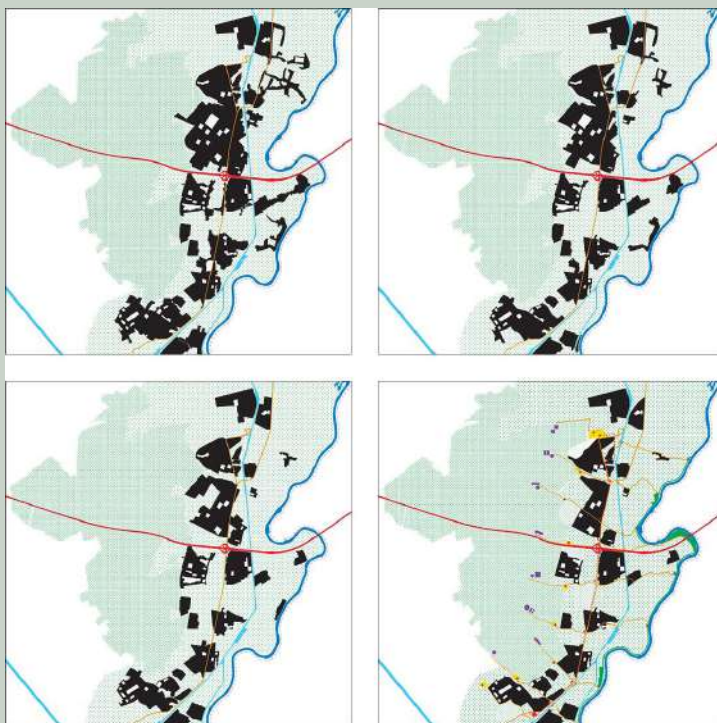

Figuur 42. Do You See Me When We Pass. Verschillende invullingen van wooneenheden. Dogma. (2019).

CASE - PARK CITY (Dogma)

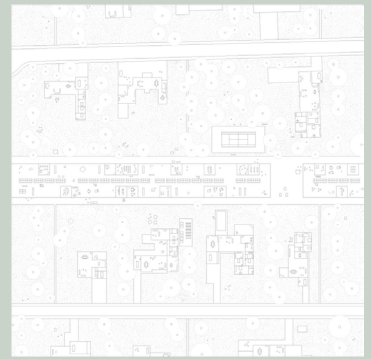
Een ander project van Dogma (2016), genaamd 'Park City', beantwoordt sterk aan de principes en opvattingen van Ward en Hall. Het project vormt een verdichtingsstudie voor Lanaken en Maasmechelen en visualiseert verschillende vormen van verdichting in een suburbaan gebied. Het project beoogt een antwoord te bieden op de wijzigende demografie en woonnoden van de jongere generaties, die liever in een meer stedelijke omgeving wonen. Daarnaast merken ze de tendens op dat suburbaan gebied steeds minder economische en culturele functies bezitten, waardoor oudere bevolking, die woonachtig is in dat suburbane gebied, een zekere vereenzaming kent. Met 'Park City' beoogt Dogma kleinere suburbane kernen te vormen en meer groenruimte voor bossen en landbouw te voorzien tussen deze kernen in. Ook beogen ze betere verbindingen tussen deze kernen, met onder andere tramlijnen en een breder aanbod aan publieke functies in dit suburbane gebied. Daarnaast gaan ze, op kleinere schaal, zoeken naar typologieën die meer stedelijke vormen van wonen mogelijk maken in de bestaande fermettes die eigen zijn aan de Vlaamse woningbouw.

Figuur 43. Park City. Verdichtingsmodel Lanaken en Maasmechelen, met verschillende kernen, gelijkaardig aan de opvattingen van Howard. Dogma. (2016).

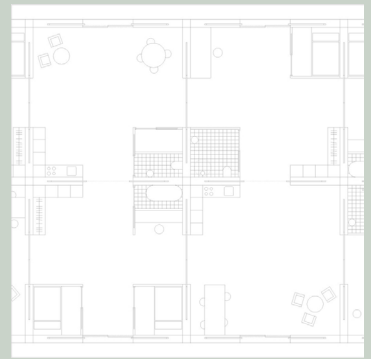

De nieuwe wooneenheden die Dogma (2016) voorstelt, ontplooiën zich als volumes langs, tussen of achter de bestaande wooneenheden in het suburbane gebied. Er wordt gebruik gemaakt van de overmaatse private tuinen om verdichting mogelijk te maken, iets wat ook als voorbeeld van duurzame verdichting genoemd wordt in het boek van Ward en Hall (1999). De volumes omvatten enerzijds woonfuncties, kleinere private woonunits die gelijkaardige oppervlaktes kennen als gemiddelde appartementen in stedelijke gebieden, aangevuld met collectieve en publieke functies. De toevoegingen van de woningen maken mogelijk meer bewoners op een kleinere oppervlakte te huisvesten en beogen terug een meer levendig sociaal klimaat in sububaan gebied. Verder verkent Dogma met deze woonvormen ook opnieuw verschillende vormen van collectief wonen en ook hoe deze binnen een bestaande context, die ontworpen werd met oog op een meer private vorm van wonen, te integreren. Hierdoor krijgen bestaande woningen meteen ook heel wat meer potentieel om kwalitatieve wooneenheden te vormen binnen een wijzigende sociaal-maatschappelijke context. Daarnaast vormen de woningen, net zoals de vooraf besproken projecten van Dogma, opnieuw een zeer abstracte structuur die de gebruikers heel wat vrijheid geeft in zelf of vanuit een collectief het wonen in de structuur te organiseren, waardoor de architectuur ook hier functioneert als een platform voor sociaal-ruimtelijke wisselwerking.

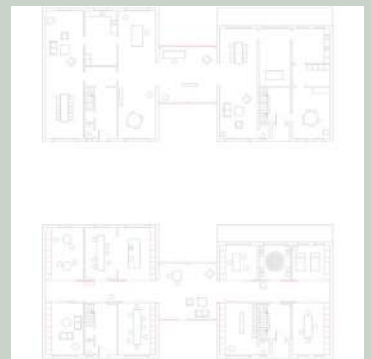
Figuur 44. Park City. Verschillende opties rond woonverdichting in suburbaan gebied van Lanaken en Maasmechelen - Woningen in tuinen. Dogma. (2016).

Figuur 45. Park City. Verschillende opties rond woonverdichting in suburbaan gebied van Lanaken en Maasmechelen - Woningen in tuinen. Dogma. (2016).

Figuur 46. Park City. Verschillende opties rond woonverdichting in suburbaan gebied van Lanaken en Maasmechelen - Uitbreiding van bestaande woningen. Dogma. (2016).

Het project past verschillende verdichtingsprincipes toe die Ward en Hall (1999) voorstellen in 'Sociable Cities', zoals het bouwen in tuinen van bestaande woningen en het voorzien van bebouwde kernen in suburbaan gebied. Daarnaast wordt er, net zoals Ward en Hall duidelijk vernoemen in hun teksten, gebruik gemaakt van duurzame en collectieve vervoermiddelen (hier tramlijnen) om de verschillende kernen ook met elkaar te verbinden. In die zin, door sterk te kijken welke principes Ward en Hall voorstellen en deze ook toe te passen, lijkt het alsof Dogma er met dit project in slaagt een hedendaagse vertaling te maken van de Garden Cities zoals Howard (1898) ze zich voorstelde, zeker vermits Dogma zeer veel rekening houdt met het voorzien van landbouwgrond langs de kernen en economische functies in de suburbane kernen, gericht op de bevolking die in deze kern woonachtig is. Door ook in dit project weer de strate-

gie van gebouwen als doorgedreven basisarchitectuur en abstracte typologieën vorm te geven, die sociaal-ruimtelijke wisselwerkingen door bewoners mogelijk maken, geeft dit project naar mijn mening goed weer wat een ruimtelijke vertaling kan zijn van alle vooraf besproken theorieën.

Garden Cities 2.0

Over de hele lijn is het duidelijk dat Howard met zijn Garden-Citymodel enkele principes ontwikkelde die in zekere zin succesvol kunnen zijn binnen stedenbouwkundige planning, maar uitgewerkte ruimtelijke voorbeelden leerden al snel dat hij misschien wat te vooruitstrevend was en dat zijn ideeën niet pasten binnen het wettelijk kader dat in zijn tijd een feit was. De ideeën van Ward en Hall vertalen zijn visie naar een meer hedendaagse context en concluderen dat technologische veranderingen en een meer open visie binnen stedelijke planning de een aangepaste visie van Howard vandaag wel mogelijk maken. Ook de ruimtelijke studies van Dogma, die de principes van Ward, Hall en Howard vertalen naar een concreet ruimtelijk verdichtingsmodel, geven een bepaalde geloofwaardigheid aan het Garden-Citymodel en het realiseerbare karakter ervan in een hedendaagse context. Daarnaast, waar het model van Howard en de opvattingen van Ward en Hall eerder abstract blijft, zoeken de studies van Dogma naar een ruimtelijke verwezenlijking in een bestaande context en zoeken ze hoe verdichting in suburbaan gebied in een specifiek Vlaamse context mogelijk te maken. Hiermee weerleggen ze de kritiek die Howard kreeg, dat hij voor zijn visie vertrekt vanuit een wit-bladsituatie. Dogma past zijn visie toe in een bestaande context, maar houdt wel sterk vast aan de algemene visie rond duurzame verdichting die Howard opstelde en test de voorstellen naar verdichting toe die Ward en Hall suggereren.

De studie van de wisselwerking tussen de ruimtelijke en sociale context in Hampstead en Welwyn leert ons ook hoe bewoners hier al zelf gingen interveniëren in de bestaande structuur. De structuur vertoont duidelijk gebreken vanuit de 'lived space', om de verwijzing naar Lefebvre (1991) te maken. Bewoners nemen het heft in eigen handen en passen hun woongebouwen aan, brengen meer structuur in hun omgeving, personaliseren hun voortuin en bakenen hun territorium af door structuren bij te bouwen of ruimtes anders in te delen. Ook de publieke ruimte (oa. closes) is onderhevig aan de sociale context en worden aangepast naar haar

gebruik door de gebruikers zelf. Dit wijst op de kracht die bewoners kunnen uitoefenen binnen hun ruimtelijke context, ze bezitten zelfs de capaciteiten stedenbouwkundige relaties aan te tasten. Dat terwijl de structuur niet ontworpen is om deze wisselwerking te ondergaan. Dit wijst op het belang van het rekening houden met deze wisselwerking in architectuur en het eventueel ontwerpen van structuren die deze wisselwerking net omarmen, om er als ontwerper ook van te leren na de realisatie van deze projecten.

Ook in Limburg werd het tuinwijkmodel ingezet als sociaal-ruimtelijk model om de huisvesting van arbeiders aan te pakken ten tijde van de mijnactiviteiten. Echter stemden de achterliggende sociale redenen maar weinig overeen met die van Howard voor zijn originele Garden-Citymodel. De Limburgse tuinwijken kenden vooral een sterk vormelijke overeenkomst met die van de originele tuinsteden, omdat architecten de Engelse cottage-architectuur als inspiratie gebruikten en ook een groot aandeel aan groenvoorzieningen als uitgangspunt zagen voor de tuinwijken. Hoewel de opvattingen van Howard over zijn tuinstadmodel vertrokken vanuit zijn sociale waarden, en hij werkte rond sociale inclusie en het creëren van een leefbare, hygiënische en sociale, kortom ‘perfecte gemeenschap en wijk’, vervangen hiërarchie en het uitbuiten van macht de oorspronkelijke idealen en wordt het sterk sociaal gerichte model slechts een lokmiddel voor de hardwerkende arbeider, een ‘gouden kooi’, zoals B. Van Doorslaer (2012) het omschrijft in zijn boek ‘Mijnerfgoed in Limburg, ondergronds verleden, bovengrondse toekomst’.

Architecten keken voor de uitvoering van hun ontwerp van de Limburgse tuinwijken wel sterk naar de originele Engelse tuinwijken, die echter wel onder totaal verschillende idealen opgebouwd werden. De tuinwijk en haar typologische elementen werden overgenomen, met sociaal totaal verschillende principes. Het is dan ook interessant na te gaan hoe de sociale context invloed had op de vormgeving van deze typologische elementen en de wisselwerking tussen de ruimtelijke ingrepen en het sociale. Gingen gebruikers hier op eenzelfde manier mee om? Werden ze anders vormgegeven door de andere sociale context?

Om dit te onderzoeken, zal ik in dit hoofdstuk de sociale context waarin de tuinwijken in Limburg, en specifiek in Beringen, opgebouwd werden, onder de loep nemen en beschrijven. Hiervoor zal ik vooral gebruik maken van het hierboven genoemde boek van B. Van Doorslaer (2012). De sociale context zal inzicht geven in hoe de tuinwijk gevormd werd en evolueerde doorheen de tijd. Daarna zal ik ingaan op hoe de tuinwijk opgebouwd werd, de verschillende bouwfases, het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de oude en nieuwe cité, de verschillende woningtypologieën en hoe deze van elkaar verschillen. Om dit te bestuderen, maak ik gebruik van de inventarisatie van grondplannen en andere documentatie rond deze woningen in de editie van Mens & Machine rond Beringen-Mijn, opgemaakt door C.G. De Dijn en redactie (1979). Verder zal ik ook ingaan op de wisselwerking tussen de sociale context en de typologische uitwerking van Beringen-Mijn, alsook de manier waarop deze verschilt van de originele tuinwijken. Dit gebeurt op basis van reflecties over de sociale context van Limburg, de vormgeving van Beringen-Mijn en de materie over de originele tuinwijken die in eerdere hoofdstukken beschreven werd.

De sociale context waarin de tuinvijken ontstaan

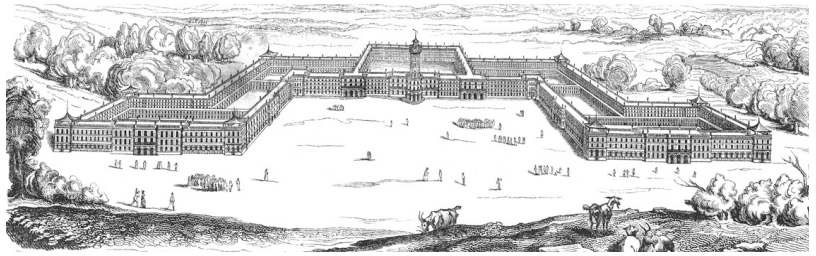
In de inleiding werd reeds kort beschreven hoe Limburg op zeer korte tijd een volledige sociale omwenteling kende, door de omschakeling van een agrarische overlevingseconomie naar een kapitalistische economie rond moderne industriële activiteiten. De opstart van de gehele industriële activiteiten, in navolging van de proefboringen in 1901, leidden voor de Limburgse bevolking tot een heuse omschakeling in hun dagelijkse leven, zo schrijft Van Doorslaer (2012). Echter bleef voor velen de landbouw nog hun belangrijkste activiteit en was het werk als arbeider in de mijn slechts een bijverdienste. Om die reden was de nood aan gastarbeiders hoog, de Kempense mijnen deden beroep op arbeiders uit het buitenland, wat vandaag nog steeds het multiculturele karakter van Limburg bepaalt. Arbeiders waren aanvankelijk afkomstig van Noord-Frankrijk en Duitsland, maar later ook vanuit (Noord-)Italië, Polen, andere Oost-Europese landen en nog later ook uit Marokko en Turkije. Het aantal mijnarbeiders ging zo sterk de lucht in en huisvesting was dus ook een belangrijk ruimtelijk gegeven, naast het optrekken van de monumentale mijnfabrieken.

De nood rond kwaliteitsvolle huisvesting voor arbeiders ten tijde van de industriële revolutie bestond echter niet enkel in Limburg, maar vormde over heel Europa een probleem. Dat bewijzen de vele denkpistes, modellen (waaronder dat van Howard) en ruimtelijke concepten die in die tijd uitgewerkt worden. ‘Ville Idéale’ van Nicolas Ledoux en ‘Phalanstère’ van Charles Fourier als nieuwe ruimtelijke concepten gaan al op zoek naar mogelijkheden om arbeiders op een kwalitatieve en sociale manier te huisvesten en ook Port Sunlight, als arbeiderswijk in Liverpool, zet de eerste stappen richting kwalitatief wonen in industriële omstandigheden. Dit zijn immers ook stuk voor stuk projecten die Belgische architecten onder de loep namen om hun ontwerp van de Limburgse tuinvijken vorm te geven.

Figuur 47. Tekening van ‘La Ville Idéale’. Nicolas Ledoux. (1774).

Figuur 48. Tekening van 'Phalanstère. Charles Fourier. (1829).

Ook in België heerste het besef rond de nood om arbeiders te huisvesten. Voor de Waalse mijnfabrieken werd onder andere 'Le Grand Hornu' ontwikkeld, te Bergen, als mijnfabriek met kwalitatieve arbeiderswoningen in de omgeving, en ook in Gent werden arbeiderswoningen opgetrokken. Echter hadden Belgische ondernemers als snel door dat het voorzien van kwalitatieve woningen voor de arbeiders ook een sterke invloed had op het rendement van hun fabrieken, zo schrijft Van Doorslaer (2012). De industriële bazen hadden, door het voorzien van woningen, maar ook voorzieningen en andere faciliteiten, een zekere macht over de arbeiders. Ze voorzagen woningen die aan hygiënische standaarden voldeden en ook ruimtelijk een zekere kwaliteit kenden, bijvoorbeeld het hebben van een tuin, ten opzichte van de beluiken en andere gebrekkige woonvormen in die tijd. Ook andere voorzieningen (ziekenfonds, bakkerij, bank, winkels...) werden in de wijk voorzien. De 'Garden Cities' blijven hier echter uit, deze gebieden ontwikkelen zich eerder tot 'Company Towns'.

Ook in Limburg zag men winsten in het klein houden van de arbeider en zo het hoog houden van het rendement in de fabrieken. De mijnen bouwden tuinwijken op in de omgeving van de mijnactiviteiten en de cités werden uitermate geactiveerd door de voorziening van faciliteiten en het verenigingsleven. Zo omschrijft C.G. De Dijn (1979) hoe de mijn in Beringen-Mijn het kinderheil organiseerde, maar ook de school, de bibliotheek, de mis op zondag in de mijnkerk en de economaten als wijkwinkels. Ook het sociale gemeenschapsleven werd volledig door de mijn georganiseerd. Niet enkel de nodige ruimtes worden voorzien, ook werden verenigingen en bonden ondersteund. Het lidmaatschap bij onder andere sportverenigingen werd ondersteund door de mijn. De organisatie van het volledige dagelijkse leven door de mijnen gaf de mijn volledige sociale controle over de arbeider. Wat op het eerste zicht positief lijkt voor de arbeider, vormt voor de mijn een lokmiddel en een manier om hem te controleren. De 'kleine arbeider' heeft alles wat hij nodig lijkt te hebben wanneer hij de mijn buiten stapt, wat het hem moeilijk maakt ook te stoppen met deze mijnactiviteiten, met als gevolg dat hij dit alles ook zal verliezen. De omschrijving van 'gouden kooien' die Van Doorslaer (2012) aan het hele mijngebouwen en de tuinwijken geeft, lijkt dan ook volledig terecht.

'In de persartikels noemden de socialistische vakbonden de tuinvijken 'gouden kooien'. Zelfs monseigneur Broekx van de Katholieke Actie, die nochtans een samenwerkingsmodel met het patronaat beoogde, stond vrij negatief tegenover zo veel patronale invloed op het dagelijkse leven in de cités' (B. Van Doorslaer, 2012)

'Voor mijndirecties was het cruciaal dat mijnwerkers in het gareel liepen en trouw bleven aan het bedrijf. Woningen en voorzieningen waren daar machtige instrumenten voor.' (B. Van Doorslaer, 2012)

Hiërarchie was dan ook een basiskenmerk in de Limburgse tuinvijken. Hoe dit zich ruimtelijk vertaalt, zal in het volgende deelhoofdstuk behandeld worden. In het sociale verhaal was dit echter ook zeer duidelijk in hoe het machtige mijnorgaan zich opstelde ten opzichte van haar werknemers. De paternalistische mijnorganisatie was eigenaar van de woningen, voorzieningen, industriegebouwen en publieke ruimte. Bij een bijna letterlijke vertaling van het sociale tuinstadmodel vormen zij de vertrouwenspersonen die de belangen van de arbeiders vertegenwoordigen en hun stem vormt. Echter was dit in praktijk niet het geval. Van Doorslaer (2012) schrijft over hoe de tuinvijken en de arbeiders streng gecontroleerd werden door de mijnpolitie, over hoe sancties en boetes (de *cinquième*, het verlies van een vijfde van een dagloon) het gevolg konden zijn van het niet onderhouden van de voortuinen en arbeiderswoningen volgens de onderhoudsvoorschriften vanuit de mijn. Ook een bestraffing tijdens de arbeid kon invloed hebben op de huisvesting van de arbeider in kwestie, wat sterk wijst op de verbondenheid tussen de arbeidsactiviteiten en het dagelijkse leven van de arbeider, en dus ook op de macht die de mijn had over haar arbeiders. Ook naar haar gastarbeiders toe was de mijn zeer streng en stelden ze zich zeer autoritair op. De Italiaanse arbeiderskrachten bijvoorbeeld, die Italië inruilden voor Belgische steenkool, werden eerst grondig gescreend, hun strafrechtelijke en politieke verleden werden nagetrokken. Ook moesten ze minstens een jaar in de ondergrond blijven werken en na vijf jaar pas mochten ze naar een andere industrietak overstappen. Wie zich hier niet aan hield, werd opgesloten alvorens gepatrieerd te worden. Ook andere gastarbeiders, zoals Duitse krijgsgevangenen, werden niet altijd met veel respect behandeld. Het mijnorgaan had het voor het zeggen en maakte dit maar al te graag duidelijk.

Echter was de sociale situatie niet constant gedurende de gehele periode waarin de mijn actief was, dat blijkt uit de opvattingen van Van Doorslaer (2012). De vaak erbarmelijke omstandigheden in de mijn en de grote aantallen van arbeiders met verschillende culturele achtergronden maakten doorheen de tijd dat de maatschappij een sterke verandering doormaakte. Daarom beginnen arbeiders in de

jaren '20 zich te verenigen en voerden stakingen uit om de steeds hoger liggende werkdruk zonder loonsverhoging, en met soms zelfs loonsverminderingen, aan te klagen. Hierdoor veranderde de sociale situatie al, werd een sociaal model ontwikkeld voor de arbeiders, waarbij zij enkele voordelen kregen, zoals voordelige huurprijzen, goedkope leningen om zelf een woning aan te kopen en een kinderbijslag. Ook vakbondsorganisaties zagen het licht. Er ontstond een eenheid onder de arbeiders, ze verzetten zich samen tegen de gebrekkige omstandigheden en komen samen op voor hun rechten. Door deze beweging verliest de kerk ook stilaan haar macht in de wijken, wat het katholieke karakter van de oorspronkelijke samenleving in Limburg aantast. De eerste stappen voor de mijnarbeider om zijn leven weer in eigen handen te nemen, worden gezet.

De Kolenslag, tussen 1945 en 1951, had het potentieel om deze sociale verbeteringen te versnellen en versterken, maar door het uitblijven van succes van de steunmaatregelen, gebeurt echter het tegenovergestelde. Wanneer de overheid hoopt de mijnindustrie in te kunnen zetten als economische springplank om België na de Tweede Wereldoorlog weer herop te bouwen, is de nood aan voldoende werkkrachten zeer hoog. Van Doorslaer (2012) schrijft hoe het mijnwerkersberoep opgewaardeerd werd, met vele financiële voordelen (beter pensioenstelsel, aanwervingspremie, goedkopere bouwleningen...). Daar staat tegenover dat elke betrokken arbeider in 1941 verplicht werd weer in de mijn te gaan werken. Wie dat niet deed, verloor zijn uitkering en ook gerechtelijke gevolgen zouden plaatsvinden. Deze manier van handelen had echter maar weinig succes en de overheid schakelde over op Duitse krijgsgevangenen en Italiaanse en Poolse gastarbeiders om de Belgische mijnindustrie draaiende te houden.

Vanaf de jaren '50 verbeterde de sociale situatie weer aanzienlijk, door de verhoging van de syndicalisering. Vakbonden kregen toen ook een stem kregen in de studie- en overlegstructuren. Ook de lonen werden verhoogd met 25%, premies op het einde van het jaar werden uitgekeerd en looncategorieën waren een drijfveer om lang als mijnarbeider te werken. De sociale voordelen waren opmerkelijk, zo schrijft Van Doorslaer (2012). 1952 was een prachtig jaar voor de mijnarbeiders, het jaar waarop hun sociale strijd ook de vruchten afwerpt. Het Cultureel Akkoord wordt afgesloten, dat inhoudt dat de 'Staat-in-de-Staat' - situatie en de allesoverheersende macht, als omgeschreven door C.G. De Dijn (1979), doorprikt wordt en dat het werk in de mijn en de vrije tijd wat meer los komen te staan van elkaar. De Dijn somt ook de belangrijkste maatregelen op, met betrekking tot de woningen, de cités en sociale dienstverlening. Hoewel de arbeider wettelijk gezien al langer eigenaar moet kunnen worden van zijn eigen woning, wordt eigenaarschap van een woning voor de arbeider in de tuinwijk pas echt

mogelijk na 1952 en aanpassing van de woningen wordt toegelaten. Daarnaast wordt de macht die de mijn had binnen kerken en scholen weer overgelaten aan de kerkfabriek en schoolcomités en worden patronale ziekenkassen opgehoften. Ten slotte worden verenigingen onafhankelijk verklaard van de mijn en vormen ze op zichzelf staande organismen. Zo bezit de mijn opeens een stuk minder macht over het leven van haar arbeiders.

De opstand in Zwartberg in 1965 vormt duidelijk het toppunt van de eendracht van de mijnarbeiders ten opzichte van de mijnbazen. Van Doorslaer (2012) schrijft hoe er rellen ontstaan in Zwartberg nadat bekend gemaakt werd dat de mijn er zal sluiten. De mijnwerkers kwamen op straat en gingen sterk in conflict met de rijkswacht. Dit conflict ging er hard aan toe, met twee doden en vele gewonden tot gevolg. Al snel werd duidelijk dat de arbeiders voor hun beroep zouden opkomen en het sluiten van de mijn niet als vanzelfsprekend zouden opnemen. Er werden maatregelen (looncompensatie, garanties tot huisvesting, voordelige bouwleningen, herscholing...) genomen en de overheid verzekerde de mijnwerkers dat ze elders terecht konden om hun brood te verdienen. Ook naar het bouwen toe veranderde de mijn haar strategie. Het nieuwe mijnwerkstersstatuut, de wet De Taeye voor goedkope leningen en premies vanuit de mijnen zelf, maakten dat arbeiders zelf woningen optrokken. Ook was het moeilijk om te concurreren met de sociale woningen die gebouwd werden. Wel werd duidelijk dat de sluiting van andere mijnen en de opvang van de arbeiders niet eenvoudig zou worden.

Tussen 1967 en 1996 bouwt de mijnindustrie haar activiteiten stilaan af, door onder andere de opkomst van andere energiebronnen. Van Doorslaer (2012) beschrijft in zijn boek ook dat dit niet zonder slag of stoot ging, dat nog vele stakingen en opstanden plaatsvonden en dat politieke en sociale conflicten omtrent de mijnen een feit waren. De overheid werkte een plan uit in fasen, was via de stichting van de nv Kempische Steenkoolmijn betrokken bij de activiteiten van de mijnen en wou de werking ervan geleidelijk aan afbouwen. De mijnregio's kregen het statuut als reconversiegebied en de overheid plantte moderne industrieterreinen in. Daarnaast ontstonden er ook reconversiemaatschappijen in Limburg, om de bestaande mijnsites om te vormen tot ruimte voor andere, al dan niet industriële activiteiten. De industriële activiteiten naast de mijn werden ook belangrijker, met een stijging van 19 000 naar 68 000 jobs in de industrie. In de afbouwperiode werden woningen in eigendom van de oude mijnmaatschappijen ook veelal verkocht aan particulieren of kantonale bouwmaatschappijen, die ze dan ook verhuurden aan KS en mijnwerkers. Dit was ook de periode waarin de financiering van het verenigingsleven stopte, alsook de werking van de mijnpolitie in het straatbeeld. Cités takelden zo ook stilaan af.

Opmerkelijk aan de hele sociale situatie is hoe de mijn, ondanks haar paternalistische houding ten opzichte van de arbeiders, er toch voor kon zorgen dat er een sterke gemeenschap heerste, met grote sociale cohesie. Het verenigingsleven dat door hen op poten stond, maakte dat er leven was in de wijken en dat arbeiders en hun familieleden in contact kwamen met elkaar. Ook de mijnzetel zelf was een belangrijke, misschien wel de belangrijkste invloedssfeer en dynamische plek in Beringen-Mijn, zo maakt de gemeente Beringen (2018) duidelijk in het masterplan voor Beringen-Mijn, want daar werden de belangrijkste handelsvoorzieningen geïmplementeerd, net als aan de Koolmijnlaan, langs de mijnzetel, en de Stationsstraat, die ook relatief dichtbij de mijnzetel gelegen is. De mijnzetel zelf en de cités uit de omgeving vormden zo ook een geheel, een coherent gegeven en besloten context ten opzichte van de rest van Beringen. De collectieve weerstand tegen de zware werkomstandigheden, die later deel uitmaakte van de sociale toestand, versterkte ook de verbondenheid tussen de arbeiders. De grote culturele verscheidenheid ten gevolge van migratie van gasarbeiders zorgt ook voor een sociale mix in de tuinvijken.

Figuur 49. Invloedssferen van verschillende voorzieningen in Beringen-Mijn, ten tijden van de mijnactiviteiten. Gemeente Beringen. (2018).

De achterliggende principes van het Garden-Citymodel worden niet als uitgangspunt genomen voor het sociale model en de beheerders/ vertrouwenspersonen van de bewoners in de wijk maken plaats voor paternalistische mijnbazen die vooral gericht zijn op winst maken. Daar tegenover staat dat er wel nog steeds een zekere sociale eenheid heerst, de arbeiders als sociale groep die op basis van de erbarmelijke omstandigheden in de mijnen toch vechten voor hun vrijheid en opkomen voor hun sociale rechten. De sociale eenheid die Howard in zijn Garden-Citymodel beoogt, is nog steeds aanwezig, zij het op een andere manier en door andere omstandigheden.

De situatie in Beringen-Mijn en hoe de tuinwijk er vorm kreeg

Aan de hele gehele sociale context en transitie zijn ook heel wat ruimtelijke veranderingen gekoppeld. De nood aan arbeiderswoningen in grote aantallen zorgt ervoor dat de mijnorganisatie op zoek gaat naar modellen om zo kwalitatief mogelijk woningen op te trekken voor de arbeiders en de wijzigende sociale situatie, en later de privatisering van de arbeiderswoningen, zorgen ervoor dat de woningen zelf ook morfologisch wijzigen doorheen de tijd. De sociale situatie vertaalt zich ook ruimtelijk. Daarom beschrijf ik in dit deelhoofdstuk kort hoe de tuinwijken ruimtelijk ingevuld worden, vooral voor de specifieke situatie in Beringen. Om de link met het referentiekader uit hoofdstuk 1 te leggen, zal ik zowel ingaan op de stedenbouwkundige/ grotere schaal (inplanting van fasen in de opbouw, verschillende functionele zones, relatie ten opzichte van de mijnzetel zelf...) als op de architecturale/ kleinere schaal (vormgeving van woningtypologieën, onderscheid tussen arbeiderswoningen en directeurs-/ingenieurswoningen...). Zo zal de sociale hiërarchie ook duidelijk worden in de ruimtelijke vormgeving van de tuinwijken. Ook zal ik de link leggen met het kader omtrent sociale ruimtelijkheid en nagaan hoe het ruimtelijke en het sociale met elkaar interageren in Beringen-Mijn. De gebreken naar sociale ruimtelijkheid toe, zijn immers belangrijk om na te gaan en op te lossen in toekomstige situaties in de cité.

Voor de cités in Limburgse mijnzetels in het algemeen was de nood omtrent de opbouw van kwalitatieve woningen en leefomgevingen voor de arbeiders al van in het begin van de exploitatie van steenkool een belangrijk gegeven. Ondanks dat de mijnbazen niet met veel empathie naar hun arbeiders keken, zagen ze zoals eerder vermeld wel de relatie tussen kwalitatieve leefomgevingen voor de arbeiders en rendement in de mijnfabrieken. Ook vanuit de overheid was de vraag naar kwalitatieve woningen groot. Van Doorslaer (2012) beschrijft hoe de overheid stedenbouwkundigen inzette om richtlijnen op te stellen voor de uitbouw van de Limburgse tuinwijken, al in 1906, bij de aanvang van de industriële activiteiten. Jaminé stelde richtlijnen op met betrekking tot de breedte van de straten, de oriëntatie van de woonwijk ten opzichte van de mijnzetel zelf (om schadelijke dampen in de wijk te vermijden), de nood aan gemeenschapsvoorzieningen... (zie bijlage voor het geheel van richtlijnen), welke dus sterk gericht waren op de creatie van kwalitatieve en leefbare omgevingen voor de arbeiders. Echter werden dit enkel richtlijnen en waren de mijnbazen niet verplicht deze ook na te volgen in hun ruimtelijke verwezenlijkingen. Stebo (2010) stelt daarbij ook dat nijverheidsagglomeraties opgericht worden, zoals de Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken' (NMGWW), die verkrotting

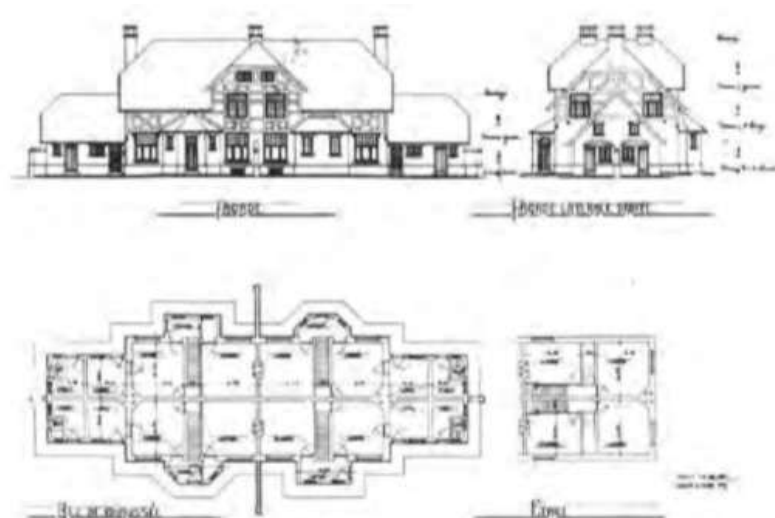
moesten tegengaan. Dit werd eerder gestuurd vanuit de overheid, waardoor hun wens over kwalitatieve en goed onderhouden woningen dus duidelijk groot blijkt te zijn.

Voor de opbouw van de tuinwijken en het opstellen van de bouwkundige richtlijnen van Jaminé, werd er sterk gekeken naar de ontwerpprincipes van Unwin voor de Engelse tuinwijken (zie ook bijlage), zoals de beperkte woningdichtheid, de voorzieningen van aangename straten en pleinen als publieke ruimte en schoonheid als leidraad van het ontwerp van de individuele woningen (Van Doorslaer, 2012). Voor het ontwerp van de woningen zelf werd er door architecten ook vaak beroep gedaan op de cottage-architectuur, die ook aan de basis lag voor de tuinsteden in Engeland, zo schrijft Stebo (2010). Daar werd deze stijl gepropageerd door de Arts&Craft-beweging, als verwijzing naar vakmanschap en lokale materialen en technieken (wat centrale waarden waren voor deze beweging). Doordat Belgische architecten de kenmerken van deze stijl overnamen, verdween de historische relatie tussen de architectuur en zijn omgeving en door financiële redenen werden de rijkelijk gedecoreerde woningen vereenvoudigd, tot een in serie te produceren model.

Typologisch gezien was de Mulhouse-typologie uit Engeland de basis voor de arbeiderswoningen in Limburg. Bij dit type werden vier woningen onder één dak langs elkaar geschakeld. Het gebouw staat in het midden van het perceel waarop het ingeplant is om het open karakter van de wijk te behouden. Daarnaast wordt het perceel ook in vier delen onderverdeeld. Door de korte schakeling van woningen en het aanpakken van vier woningen als één cluster, is het realiseren van dit type financieel relatief voordelig (Stebo, 2010). Echter zijn de woningen in Beringen-Mijn veel kleiner dan hun typologische voorganger. Vooral het idee van woningen te schakelen als cluster (en in sommige gevallen ook de stijl van de architectuur) werden overgenomen in de cités.

Figuur 50. Mulhouse-type als voorbeeld voor de Limburgse arbeiderswoningen. Stebo. (2010).

Figuur 51. Grondplan van Mulhouse-type als voorbeeld voor de Limburgse arbeiderswoningen. Stebo. (2010).

Ook op grotere schaal bepaalden de verschillende typologische elementen de kwaliteiten van de tuinvijken. Stebo (2010) duidt met heel veel woorden op het belang van homogeniteit en harmonie in het straatbeeld van de tuinvijken. De homogeniteit wijst op het belang van verscheidenheid in woningen, met toch elementen (zoals materiaalgebruik, stijl, schaal...) die doorgetrokken worden en een gelijkaardig karakter uitstralen, vanuit hun verscheidenheid toch een eenheid vormen. Harmonie is de compositie van elementen tot een aangenaam straatbeeld, goed bedacht en spannend, maar niet uniform. Daarnaast worden de groenstructuren aangehaald als belangrijk typologisch kenmerk. Ze bepalen de samenhang van de publieke ruimte en bepalen zo de kwaliteiten van sociale verblijfs- en ontmoetingsplaatsen. Echter blijft hier de nadruk liggen op het vormgeeflijke, op de uiterlijke pracht van de tuinvijken en de erfgoedwaarden en minder op de sociale waarden van dergelijke plekken.

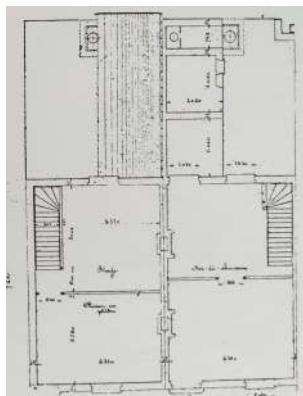
In Beringen-Mijn worden de cités doorheen de tijd sterk verspreid langs de mijnzetel geïmplementeerd. Elke fase wordt gerealiseerd in een bepaalde omgeving, waardoor de ligging van de woning al snel iets vertelt over de periode waarin de woning er opgebouwd is. De kaart die ik opstelde, in verband met waar de verschillende faseringen gerealiseerd werden, bevestigt dit. De eerste fase (de vooroorlogse wijken) wordt gerealiseerd ten noordoosten van de mijnzetel, aan de Stationsstraat en Dwarsstraat, alsook de ingenieurswoningen en directeurswoning recht tegenover de concessie, ten Westen, aan de Koolmijnlaan.

Een vergelijking van de ingenieurs- en directeurswoningen met de arbeiderswoning op architecturale schaal, in combinatie met de inplanting van de woningen op stedenbouwkundig niveau, geven

meteen de sterke hiërarchie weer die eigen is aan de sociale context in de tuinwijken van de mijn en hoe deze zich vertaalt naar de ruimtelijke context. Op architecturale schaal (schaal van een perceel) vertaalt de hiërarchie zich naar de rijkelijkheid van architectuur en oppervlaktes. Hoe hoger in rang de bewoner zich bevindt in de mijnindustrie, hoe rijkelijker de woning gedecoreerd is en hoe groter de bewoonbare oppervlakte (30-50m² voor arbeiders, 90-100m² voor bedienden en 120-130m² voor ingenieurs). Dit wordt duidelijk uit de studie van de grondplannen en fotomateriaal van de originele tuinwijkwoningen, gebundeld door C.G. De Dijn (1979). Hoewel andere woningen ook allemaal een (veelal ommurde) tuin bezitten, steekt de tuin van de directeur-gérant de kroon wat betreft oppervlaktes. De tuin uit zich als een groot park met uitzicht op de mijnfabrieken. Ook wat ligging en oriëntatie betreft is de hiërarchie duidelijk zichtbaar. De arbeiderswoningen worden op zekere afstand gerealiseerd (zoals boven vermeld ten noordoosten van de mijnzetel), terwijl de ingenieurs- en bediende-woningen zich direct tegenover de concessie bevinden, met een controlerende blik op de arbeiders. Naar publieke ruimte toe ging er nog niet al te veel aandacht in de eerste fase. Deze zullen pas in volgende fasen, wanneer het tuinwijkprincipe gehanteerd wordt in de cités van Beringen-Mijn, de nodige aandacht krijgen.

Figuur 52. Arbeiderswoning uit de eerste fase. C. G. De Dijn. (1979).

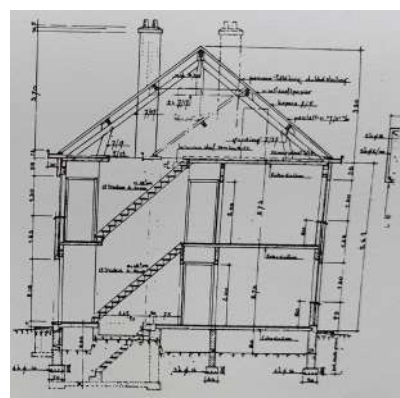

Figuur 53. Grondplan van arbeiderswoning uit de eerste fase. C. G. De Dijn. (1979).

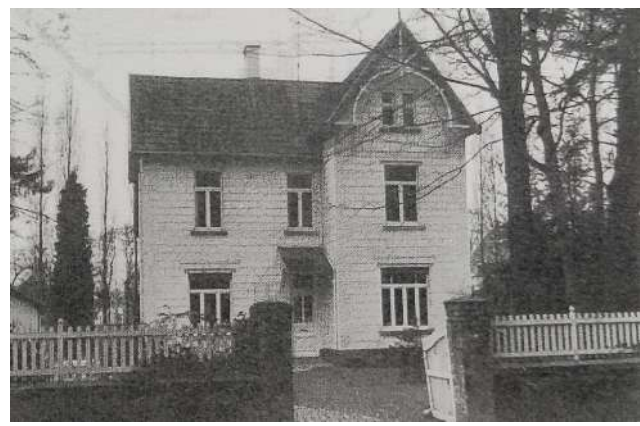
Figuur 54. Bediendewoning uit de eerste fase. C. G. De Dijn. (1979).

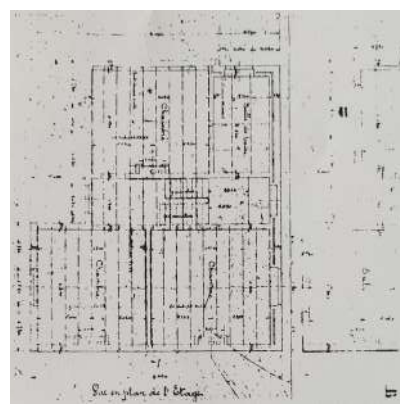
Figuur 55. Snede van bediendewoning uit de eerste fase. C. G. De Dijn. (1979).

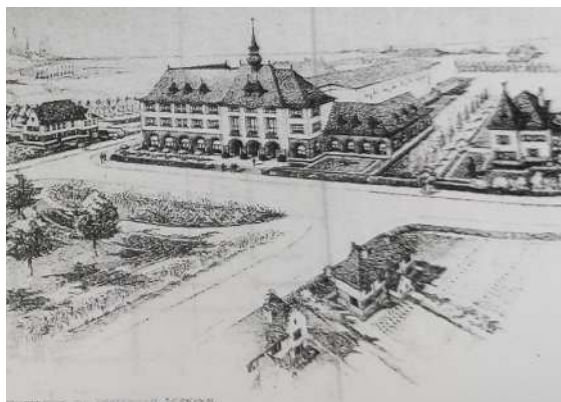
Figuur 56. Ingenieurswoning uit de eerste fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 57. Grondplan van ingenieurswoning uit de eerste fase. C. G. De Dijn. (1979).

De tweede fase wordt gerealiseerd tussen 1919 en 1930, tijdens het interbellum, volgens Van Doorslaer (2012). De uitvoering van de gebouwen wordt gerealiseerd ten Noorden van de mijnzetel, aan de Stationskaai, de Laan op Vurten en de Leysestraat, alsook ten Westen ervan langs de woning van de directeur-gérant. Uiteindelijk zal deze fase uitgroeien tot het hart van de Oude Cité. De tuinwijkgedachte wordt belangrijker en dit vertaalt zich in de voorziening van faciliteiten, alsook in de ruimtelijke vormgeving. De meer organische vormgeving is duidelijk geïnspireerd op de Engelse tuinwijken en groene, publieke pleinen aan onder andere de Laan op Vurten verschijnen als typologisch element dat sociale ontmoetingen stimuleert. Daarnaast realiseert de mijn ook nog enkele voorname voorzieningen, zoals de noodkerk, een scholencomplex en het melkhuisje voor gratis melkbedeling. De voorzieningen en woongelegenheden voor alleenstaanden, in de logementshuizen, zorgen voor een grotere diversiteit aan woningtypes. Ook de Nieuwe Cité, voor directeurs, ingenieurs en bedienden, kent een uitbreiding, met de aanleg van het Kiosklein en de bediendenwijk die rondom het plein gerealiseerd wordt. Hieraan werd ook het casino gerealiseerd, met feest- en conferentiezalen, een cinema-, concert- en toneelzaal, hotel-restaurant... Het casino was gericht op het hogere personeel en werd daarom ook gerealiseerd aan de meer prestigieuze wijk.

Figuur 58. Voorzieningen in de wijk, het casino (voor de hogere klassen). C. G. De Dijn. (1979).

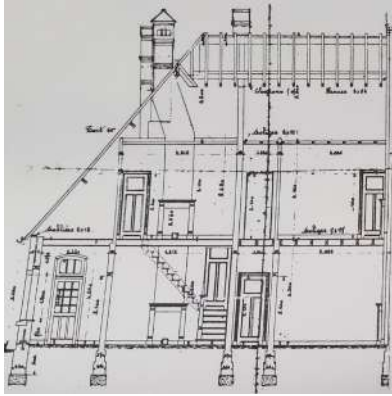

Figuur 59. Voorzieningen in de wijk, melkhuisje (voor de arbeidersklasse). C. G. De Dijn. (1979).

Ook hier blijft de hiërarchie tussen arbeiders en bedienden duidelijk, zowel in de stedenbouwkundige planning als in de architecturale vormgeving. De arbeiderswoningen ontwikkelen zich nog steeds in de Oude Cité en de ingenieurs- en directeurswoningen in de Nieuwe Cité. De grondplannen (gebundeld door C.G. De Dijn, (1979)) en fotomateriaal tonen aan dat, hoewel alle nieuw gebouwde woningen met meer kwalitatieve materialen gebouwd werden, het onderscheid tussen arbeiders en bedienden en ingenieurs nog steeds sterk aanwezig was. Waar ingenieurs- en bediendewoningen alleen maar groter en rijkelijker gedecoreerd werden, bleven arbeiderswoningen slechts beperkt in oppervlakte, en soms zelfs nog kleiner dan de woningen uit de eerste fase. Echter bepaalde de inspiratie vanuit de tuinwijken wel dat publieke groene pleinen ontstonden en dat de integratie van typologische elementen van tuinwijken hun impact hadden op de sociale situatie en ingezet werden om sociale interacties en verbondenheid tussen de arbeidersgezinnen mogelijk te maken. Vanuit de theorieën over sociale ruimtelijkheid, besproken in het eerste hoofdstuk, blijkt dat dit dan ook een belangrijk gegeven is voor het sociale karakter van de wijken. Hoewel de mijnbazen zich hier waarschijnlijk niet van bewust waren en men dit vooral deed vanuit het gedrag om het visuele karakter van de Engelse tuinwijken te kopiëren, blijkt de toepassing van dit element vandaag de dag dus een belangrijk kenmerk voor het sociale karakter van de publieke ruimte. Ook hier is, jammer genoeg, de hiërarchie zichtbaar. Het Kioskplein is ontworpen in de hogere wijken, waarbij het plein aan de Laan op Vurten eerder gericht is op de arbeiders en armere gezinnen. De voortuinen, die nu niet enkel terug te vinden waren bij ingenieurs- en bediendewoningen maar ook bij arbeiderswoningen, vormden ook een typologisch kenmerk van de tuinwijken, ook met een semi-publiek karakter. Ze maakten, net zoals de publieke pleinen, een belangrijk onderdeel uit van de bouwstenen voor sociale ruimtelijkheid. Jammer genoeg waren de voortuinen, zoals eerder vermeld, ook op een andere manier sociaal geladen. Voor arbeiders leek het vanuit literatuurstudie, door Van Doorslaer (2012) geschreven, soms meer een last om deze voortuinen te onderhouden en niet bestraft te moeten worden, dan een kwaliteit en aanvulling op hun sociale leven. Het typologisch element kent hierdoor een negatieve waarde vanuit de beleving van de arbeiders, vermits het een extra punt van controle was waarop ze bestraft konden worden door de mijnbazen en mijnpolitie.

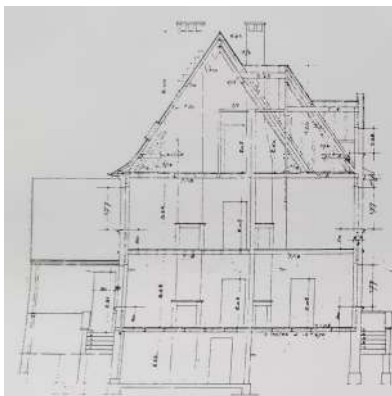
Figuur 60. Arbeiderswoning uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 61. Snede van arbeiderswoning uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 62. Bediendewoning uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

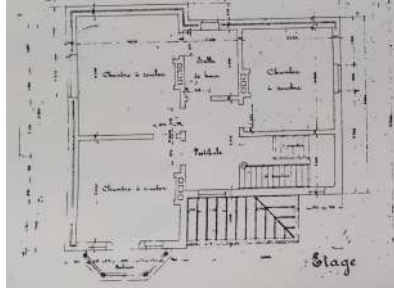

Figuur 63. Snede van bediendewoning uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 64. Ingenieurswoning uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

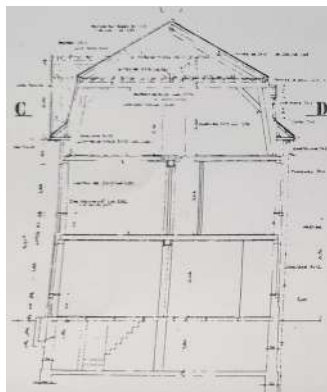
Figuur 65. Grondplan van ingenieurswoning uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 66. Logementshuis uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 67. Snede van logementshuis uit de tweede fase. C. G. De Dijn. (1979).

De derde fase wordt opgebouwd in de bloeiperiode van de mijn, in de jaren 30. Dit is ook de eerste fase waarbij arbeiderswoningen ten westen van de mijnzetel en Koolmijnlaan gerealiseerd werden, vlakbij de woningen voor de hogere klassen. Logisch ook, vermits de opwaardering van het mijnwerkersberoep in volle gang was en de arbeiders stilaan ook hoger in de sociale ranglijst kwamen te staan. De nieuwe arbeiderswijk wordt nog eens opgewaardeerd met het Eeuwfeestplein, als groene publieke ontmoetingsplaats. Bediende- en ingenieurswoningen worden maar weinig gerealiseerd in deze periode, omdat de nadruk hier vooral lag op het snel optrekken van vele woningen voor arbeiders om door de mijnproductie de economische heropbouw van België in gang te zetten, zoals eerder besproken. De Engelse cottigestijl wordt in deze periode wel meer losgelaten en de evolutie naar meer sobere architectuur vindt plaats. Met de opbouw van het kerkencomplex en de uitbreiding van het voetbalstadion wordt duidelijk dat het culturele en recreatieve verenigingsleven een boost krijgt en publieke locaties ook heel wat aandacht krijgen.

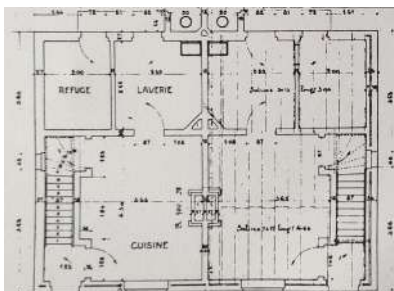

Figuur 68. Kerkencomplex als prachtige nieuwigheid tijdens de derde fase. C. G. De Dijn. (1979).

Opmerkelijk is dat twee sociale tendensen de kop op steken, vooral stedenbouwkundig gezien. Enerzijds zijn er de arbeiderswoningen die stilaan beginnen te mengen met de woningen van de hogere klasse en hoewel de woningen kleiner in oppervlakte zijn en de cottigestijl stilaan los gelaten werd, ligt de vormgeving ook sterker in lijn met die van bedienden- en ingenieurswoningen. Het Eeuwfeestplein als toevoeging in de woonwijk bepaalt ook dat het karakter van de wijk in het algemeen sterk neigt naar dat van de hogere klassen, met een gelijkaardige uitstraling aan het Kioskplein. De sociale kloof tussen arbeiders en bedienden en ingenieurs wordt kleiner bij de heropwaardering van de wijk en dit vertaalt zich duidelijk ook ruimtelijk. Anderzijds ontstaat er, ruimtelijk gezien, dan weer wel een kloof in de hiërarchie tussen de arbeiders in de Nieuwe Cité en in de Oude Cité. Het is echter wel onduidelijk of deze kloof zich ook in de sociale relaties voordeed.

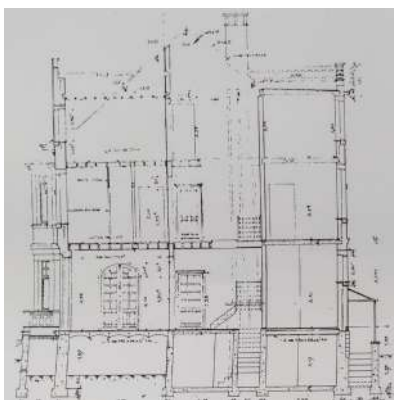
Figuur 69. Arbeiderswoning uit de derde fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 70. Grondplan van arbeiderswoning uit de derde fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 71. Ingenieurswoning uit de derde fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 72. Snede van ingenieurswoning uit de derde fase. C. G. De Dijn. (1979).

De vierde en laatste fase houdt volgens Van Doorslaer (2012) de Kolenslagcité in, het 'Baltisch Kamp' en werd opgebouwd tussen 1947 en 1949, vlak na de Tweede Wereldoorlog, maar ook de opbouw van latere woningen tot de mijnen een einde maakten aan het bouwen van woningen. Hier werden noodwoningen en barakkenkampen opgezet om huisvesting aan nieuwe gastarbeiders in grote hoeveelheden te bieden. Ook de arbeiderswijk Steenveld werd kort na die periode, in 1952, gerealiseerd. Ook in deze fase was er aandacht voor de publieke ruimte en werd er het Gouden Jubileumplein aangelegd, samen met de omringende arbeiderswijk, op de Stadionlaan, ook ten westen van de Koolmijnlaan. Ook in deze fase ging maar relatief weinig aandacht naar de opbouw van bediende- en ingenieurswoningen. De mijn stak wel nog tijd en geld in de opbouw van algemene voorzieningen, zowel voor de hogere als lagere sociale klassen. Het tennispaviljoen werd opgetrokken voor de ingenieurs en de kleuterschool en het ziekenhuiscomplex werden gerealiseerd. Waar de derde fase afsloot met de opbouw van de kerk, sluit de vierde fase af met de Fatih Moskee, die tussen 1990 en 1995 opgebouwd werd door de Turkse Gemeenschap.

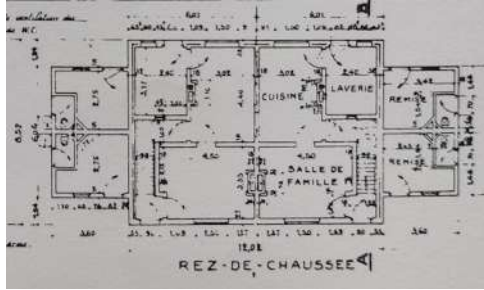
Figuur 73. Fatih Moskee te Berlingen, als ruimtelijk symbool van de Islamitische cultuur die zich in de wijk vestigt. Eigen materiaal.

Aan de veranderingen in de typologie van de arbeiderswoningen is duidelijk zichtbaar hoe meer en meer afgestapt wordt van de tuinwijkvisie. De architectuur wordt doorheen de tijd veel eenvoudiger en uniformer, dat is duidelijk uit de tekeningen en het beeldmateriaal dat C. G. De Dijn verzamelde (1979). De onrust van de mijnbazen die hun macht verliezen tekent zich dan ook af in de ruimtelijke vormgeving. De basissenmerken van de typologie van de arbeiderswoningen (voor- en achtertuinten, private inkom, sanitaire voorzieningen...) blijven aanwezig, alsook de typologische elementen op stedenbouwkundig niveau (bomen, publieke pleinen...), maar door het sterk uniforme karakter van de wijken neemt de kracht van het concept af en evolueren de tuinwijken steeds meer en meer naar een doodgewone en karakterloze wijk, die zich maar amper onderscheidt van andere wijken in Vlaanderen.

Figuur 74. Arbeiderswoning uit de vierde fase. C. G. De Dijn. (1979).

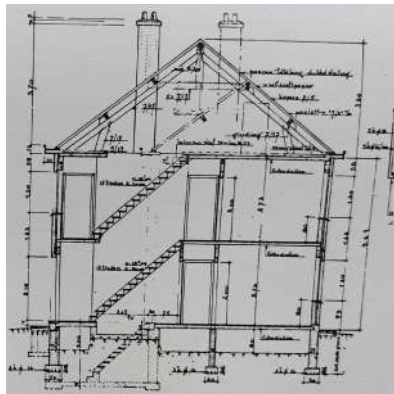
Figuur 75. Grondplan van arbeiderwoning uit de vierde fase. C. G. De Dijn (1979).

Figuur 76. Arbeiderswoning uit de vierde fase. C. G. De Dijn. (1979).

Figuur 77. Snede van arbeiderwoning uit de vierde fase. C. G. De Dijn. (1979).

Doorheen deze vier fases krijgt Beringen-Mijn dus stilaan vorm. De realisatie van elke fase vond plaats binnen een gewijzigde sociale context, waarbij arbeiders zich steeds meer proberen te bevrijden uit de ‘gouden kooien’ die de tuinvijken, volgens Van Doorslaer (2012) zijn en de mijnbazen die hun macht als paternalistische organisatie steeds meer verliezen en trachten uit te oefenen op sociaal minder krachtige bevolkingsgroepen (zoals migranten met maar weinig sociale rechten in België). Deze evolutie vertaalt zich doorheen de tijd dan ook ruimtelijk op stedenbouwkundige en architecturale schaal. De toepassing van elke fase, de manier waarop typologische elementen en de arbeiderswoningen als typologie evolueerden en ingezet werden, vertellen bijna letterlijk hoe de sociale situatie in die fase was.

Figuur 78. Kaart met verschillende fases, voorzieningen en realisaties van de mijnorganisatie in Beringen-Mijn. Eigen materiaal. Grote versie in bijlagen.

Beringen-Mijn en haar gebouwde typologie, in relatie met de Engelse Tuinvijken

De vier fases tonen in zekere zin aan hoe de cités (zowel de Oude Cité als de Nieuwe Cité) vorm gekregen hebben en hoe de (vormgeeflijke) principes van de tuinsteden uit Engeland ook in Beringen-Mijn toegepast werden. De hiërarchie treedt echter op verschillende manieren op in de wijk en door het verschil in sociale context en heersende waarden binnen het sociaal-ruimtelijke beleid tussen het originele Engelse Garden-Citymodel van Howard en de verwezenlijkingen in Limburg en Beringen-Mijn, krijgen dezelfde typologische elementen dan ook een verschil in sociale geladenheid. Hier verder zal ik dan ook bespreken hoe de sociale geladenheid dan ook verschilt, zowel op stedenbouwkundige schaal als architecturale schaal, om zo een onderbouwd oordeel te kunnen vellen op basis van de vergelijking tussen beiden en de opvattingen over sociale ruimtelijkheid die in het referentiekader in hoofd-

stuk 1 besproken werden.

Op stedenbouwkundige schaal heerst er eerst en vooral een duidelijk onderscheid tussen de Oude Cité, ten noordoosten van de mijnzetel, en de Nieuwe Cité, ten westen van de mijnzetel. Uit de opvatting over de planning, is de Oude Cité oorspronkelijk voortgekomen als woonwijk voor de arbeiders, waarbij de fundamenten van de Nieuwe Cité gelegd zijn op basis van ingenieurs- en bediendewoningen, voor de hogere klassen dus. De arbeiderswoningen die later in de Nieuwe Cité gevestigd werden, staan zo ruimtelijk gezien ook hoger in hiërarchie dan de oudere woningen in de Oude Cité. Zo ontstaat er een zekere sociale spanning in de ruimtelijke opvattingen tussen de arbeiderswoningen in de Nieuwe en Oude Cité. Ook op architecturaal niveau vertaalt deze sociale spanning zich, in de uitvoering van de arbeiderswoningen. Ondanks dat het hier gaat om arbeiderswoningen, mochten de woningen vormgeeflijk gezien duidelijk niet onderdoen voor de woningen van de hogere klassen en zijn de gelijkenissen tussen de woningen rond het Kioskplein (de hogere klassen) en het Eeuwefeestplein (de arbeiders) duidelijk aanwezig. De hiërarchie tussen zowel arbeiders en de hogere klassen, maar zeker tussen arbeiders onderling, is dan ook een duidelijk verschil met het originele Garden-Citymodel van Howard, waar gelijkheid een basiswaarde was, die zich ook vertaalde in de voorziening van quasi identieke woningen met quasi identieke vormgeving en bewoonbare oppervlaktes.

Echter, de verscheidenheid aan woningtypes in se is niet vanzelfsprekend een slechte kwaliteit voor een wijk. De combinatie van verschillende woningtypes, bijvoorbeeld afhankelijk van de grootte van families of die verscheidene manieren van samen wonen mogelijk maken (zoals de logementshuizen voor alleenstaanden), zou volgens de principes van sociale ruimtelijkheid die in hoofdstuk 1 besproken werden net een meerwaarde kunnen zijn, om sociale vermenging mogelijk te maken. Merk dan wel op dat het hier eerder gaat over een diversiteit aan bewoners en groottes van gezinnen, niet zo zeer uit een verschillende klasse. De opvattingen van Stijn Oosterlynck over sociale vermenging van verschillende klassen die ook in hetzelfde hoofdstuk besproken worden, maken echter duidelijk dat dit een eerder negatief effect kan hebben op de bewoners, vermits samen wonen geen garantie is voor onderlinge samenhang binnen verschillende klassen. Ook zorgt de variatie voor harmonie en homogeniteit in de wijk, wat ook eerder besproken werd als kwaliteit voor de tuinwijken, omdat ze door hun lichte variaties een plek in de wijk eigenheid geven, maar in zijn geheel toch een eenheid, een sterk karakter aan de wijk toekennen. Het is de hiërarchie die vasthangt aan deze types, het feit dat werkne-

mers hoger in rang de grotere woning krijgen en niet de grotere gezinnen, die maken dat de arbeiders- en ingenieurswoningen aan de twee weerszijden van de sociale weegschaal staan, die totaal niet in evenwicht is. Die sociale geladenheid maakt dat de sociale toestand niet altijd eerlijk was ten opzichte van de arbeiders.

Ook op vlak van publieke buitenruimte was het onderscheid tussen ruimte voor de arbeiders en ruimte voor de hogere klassen aanzienlijk. Hoewel in de eerste fase nog geen aandacht ging naar publieke ruimte, werden er doorheen de tijd wel verschillende publieke, groene ontmoetingsplaatsen verwezenlijkt, verspreid over de gehele wijk, zowel in de Oude Cité als de Nieuwe Cité. Gradaties in de hiërarchie van de ruimte zijn zeer opvallend. De publieke pleinen in de Oude Cité (het Rondplein, aan de Laan op Vurten...) zijn eerder klein in oppervlakte en schaars in hun aankleding, een grasveld met wild geplaatste bomen. De pleinen waarrond de arbeiderswoningen in de Nieuwe Cité geschikt werden (zoals het Eeuweestplein en het Gouden Jubileumplein) zijn groter in oppervlakte, maar al even schaars aangekleed als die van de Oude Cité. Het Kioskplein, voor de hogere klassen, daarentegen is zeer groot in oppervlakte, rijkelijk gedecoreerd met wandelpaden, structurerende hagen en bomen en een centraal paviljoen voor publieke activiteiten. De publieke buitenruimte als typologisch kenmerk van de originele tuinsteden om sociale ontmoetingen mogelijk te maken, zoals het geval was bij de closes in Welwyn en Hampstead, hebben ook in Beringen zeker hun positieve impact op het mogelijk maken van sociale ontmoetingen, maar het hiërarchische karakter en het benadrukken ervan door gradaties in aankleding en al dan niet rijkelijke invullingen van de pleinen, brengen toch een sociale geladenheid met zich mee. Vanuit het perspectief van sociale ruimtelijkheid, volgens de opvattingen van Oosterlynck (2013), klopt het wel om heel lokaal in de wijk publieke buitenruimte te voorzien die bedoeld is voor de mensen die errond wonen. De arbeiders gebruiken de plekken waarrond ze wonen en komen niet in contact met een bredere groep, wat de cohesie tussen deze bewoners mogelijks versterkt.

Figuur 79. Kioskplein bij de aanleg ervan. Bert Van Doorslaer. (2012).

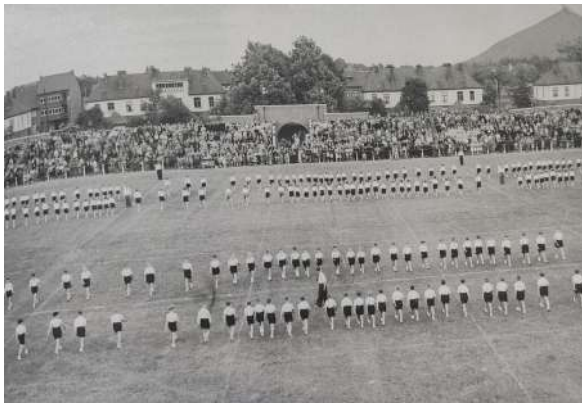
Figuur 80. Eeuwfeestplein vandaag. Eigen materiaal.

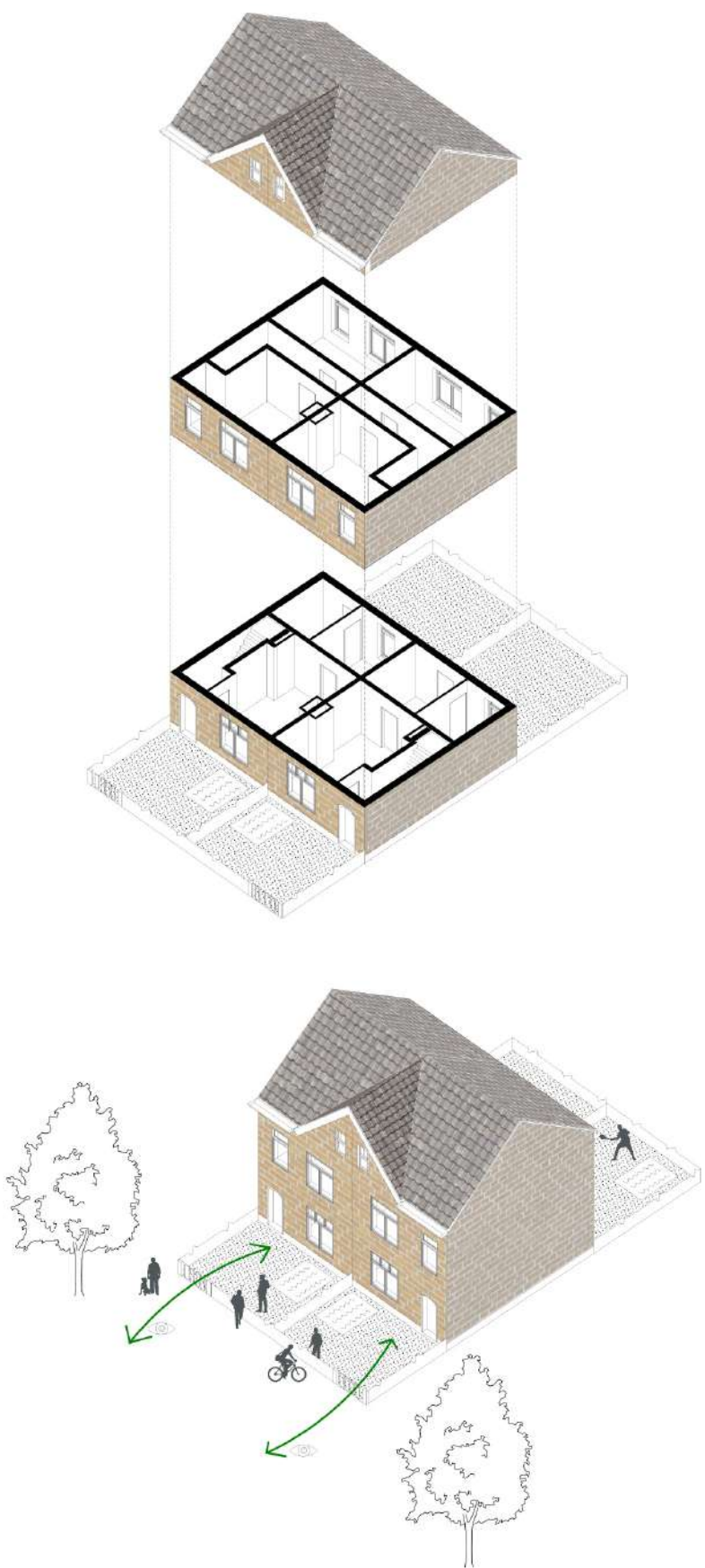
Figuur 81. Kaart met publieke pleinen in Beringen-Mijn. Eigen materiaal.

De vorming van eilanden per sociale klasse wordt verder in de hand gewerkt door de voorzieningen die de mijn uitbouwt voor haar medewerkers. Het casino, met ontspanningsmogelijkheden voor de hogere klassen, is gelegen aan het Kioskplein, in het deel van de cité waar ook de werknemers uit de hogere klassen wonen. Daarentegen zijn het voetbalstadion en de mijnkathedraal redelijk centraal gelegen tussen de Oude Cité en het arbeidersgedeelte van de Nieuwe Cité. Het voetbalstadion vormt dan ook dé locatie voor recreatieve activiteiten voor de arbeiders en de mijnkathedraal voor religieuze bijeenkomsten. De mix aan voorzieningen en daardoor de creatie van een perfecte gemeenschap, die ook in het Garden-Citymodel van Howard gepromoot wordt, vertaalt zich dus evenzeer op een hiërarchische manier in deze context, waardoor ook deze typologische kenmerken van tuinsteden een sociale geladenheid en spanning ondervinden.

Figuur 82. Afbeelding van activiteit in het mijnstadion. Bert Van Doorslaer. (2012).

De voortuinen zijn ook een zeer kenmerkend gegeven voor de tuinstad als typologisch geheel en werd op sociaal vlak dan ook redelijk bondig besproken in het tweede hoofdstuk, bij de bespreking van het Garden-Citymodel. Ook in Limburg worden voor- (en ook achter)tuinen voorzien, bij zowel de woningen van de hogere klassen als die van de arbeiders. Net zoals bij de Engelse tuinsteden, behoren ze ook in Beringen toe aan de bewoner van het huis in kwestie, maar vormt het in principe de semi-private overgang tussen de publieke ruimte en de private woning, wat al een deel van haar sociale karakter bepaalt. Daarnaast bepalen ze, samen met de groene publieke pleinen, ook mede het groene karakter van de cités. De bewoners gebruiken deze zone, volgens Van Doorslaer (2012) als gebied om hun moestuin te verzorgen en zelf voedsel te kunnen produceren, wanneer het grasperk in de meer informele achtertuin hier niet groot genoeg voor was. Echter kent het sociale karakter van de voortuin, in tegenstelling tot dat van de voortuinen in de Engelse tuinsteden, een negatieve kant. De bestraffing die de mijnen opleggen wanneer de tuinen niet volgens de voorschriften onderhouden worden, doet blijken dat het voor de paternalistische mijnbazen vooral gaat om het uiterlijk vertoon van de wijk in stand te houden, als vorm van prestige. We mogen immers niet vergeten dat Howard er bij het Garden-Citymodel vanuit ging dat huurders/ eigenaars van de woningen er ook echt voor kozen om in de wijk te gaan wonen, zich engageerde om de tuinsteden, of toch hun eigen gebied, grondig te onderhouden of dat er met het huurgeld ook het onderhoud van het groen in de wijk voorzien werd. Dit is niet het geval in de Limburgse cités, waar arbeiders door hun engagement in de mijnen een woning toegewezen kregen en deze ook volgens opgelegde regels moest onderhouden. Ook hier wordt de sociale geladenheid van de voortuin als typologisch element van de tuinsteden duidelijk.

Figuur 83. Typologietekening van woningen in Beringen-Mijn, in oorspronkelijke toestand. Eigen materiaal.

Aanvullend op de voortuin bevinden zich, vooral in de Oude Cité, heel wat doorsteken die de toegang tot verschillende arbeiderswoningen vormgeven. In zekere zin hebben ze een gelijkaardig sociaal-ruimtelijk karakter als dat van de closes in Welwyn en Hampstead. Ondanks hun publieke bereikbaarheid, zijn ze in principe enkel bruikbaar door de bewoners rondom de doorsteken zelf. Hierdoor krijgen ze een eerder informeel en semi-publiek karakter. Vandaag wordt deze echter maar weinig gebruikt als ontmoetingsplaats door de bewoners en vormt het een louter informele doorsteek in de wijk. Over het algemeen werd de grens tussen de doorsteek en de private percelen doorheen de tijd sterk benadrukt en aangelegd, door de plaatsing van hoge muren die (zicht)relaties tussen de steeg en de tuinen verhindert.

Figuur 84. Informele doorsteek in de Oude Cité van Beringen-Mijn. Eigen materiaal.

Hiërarchie als stok in het wiel voor sociaal-ruimtelijke ontwikkeling

De hiërarchie die de sociale context domineert, is dus ook sterk aanwezig in de ruimtelijke context. De sociale principes die het originele Garden-Citymodel propageerde (en dus ook ruimtelijk zichtbaar werden), zijn hierbij volledig verdwenen. De stelling van Van Doorslaer (2012) dat de Engelse tuinsteden enkel vormgeeflijk overgenomen werden door de Limburgse tuinsteden, wordt met

het voorbije hoofdstuk dan ook volledig bevestigd en ruimtelijk onderzocht. De typologische elementen die in de Engelse tuinsteden ingezet worden om sociale idealen na te streven en een leefbare omgeving te creëren voor de arbeiders, met de juiste morele waarden, verdwijnt volledig. Dezelfde typologische elementen worden ingezet om het rendement hoog te houden in de mijnfabrieken, maar de sociale omgang omtrent de elementen en de ruimtelijke hiërarchie die hen beïnvloedt en aantast, bepalen een zeer negatieve sociale houding tussen de mijn (die hier de stedenbouwkundige planning rond de arbeiderswijken op zich neemt) en de arbeider, die voor lange tijd, op enkele stakingen en opstanden na, slaafs doet wat er van hem verwacht wordt en zijn leven in de cité leidt. De cité is een 'woonmachine', een reeks van geplande ruimtelijke ingrepen die gebruikt worden om een volk aan te sturen, een nieuwe sociale situatie te creëren. De wisselwerking tussen stedenbouwkundige ingrepen en controle en beheer van de ruimte is enorm.

Dit wijst ook op de opvattingen rond typologie die Vidler en Ungers stellen, voor respectievelijk hun 'Third Typology' en de Grossform. De typologie 'arbeiderswoning' wordt doorheen de tijd, afhankelijk van de context waarin ze opgebouwd wordt, op verschillende manieren gebruikt en er worden verschillende karakters aan toegekend, van positieve kenmerken, het personaliseren van de woning en het kenbaar maken van de eigen identiteit van de bewoners in de Engelse tuinsteden, tot negatieve gevoelens, bij de voortuinen in de wijk die controle van de arbeiders in de hand werken. De verschillende elementen waaruit de typologie opgebouwd is, zijn anders geladen in een wijzigende sociale situatie. Hier kan dus een duidelijke link met de theorie getrokken worden. Echter wel opvallend is hoe bewoners, vanuit de sociaal-maatschappelijke context die er heerst, de aanpassingen aan de typologie, die zeer merkbaar was bij de Engelse tuinsteden, in Beringen niet mogelijk was tijdens de activiteiten van de mijn. Wanneer bewoners eigen aanpassingen proberen door te voeren, met betrekking tot de publieke ruimte, werden ze hier zwaar op bestraft. De sociale context verhindert ruimtelijke verandering die bottom-up ontstaat. Om de link met Lefebvre (1991) te leggen, valt hier meteen op dat de conceived space als 'heilig' gezien wordt en leggen mijnbazen maatregelen op om de ruimte zoals ze opgevat is in stand te houden, zonder enige ingreep van bewoners toe te laten.

Vandaag is het bijna 30 jaar geleden dat de laatste mijnzetel, die van Zolder, de deuren sloot. 33 jaar geleden, in 1989, stopte echter de mijn van Beringen haar activiteiten in de mijnindustrie al. De stelselmatige afbouw van de verantwoordelijkheden van de mijn, eerder als paternalistische organisatie, begon in 1967, met de oprichting van de KS en werd in 1989 dan ook afgerond. De mijn, die eerder het hele sociale leven van de arbeiders bepaalde, was niet meer. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de sociale context een sterke omwenteling kende. De sociale, maar ook de ruimtelijke, context waren, zoals eerder beschreven volledig bepaald vanuit de mijnen. De sociale veranderingen die de sluiting van de mijnen met zich meebracht kregen gedurende 30 jaar ook een ruimtelijke vertaling. Het is dus niet alleen het actief zijn van de mijnen, maar ook het daarna niet meer actief zijn ervan, dat de hedendaagse ruimtelijke context sterk beïnvloed heeft doorheen de tijd.

De reconversie van de voormalige mijnsites bracht de nodige sociale onrust met zich mee, zowel omtrent de mijnsites zelf als de woonwijken en cités die voor de mijnen opgetrokken werden. Deze onrust werd, vooral in de cités, versterkt door het gebrek aan een leidende organisatie, de paternalistische figuur van de mijn die opeens wegviel. Ex-arbeiders waren het niet gewoon zelf organisaties op poten te zetten, want alles werd eerder voor hun geregeld. Uiteindelijk leidde dit ook tot het ontstaan van buurtwerking in Limburg, dat aanvankelijk in Genk haar ontstaan kreeg, maar later in heel Limburg een belangrijke rol ging spelen. Ze vormden ook een belangrijke actor in het opstellen van een sociaal beleid, wat nodig was binnen een sociaal onrustige maatschappij, een stevige houvast voor de reconversie van de mijn-cités in Limburg. Het feit dat arbeiderswoningen geprivatiseerd werden, via sociale huisvestingsmaatschappijen, heeft uiteindelijk ook een grote invloed gehad op de ruimtelijke context en de aantasting van de kwaliteiten van de wijk als tuinwijk in Limburg. Ook de ontwikkelingen van de Limburgse mijnzetels tot toeristische trekpleisters op verschillende manieren heeft uiteindelijk geleid tot een groot verschil in ruimtegebruik en een toestroom van bezoekers op een veel grotere schaal dan voordien.

Dit alles bepaalt dus een zeer sociale en ruimtelijk woelige situatie voor de vijf gemeenten waar de zeven mijnzetels actief waren. Ook in Beringen doet deze situatie zich sterk voor, waarbij Beringen-Mijn sociaal gezien vaak in een hoekje geduwd wordt en steeds gedwongen wordt zich onderdanig op te stellen ten opzichte van het bovenlokale en toeristische gebeuren. Daarom wil ik in dit hoofdstuk de concrete sociale situatie die vandaag heerst bestuderen, door na te gaan welke trends zich op sociaal vlak voordoen, welke problemen er in de wijk heersen en wat de bewoners zelf bezig houdt, hoe volgens hen zelf die 'perfecte gemeenschap' vorm kan krijgen, als basis voor de zoektocht naar een zowel sociale als ruimtelijk duurzame toekomst voor de wijk. Dit zal ik doen vanuit enerzijds literatuurstudie, vooral gebaseerd op het boek van Jef Lingier (2011), 'De kracht van onderuit: een geschiedenis van het buurtopbouwwerk in de mijnstreek'. In dit boek gaat hij na hoe buurtopbouwwerk een invloed heeft gehad op de reconversie en de sociale context vandaag. Interessanter is hoe verschillende buurtwerkers in het boek aan het woord komen en allemaal hun visie op de sociale context in verschillende cités, waaronder ook Beringen-Mijn, proberen te schetsen. Ze droegen allemaal hun steentje bij in het huidige sociale beleid dat gevoerd wordt en kennen als geen ander de sociale tendensen en problematieken in de wijk. Anderzijds ga ik ook in gesprek met de huidige buurtwerker van Beringen-Mijn, Patrick Moons, om dieper in te zoomen op de huidige sociale context vandaag en de problematieken die hij ondervindt. Daarnaast zoom ik in dit hoofdstuk ook in op hoe de wijzigende sociale context zich ook ruimtelijk vertaalt heeft, aan de hand van de aangehaalde typologische elementen uit vorige hoofdstukken en de opvattingen over ruimtelijke kwesties uit het referentiekader.

De bredere sociale context en wederopbouw na de mijnen

Om te snappen hoe de sociale context in Beringen-Mijn als voormalige cité na de sluiting van de mijnen evolueerde, is het interessant kort na te gaan hoe de context ook op grote schaal in Limburg veranderde, omdat deze in grote lijnen ook gelijk loopt met de veranderingen in Beringen-Mijn, op specifieke karakteristieken na. Het einde van de mijnen zorgde voor een grote sociale omwenteling, door de sterk afwijkende sociale situatie die de mijnen zelf creëerden, door haar opstelling als paternalistische organisatie, in tegenstelling tot meer autonome buurten in de rest van Vlaanderen. De industriële reconversie vroeg ook om een sociale reconversie.

Buurtwerk ontstaat in Genk in de jaren 70, vanuit informele sociale bewegingen en buurtinitiatieven van (in het begin vooral Italiaanse) bewoners. Deze werden opgezet zonder budgetten, middelen of lokalen en steunden op vrijwilligers. De burens kwamen samen om actie te voeren tegen wanpraktijken van hogere organisaties en om naar elkaar te luisteren. Pas later, in 1979, wordt buurtwerk erkend en worden er overkoepelende structuren ingezet, waarbij buurtopbouwwerkers, het middenveld en de gemeente in betrokken zijn. Door de spanningen tussen buurtwerkers en vertegenwoordigers van de gemeente, worden later, in 1987 en 1993, respectievelijk Stebo en Rimo (nu Saamo) opgericht. Stebo (Steunpunt Buurtopbouwwerk) doet aan opbouwwerking, maar zet zich daarnaast nog in als wooninformatiecentrum, etnisch ondernemen, tewerkstellingstrajecten voor kansengroepen... en Rimo (Regionaal Instituut voor Maatschappelijk Opbouwwerk) bundelt alle losse opbouwwerkinitiatieven en begeleidt deze met haar buurtwerkers (Lingier, 2011).

Deze buurtwerkers hadden dus een groot maatschappelijk belang en stonden klaar om de bewoners als groep autonomer te doen functioneren na het wegvallen van de mijnen, maar ook om hun gebreken te communiceren naar de gemeente toe, die vanaf de sluiting van de mijnen het beheer en beleid van de voormalige cité voor zich nam. Het geheel van de sociale onrust na de sluiting van de mijnen, zowel vanuit de bewoners als vanuit de gemeente, en de culturele verschillen maakt de sociale context vandaag in Beringen-Mijn uniek, interessant en in zekere zin nog steeds even afwijkend van die van andere steden en gemeenten in Vlaanderen.

Alle mijnzetels die na 1967 nog actief waren, na de sluiting van de mijnzetel te Houthalen, fuseren in de afbouwperiode van de mijnactiviteiten tot de nv Kempense Steenkoolmijnen, een organisatie waarbij zowel de mijnvennootschappen als de overheid betrokken

waren. Dat schrijft Van Doorslaer (2012). De eigendommen van de stichtende vennootschappen worden stilaan verkocht aan arbeiders, en geprivatiseerd, of aan de Kantonnale Bouwmaatschappijen toegekend. De mijn stopte toen ook met de financiering van het verenigingsleven en het controlesysteem vanuit de mijn, die een paternalistische houding over haar arbeiders aannam, wordt ook stopgezet. Ook het openbare terrein werd opeens eigendom van de gemeente en niet meer van de KS. De onderhoudstaken die de mijnen op zich namen (van de wegen, riolering, het openbare groen...) viel nu onder het takenpakket van de gemeente. Die kon het extra werk echter niet aan.

Vanuit de vele stakingen die ontstonden tijdens de afbouw van de mijnactiviteit blijkt al snel nood te zijn aan een crisismanager. Lingier (2011) schrijft hoe Tyl Gheyselinck die rol op zich neemt en zorgde voor de administratie en geleidelijke afbouw van de mijnactiviteiten, door de mijnzetels tussen 1987 en 1992 een voor een te sluiten. Hij probeerde de sociale onrust te bedaren door grote ontslagvergoedingen te voorzien en nieuwe werkgelegenheden mogelijk te maken in de moderne industrie. Hoewel op lange termijn gebleken is dat het opvangen van de jobs ook lukte (de 18 000 arbeiders in de mijnen vonden werk in een van de vandaag beschikbare 35 000 jobs in de nieuwe industrie) bleef de sociale onrust bestaan en kenden de cités een groot verval.

Als reactie op de sociale onrust en om ook de sociale reconversie in de wijken, naast de ruimtelijke reconversie die vooral actief was in de mijnen zelf, in goede banen te leiden, ontstond in de jaren 70 het buurtwerk, dat begin jaren 80 geformaliseerd werd en stilaan in heel Limburg actief werd. Dit is waar RIMO (Regionaal Instituut Maatschappelijk Opbouwwerk) op de scène verschijnt, als organisatie die verschillende buurtwerkinitiatieven koppelt en zich voortaan, vanaf 1993, zal inzetten voor de sociale heropwaardering van de Limburgse wijken. Vandaag de dag heeft RIMO de nieuwe naam SAAMO gekregen, dat verwijst naar 'samen' en 'maatschappelijk opbouwwerk' (SAAMO, 2021). Dat en nog veel meer over het ontstaan van het buurtwerkberoop schrijft Lingier (2011) neer in zijn uiteenzetting. In Beringen ontstaat het buurtwerk onder leiding van het Limburgs Instituut voor Toegepaste Psychologie, maar is op dat moment nog niet actief in Beringen-Mijn door de complexiteit van de cités, door de aanwezigheid van twee wijken en een grote verscheidenheid aan culturele groepen. Later zal Rimo die taak overnemen en krijgt het buurtwerk ook in Beringen-Mijn vorm.

Het verhaal dat Lingier (2011) vertelt over zijn periode als buurtwerker, duidt op een zeer opmerkelijk gegeven. De geschiedenis van de

mijnindustrie vormt vandaag nog steeds een verbindend gegeven in de cités, tussen de ex-arbeiders. Hij haalt het voorbeeld van Eisderbos aan, een wijk in Maasmechelen die vooral bewoond wordt door voormalige mijnarbeiders. Tijdens een gesprek met hen, halen ze aan dat ze trots zijn op hun gezamenlijke geschiedenis van de Koolmijn, die hun identiteit als persoon, als arbeider van de mijn, bepaalt en in stand houdt. Het historische gegeven speelt ook vandaag nog een grote sociale rol wanneer het gaat over verbondenheid. Een ander opmerkelijk gegeven is de sociale context waarin overkoepelende organisaties, zoals de Kantonnale Bouwmaatschappijen, hun paternalistische houding ten opzichte van de arbeider nog aanhouden, ook na de sluiting van de mijnen. In onder andere Beringen duurt het dan ook lang voordat buurtopbouwwerkers ook grotere organisaties meekrijgen in het buurtopbouwwerk. Uiteindelijk slaagt men hier wel in en dragen ook grotere organisaties bij aan de vooral fysieke heropbouw van wijken in Beringen, waaronder Beringen-Mijn. Echter blijkt uit het verhaal ook dat de paternalistische houding van grotere organisaties in twee richtingen verwacht werd. De ex-arbeiders en bewoners van huurwoningen van de Kantonnale Bouwmaatschappij verwachtten nog een lange tijd na de sluiting van de mijnen dat de maatschappijen hun woningen kwamen onderhouden en voor elk probleem ter beschikking stonden. Dit was, zoals eerder aangehaald, ook niet meer het geval. De omschakeling van een paternalistische maatschappij onder leiding van de mijn naar een zelfbewuste en zelfvoorzienende maatschappij vroeg dus voor beide partijen tijd om zich aan te passen.

De sociale context en problematieken in Beringen-Mijn

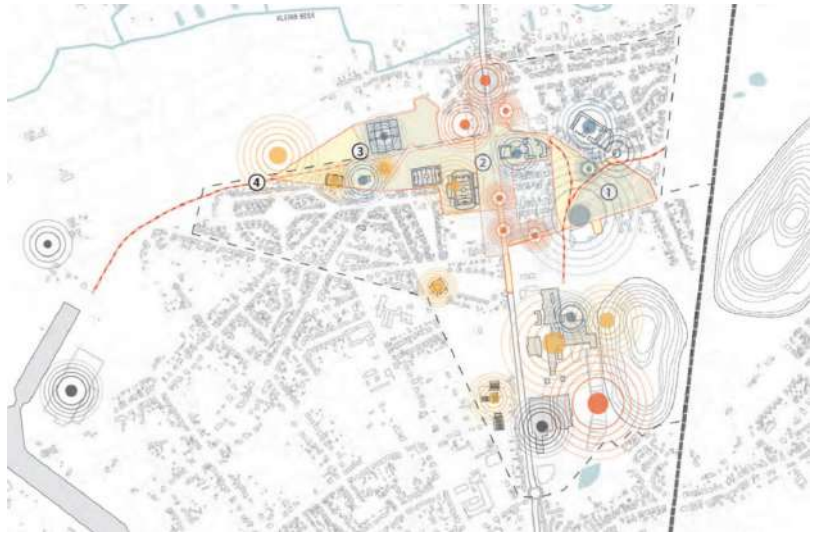
De bredere maatschappelijke context die hierboven besproken werd, over de sociale situatie in Limburg, speelt zich ook in de cités van Beringen af. Tijdens en na de afbouw van de mijnactiviteit en de reconversie van de voormalige mijngebouwen in Beringen, treden er op sociaal vlak heel wat conflicten op, als gevolg van ruimtelijke misconcepties of met ruimtelijke problemen tot gevolg. Hierop kreeg ik vat vanuit de literatuurstudie, de beschrijvingen uit het boek van Lingier (2011), de beschrijving van de sociaal-ruimtelijke problematieken die beschreven worden in het masterplan 'Beringen-Mijn Groeit!' (2018) en gesprekken met buurtopbouwwerkers uit Beringen-Mijn. Een uitgeschreven versie van het gesprek is ook terug te vinden in de bijlagen.

Tijdens de reconversie in de verschillende mijnzetels van Limburg

werd beslist dat van de mijnzetel in Beringen-Mijn zo veel mogelijk behouden zou worden, waardoor het museale karakter ervan al van in het begin vastgelegd werd en vandaag dus ook een belangrijke rol speelt. Een van de grootste sociale pijnpunten is de breuk tussen Beringen-Mijn als cité en de mijnsite zelf. Waar beiden vroeger functioneerden als één groot geheel, ligt dat vandaag volledig anders. De arbeiders woonden in de cité, die ook alle voorzieningen voor het dagelijkse leven een plaats gaf, en werkten in de mijn, enkele honderden meters verderop. Vandaag zijn de voorzieningen verplaatst naar de voormalige mijnsite, in be-Mine, of andere locaties verderop in Beringen, zoals winkels en scholen. Het multifunctionele karakter van de cité is volledig verloren gegaan, waardoor deze in principe nog louter de woonfuncties vervult. Dit geeft Patrick Moons, buurtwerker in Beringen-Mijn, aan als grote breuk met het verleden en sociaal pijnpunt. Het lokale bestuur van Beringen (2018) benoemt deze scheiding in het masterplan als ‘de loskoppeling van het gemeenschapsleven (de cité) van de ruimtelijke structuur (de stad)’. be-Mine wordt daarbovenop ook ingezet als toeristische trekpleister en de herontwikkeling ervan tot culturele en recreatieve pool, met onder andere een duikcentrum, ontwikkelingen van het Houtpark en de avonturenberg op de terril, in Limburg, krijgt alle aandacht en financiële middelen. De privatisering van woningen en het wegvallen van de mijnen als ruggengraat voor de ex-arbeiders in de cité leidt er tot een tegenovergestelde beweging. De Koolmijnlaan ontwikkelt zich vooral door initiatief van buitenaf, door handelaars uit privé-initiatief en de vestiging van grote winkelketens.

Het lokale bestuur van Beringen (2018) haalt in het masterplan wel aan dat het bestaande mijnpatrimonium in de cités wel al als aangrijpingspunt genomen werd om zinvolle herbestemmingen te geven aan de cité, vooral op sociaal vlak. Zo halen ze de mijnschool aan die ingezet werd als stedelijk administratief centrum, waar ook welzijnsfuncties en volwassenenonderwijs in ondergebracht werden. Hiermee richt men vooral op de voorziening van functies die de noden van bewoners tegemoet komen op korte afstand, zodat ze laagdrempelig en toegankelijk zijn. Moons bevestigt dit ook tijdens de gesprekken en wandelingen. Dit staat echter in schril contrast met de hedendaagse activiteiten op be-Mine, die totaal niet gericht zijn op de huidige bewoners van Beringen-Mijn zelf, wat toch wel een groot heikel punt is. De cité slaagt er niet in de ontwikkelingen op be-Mine bij te benen.

Figuur 85. Kaart die de invloedssferen van verschillende functies in Beringen-Mijn aangeeft, met sterk afgezwakte invloed van be-Mine na 1989. Gemeente Beringen. (2018).

De sociaal-ruimtelijke hiërarchie die een zeer belangrijk kenmerk was van de samenleving ten tijde van de mijnen, verdwijnt stilaan, maar is zowel mentaal als fysiek in zekere zin nog aanwezig in de wijk. De ingenieurs- en bediendenwoningen worden vandaag nog steeds bewoond door de rijkere klassen, onder andere schepenen en de burgemeester en de arbeiderswoningen nog steeds door over het algemeen arbeiders, maar dan natuurlijk werkzaam in de moderne industrie. Ook mentaal is deze hiërarchie bij de oudere bevolking in zekere zin nog aanwezig. Het casino, dat nu een culturele plek vormt voor iedereen in de samenleving, wordt vaak nog vermeden door de oudere bevolking, want dat is ‘voor de rijken’.

De multiculturaliteit die in Limburg een groot kenmerk is als gevolg van de mijnactiviteiten is ook in Beringen een belangrijk gegeven. Beringen kent vandaag in zijn geheel ook een zeer diverse en multiculturele bevolking. Via online databanken, van provincies.incijfers.be (2021), wordt al snel duidelijk dat Beringen een percentage van 34.8% aan bewoners kent die een allochtone afkomst kennen. Dat zijn grotendeels Turken (19%) en Zuid-Europeanen (5%), maar de aangroei van Oost-Europeanen, vooral Bulgaren (4%), valt niet te ontkennen. De gesprekken met Patrick Moons maken echter duidelijk dat dit aandeel in Beringen-Mijn nog groter is. Hij schat dat de Turkse bevolkingsgroep er het grootst is en 2/3de van de wijk vertegenwoordigt, alsook Italianen die toch een tiende van de bevolking in de wijk uitmaken. Vanuit alle aangehaalde informatie wordt al snel duidelijk dat de nood aan gastarbeiders in de mijn hier duidelijk voor iets tussen zit. Van Doorslaer (2012) vertelde eerder al hoe de aanwerving van vooral Italiaanse gastarbeiders en veel later ook de Turkse arbeiders een feit werd. Het grote aandeel aan Turken is dan waarschijnlijk ook te wijten aan het feit dat de mijnen in de latere fase van hun activiteit vooral beroep deden op de

Turkse en Marokkaanse bevolking, tot aan de migratiestop in 1974, omdat na een ongeluk in de mijnen in 1956, weliswaar in Marcinelle in Wallonië, hier van de 262 omgekomen arbeiders meer dan de helft Italianen waren.

Deze multiculturaliteit is zeker een troef voor Beringen-Mijn, maar vertaalt zich toch ook mogelijks in heel wat problemen. Uit de gesprekken met Patrick Moons volgt dat, hoewel er een zekere vrede heerst in de cité, toch maar weinig sociale vermenging is. Bewoners met eenzelfde culturele achtergrond neigen toch nog naar elkaar toe in hun sociale leven en de buurthuizen die ten tijde van de mijn per culturele groep ontstonden, zoals de barak voor de Italianen of het buurthuis van de Polen, blijven ook vandaag nog bestaan. Segregatie van bewoners met eenzelfde culturele achtergrond is er zeker een belangrijke sociale trend. Aan Lingier (2011) vertelt Guy Vanderlinden ook hoe dit een probleem kan vormen. Hij wijst op het ontstaan van verschillende eilanden in de cité, met eigen waarden en normen. Als voorbeeld geeft hij hoe werkloosheid bij de Turken mogelijks enkel een financieel, maar geen sociaal probleem wordt, omdat het werkloosheidsaandeel enorm groot is. Vanuit hun andere culturele achtergrond hebben ze ook een ander referentiekader en voelen ze zichzelf niet arm. En waar er in die Turkse gemeenschap ook een sterke vorm van wederzijdse zorg heerst, geldt dit niet meer voor 'slechte moslims', bijvoorbeeld gescheiden vrouwen. Daardoor vallen zij ook uit de boot als het gaat om sociale integratie. Buurtwerkers duiden ook op de kloof tussen mannen en vrouwen die in de Turkse cultuur nog sterk aanwezig is, meerbepaald de toegankelijkheid van 'vreemde' mannen om in het dagelijkse leven om te gaan met vrouwen en omgekeerd. De multiculturaliteit vertaalt zich ook ruimtelijk, in de aanpassingen van de woningen, maar daar zal in het volgend deel hoofdstuk dieper op ingezoomd worden.

Belangrijke sociale tendensen doen zich voor in Beringen-Mijn. Dit volgt uit de gesprekken met Moons. Eerst en vooral wijst hij op het karakter van Beringen-Mijn als 'ontvangstwijk', een tussenstop voor nieuwkomers wanneer ze hun intrede in België maken. Ze kopen hier goedkoop een woning en verhuizen nadat ze wat gespaard hebben, naar een mooiere en grotere woning. Dit bemoeilijkt sociale en ruimtelijke ontwikkeling in de wijken. Wanneer bewoners een financieel kapitaal opbouwen en sociaal gezien ook een sterkere positie in de wijk aannemen, d.w.z. ingeburgerd geraken en een netwerk beginnen op te bouwen met hun omgeving, laten ze hun woning achter en verhuizen ze naar een locatie in Beringen met meer 'ruimtelijk-individueel' potentieel, waar de regelgeving hun niet al te zeer beperkt in het bouwen van een eigen woning. Een nieuwkomer met beperkt budget en zonder sociaal

netwerk huist in. Dit maakt dat er maar moeilijk iets opgebouwd kan worden op sociaal vlak en de opbouw van sociale netwerken in de wijk altijd van nul begint. Het wonen in de wijk is dus in vele gevallen maar tijdelijk, wat vooral te wijten is aan de gebrekkige staat van woningen en de beperkte oppervlakte, maar ook door de moeilijkheid om een woning te (ver)bouwen en te renoveren naar de eigen wensen, door de vele restricties vanuit erfgoedstandpunt.

Een tweede sociale trend is dat een groot deel van de bewoners net wel heel graag in de wijk woont, het is een deel van hun identiteit geworden. De bewoners halen aan dat 'Beringen-Mijn hun wijk is', wat een zekere sociale cohesie met zich meebrengt zoals het ex-mijnwerkersstatuut dat ook op grote schaal in Limburg doet. Zelfs wanneer een woning te klein wordt in een bepaalde levensfase, door bv. gezinsuitbreiding, weigeren ze deze te verkopen. Ze verhuren tijdelijk hun eigen woning, huren zelf een andere en grotere woning en komen terug naar hun eigen woning wanneer de kinderen het huis uit zijn. Dit wijst op de fierheid van bewoners over hun wijk en op de kwaliteiten die in de wijk toch aanwezig moeten zijn.

Zowel op stedenbouwkundig niveau, de grotere schaal van Beringen-Mijn als wijk, en architecturaal niveau, de woningen, gebouwen voor voorzieningen in de buurt, onderging de omgeving heel wat sociale omwentelingen na de sluiting van de mijn en werden er al heel wat sociale initiatieven opgestart, maar zijn er ook nog steeds heel wat gebreken op sociaal vlak. Vooral de tweedeling tussen het bovenlokale gebeuren op be-Mine en het zeer kleine, lokale van Beringen-Mijn als voormalige cité zijn sociaal gezien zeer tegenstrijdig en zorgen voor een enorme breuk tussen heden en verleden. De sociale trends van Beringen-Mijn als enerzijds 'ontvangstwijk' en anderzijds deel van de identiteit van vele bewoners, waar veel bewoners tijdelijk weggaan, maar zonder twijfelen terug naartoe trekken, is ook een duidelijke tegenstrijdigheid en wijst op de gebreken die de woningen in de voormalige cités vertonen, het niet meer beantwoorden van de ruimtelijke vertaling van typologieën uit het verleden aan de hedendaagse ruimtelijke vraag.

Vanuit sociaal-ruimtelijk standpunt wijst het bestuderen van de nieuwe sociale context ook op heel wat gebreken van de ruimte vandaag. De verplaatsing van voorzieningen vanuit de wijk naar be-Mine haalt een groot deel van het multifunctionele en publieke karakter uit de wijk weg, iets wat net een grote kwaliteit was ten tijde van de mijnen en wat ook in zekere zin tot de opvattingen van de originele Garden Cities behoorde. De multifunctionele wijk evolueert naar een woonwijk, met zeker in de Oude Cité maar

weinig publieke ontmoetingsruimte, waardoor ontmoetingen, sociale confrontaties en de vorming van eigen netwerken bemoeilijkt wordt. Vanuit het huidige sociaal beleid wordt hier wel op ingezet, door de voorziening van onder andere het buurtcentrum in de mijnschool die inzet op deze netwerkvorming. De publieke ruimte en ruimtelijke overblijfselen van het mijnverleden, bv. het Italiaanse buurthuis of de Poolse barak, werken deze netwerkvorming en ontmoetingsgelegenheid echter wel in de hand. Een publieke gemeenschapslocatie gelinkt aan een specifieke cultuur kan er wel voor zorgen dat deze culturele groep maatschappelijk een sterkere positie kan aannemen en als groep in dialoog kan gaan met het lokale bestuur en andere culturele groepen. Bijvoorbeeld, het kan een mogelijke dialoog tussen de Italiaanse gemeenschap en de Diyanetverenigingen versterken. Segregatie is echter wel een mes dat aan twee kanten snijdt. Zoals Guy Verlinden in het boek van Lingier (2011) aangeeft, leidt dit tot het in stand houden van minder sociaal sterke waarden, bv. werkloosheid als een vanzelfsprekend gegeven, en daardoor een sociaal zwakkere wijk.

De ruimtelijke vertaling en vraagstukken van Beringen-Mijn vandaag

De sociale context vertaalde zich doorheen de tijd ook op een ruimtelijke manier, zowel op schaal van de woningen als op schaal van Beringen-Mijn in zijn geheel. Verschillende partijen hebben een mening over de ruimtelijke vertaling en hebben andere noden met betrekking tot de toekomst van Beringen-Mijn, zowel als het gaat over ruimtelijke aspecten als over de sociale. Alle partijen zijn het er wel over eens dat er zowel op sociaal als op ruimtelijk vlak heel wat problemen zijn. De kwaliteiten die de wijk bezat in het verleden (harmonie en homogeniteit, publieke ruimte als sociaal bindmiddel...) en die ook eigen zijn aan de opvattingen over het Garden-Citymodel en de originele tuinsteden in Engeland, zijn in grote maten verdwenen, vooral als gevolg van de privatisering van woningen en een gebrek aan beleid en reglementering omtrent de herbestemming. Ook gebrekkige stedenbouwkundige planning in de wijk beperkt de sociale ontwikkeling van de hedendaagse evolutie van de cité Beringen-Mijn. Verschillende partijen zitten met de handen in het haar over de duurzame ontwikkeling van Beringen-Mijn, zowel op ecologisch vlak als op sociaal vlak.

Eerst en vooral zijn er de ruimtelijke veranderingen op grote, stedenbouwkundige schaal. De sociale breuk tussen de voormalige mijnsite en de cité van Beringen-Mijn vertaalt zich steeds

meer en meer ruimtelijk. De relatie tussen de stationsstraat, als belangrijke commerciële as ten tijde van de mijn en vandaag ook nog steeds heel relevant, en de majestueuze mijngebouwen zijn er sterk aanwezig. Vanop de stationsstraat bepalen de mijngebouwen (vooral de kolenwasserij, de burelen en het controlegebouw) sterk het landschappelijke karakter van haar omgeving en versterkt ze de erfgoedbeleving vanuit de cité, met enkel nog het voormalige Houtpark, vandaag een leeg grasveld, als scheidingsvlakte. Stilaan wordt deze relatie aangetast. Vandaag werden er al twee woningblokken gevestigd, met grote (en dus dure!) appartementen en het masterplan voor wonen op be-Mine van De Gouden Linaal Architecten (2018) vormt de aanzet om een hele woonontwikkeling neer te planten op het Houtpark, alsook enkele andere, recreatieve voorzieningen. Vanuit verschillende standpunten roepen dergelijke projecten wel vragen op. Eerst en vooral stellen buurtwerkers zich de vraag of de voorziening van dure appartementen wel beantwoordt aan de sociale problemen van de huidige bewoners. Het lijkt eerder een strategie om, door de implementatie van grote en duurdere appartementen een nieuw publiek aan te spreken, financieel krachtiger en zo de buurt herop te doen leven. Dit zal de breuk tussen de mijnsite en cité enkel nog vergroten, leidt zelfs tot een zekere vorm van gentrificatie in Beringen-Mijn en zal ook sociale conflicten enkel vergroten. Daarnaast is er nog de vraag of de nieuwe woongebouwen, waarmee gericht wordt op het voorzien van 400 woningen, typologisch en vormgeeflijk ook zullen beantwoorden aan de karakteristieken van de cités zelf. Hoewel het gaat over een masterplan, lijkt het wel te suggereren dat er niets anders dan enkele moderne alledaagse woonblokken aan het geheel toegevoegd zouden worden, een standaard woonontwikkeling die weinig gemeen heeft met de intrinsieke karakteristieken van Beringen-Mijn als tuinvijk zelf. Daarbovenop, als laatste maar misschien wel meest dramatische pijnpunt, verhindert de nieuwe ontwikkeling enige visuele en fysieke relatie tussen de mijnzetel en historische Oude Cité, waardoor de sociale breuk tussen de mijnzetel en cité ook ruimtelijk zonder enige twijfel vertaald zal worden.

Figuur 86. Masterplan Beringen-Mijn. Gouden Linaal Architecten (2018).

Ook de publieke groene ruimte speelt vandaag nog een grote rol en vormt een ontmoetingsplaats voor vooral kinderen, maar ook andere bewoners uit de buurt. De ruimte werd hier in zekere zin ook aan aangepast. Op het Eeuwfeestplein bijvoorbeeld, in de Nieuwe Cité, werd een speeltuin, weliswaar heel summier, aangelegd en ook aan de voormalige school in de Oude Cité bevindt zich vandaag een klein voetbalveldje. Moons vertelt tijdens een wandeling ook dat vooral het voetbalveldje vandaag regelmatig gebruikt wordt en wijst ook op het belang van dit soort initiatieven, omdat het een van de weinige recreatieve mogelijkheden in de wijk vormt. Er zijn plannen om het veldje weg te halen, ter opwaardering van de toegang van het schoolgebouw, en dat betreurt hij. Het is belangrijk om dit soort initiatieven door te voeren, om de publieke ruimte aantrekkelijk te maken voor een breed publiek en sociale ontmoetingen, en zo ook sociale cohesie, te stimuleren.

Figuur 87. Recreatieve voorzieningen aan het Eeuwfeestplein. Eigen materiaal.

Figuur 88. Recreatieve voorzieningen aan de Laan op Vurten. Eigen materiaal.

Sociaal-culturele verschillen tussen bewoners met verschillende culturele achtergronden vertalen zich vandaag ook in het opmerkelijke gebruik van de publieke ruimte, waar deze ruimte niet aan aangepast is. De traditioneel Turkse cultuur kent vandaag nog een scheiding tussen de wereld van de man en die van de vrouw. Dit vertaalt zich vandaag onder andere in de Stationsstraat en de Sint-Barbarastraat, achter de Stationsstraat gelegen. De horecaken en winkels die in de Stationsstraat gelegen zijn, hebben hun formele toegang ook in deze straat. Dat is de toegang die de

mannen uit het gezin gebruiken. Echter kopen handelaars vaak de woningen die in het verlengde van hun zaak liggen, omdat dit makkelijk is naar bevoorrading toe. Volgens Patrick Moons heerst de ruimtelijke trend dat vrouwen gebruik maken van de woning als ‘informele toegang’ om gebruik te maken van de handelszaken in de Stationsstraat. De publieke ruimte is hier vandaag echter niet aan aangepast. Waar de Stationsstraat een aangenaam karakter heeft, met ruimte om ook buiten te verblijven, zijn de straten aan de achterzijde hier niet op voorzien. Deze bieden geen verblijfskwaliteit. De vraag of er niet meer aandacht geschonken kan worden aan het ontwerp van de publieke ruimte in relatie met de gewoontes en rituelen uit de verschillende culturen kan dan ook gesteld worden.

Op architecturaal vlak, op vlak van de arbeiderswoningtypologie, heeft vooral de privatisering van de woningen een zekere invloed gehad op de ruimte. Dit wordt opslag duidelijk wanneer je door de wijk wandelt. Aan de woningen werd vaak een bijgebouw toegevoegd, achter de woning of tussen twee woningen in, en de woningen werden uitgebreid. Merk op dat de bijgebouwen een aanzienlijke oppervlakte van de woning bepalen en de totale woonoppervlakte soms verdubbelen, als gevolg van de beperkte oppervlakte van bestaande woningen. Zo voegen eigenaars een grotere keuken en/of volwaardige badkamer toe aan hun woning, omdat dit vaak niet aanwezig was in de originele woning. Ook andere verbouwingen werden vaak gedaan aan woningen, zoals het vervangen van de gevelafwerking of het dak. Dit werd mogelijk na het privatiseren van de woningen, ze waren geen eigendom meer van de mijn en arbeiders en eigenaars pasten de woningen dus aan naar hun wensen en noden. Door het gebrek aan een juiste regelgeving en communicatie over de visie van behoud van erfgoedwaarden tussen de gemeente en bewoners, ontstaat er in deze aanpassing een soort wanorde en wordt de harmonie en homogeniteit in de uitstraling van de wijk verstoord, wat toch een belangrijk kenmerk is voor de originele tuinwijken (Stebo, 2010). Daken hebben afwijkende kleuren en vervanging van het gevelmetselwerk leidt ook tot variaties van gevel tot gevel.

Figuur 89. Woningen uit de Nieuwe Cité vandaag. Eigen materiaal.

Figuur 90. Woningen uit de Nieuwe Cité vandaag. Eigen materiaal.

Figuur 91. Woningen uit de Oude Cité vandaag. Eigen materiaal.

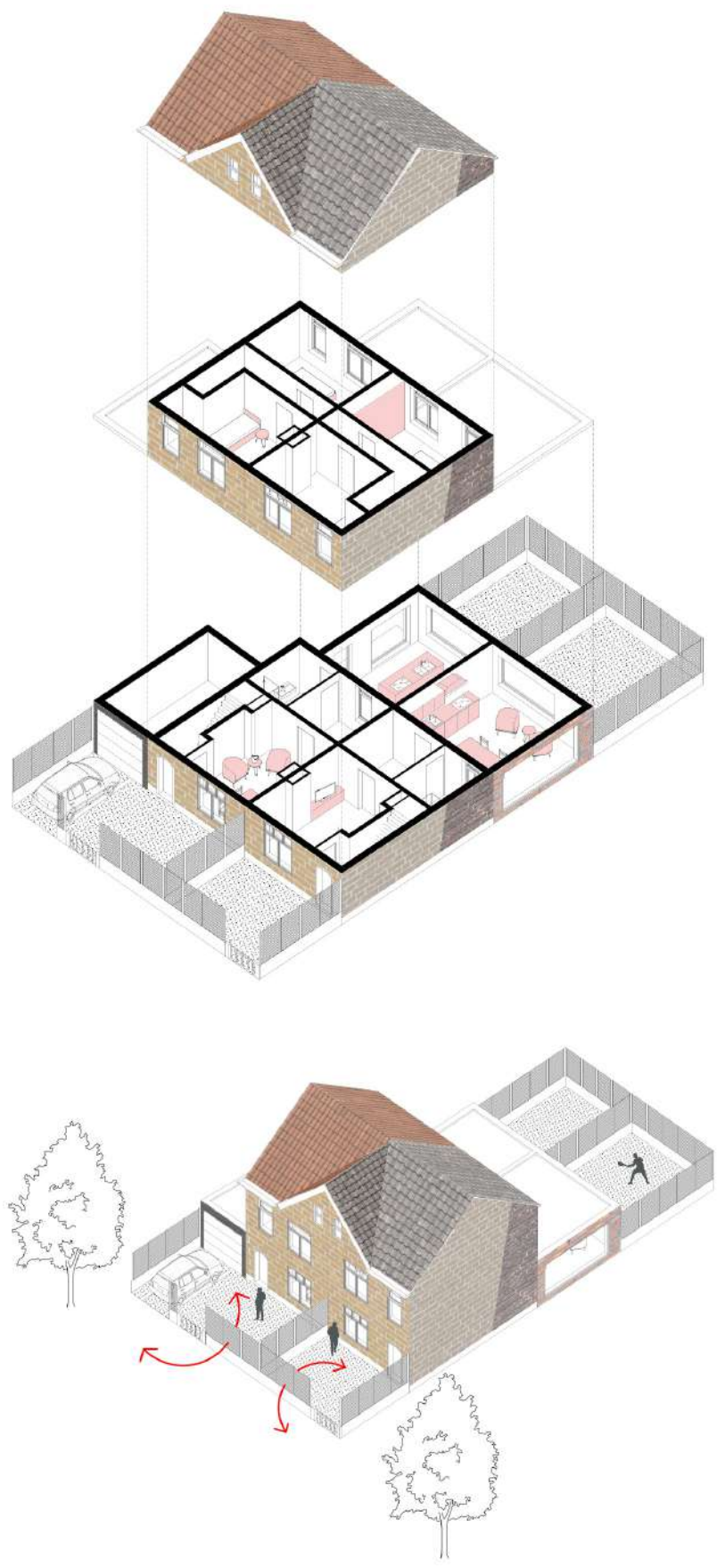
Ook het karakter van de voortuinen verandert voor vele woningen doorheen de tijd. Bewoners zien hun voortuin steeds meer als een private extensie van hun woning. Ze kiezen ervoor de halfhoge muurtjes of hagen die hun voortuin afbakenen te vervangen door hogere afbakening, een metalen omheining met een sterk gebricoleerd karakter of een hogere haag, dat visuele inkijk naar de voortuin en woning belemmerd. Meteen wordt ook duidelijk hoe ook de sociale geladenheid van de voortuin veranderde door een veranderende context, waarbij de voortuin haar semi-publieke karakter verliest en de grens tussen privaat en publiek ontstaat door de hoge omheining. Het verhindert een zekere verbinding tussen de private en publieke ruimte en toont aan hoe ook eigenaars met het wegvallen van controle en hiërarchie op een ruimtelijke manier omgegaan zijn.

Figuur 92. Nieuwe omheiningen van woningen, opgehoogd groen. Google Maps. (2020).

Figuur 93. Nieuwe omheiningen van woningen, betonnen scheidingswand. Google Maps. (2020).

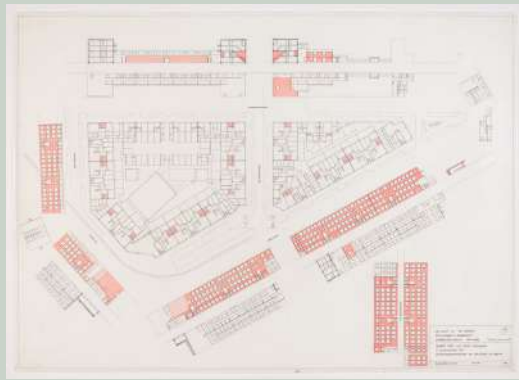
Figuur 94. Typologietekening van woningen in Beringen-Mijn, in huidige toestand. Eigen materiaal.

Ook de multiculturele verschillen worden duidelijk in de verbouwingen van woningen. De tweedeling tussen de wereld van de Turkse man en die van de Turkse vrouw, waarvan eerder aangehaald werd dat deze zich voordoet in de publieke ruimte, doet zich ook voor in de woningen. Moons haalt aan hoe Turkse gezinnen vaak een tweede woonkamer bezitten in hun woning, vaak ook onderdeel van het bijgebouw dat ze later toevoegden aan hun woning. Er is de originele, formele leefruimte die over het algemeen door de man gebruikt wordt. Daarnaast ontstaat er vaak een tweede, meer informele leefruimte waar de vrouw van het gezin samenkomt met haar kennissen en vrienden, waar sociale activiteiten plaatsvinden. Het is dus opvallend dat verschillende culturen hun eigen woonpatronen kennen.

CASE - De Schilderswijk (Alvaro Siza)

Een interessant architectuurproject waarin de tweedeling van de formele en informele wereld in andere culturen zichtbaar wordt in ruimtelijke verwezenlijkingen, is de Schilderswijk in Den Haag, het werk van Alvaro Siza uit de jaren 80. Het project beantwoordt vanuit haar architectuur aan de culturele verschillen en woonrituelen binnen verschillende culturen. Nelson Mota (2019), onderzoeker aan de TU Delft, beschrijft de relevantie van het gebouw als onderdeel van een stadsvernieuwingsproject in de jaren 80, als project om de wijk te vergroenen en een antwoord te bieden op de multiculturele woonvraag die op dat moment een feit was in Den Haag. Voor het ontwerp ervan werd een woonlaboratorium opgezet waarbij bewoners betrokken werden, om vat te krijgen op de ontwerpvragestukken en de verschillende woonpatronen die eigen zijn aan de verschillende culturele achtergronden van de op dat moment toekomstige bewoners. Ook hier bleek de scheiding van meer informele en informele ruimtes in de woning belangrijk. De strategisch geplaatste circulatie in de woningen verdeelt elke woning in twee helften, waarbij vanuit de circulatie gemakkelijk het informele deel van de woning genegeerd kan worden bij formeler bezoek. Er kunnen bij wijze van spreken twee verschillende levens geleefd worden zonder dat deze elkaar kruisen in hun dagelijkse functioneren.

Figuur 95. Grondplan Schilderswijk in Den Haag, naar het ontwerp van Alvaro Siza. CCA. (2012).

Figuur 96. Grondplan wooneenheden Schilderswijk in Den Haag, naar het ontwerp van Alvaro Siza. TU Delft. (2019).

CASE - Le Medi (Geurst & Schulze)

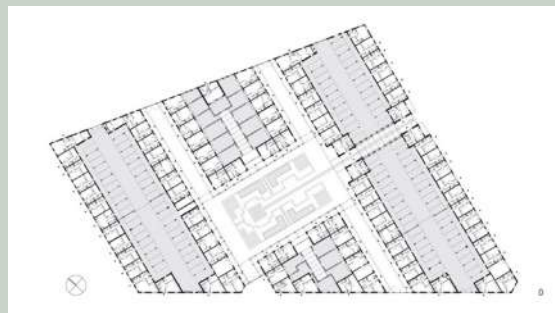
Een ander project dat ook culturele verschillen als aangrijpingspunt neemt voor haar conceptuele uitwerking is 'Le Medi' in Rotterdam, door Geurst & Schulze (2008). Voor de opbouw van hun nieuwe wijk vertrokken ze vanuit een onderzoek naar verschillende woonpatronen uit de multi-culturele woongemeenschap die er toen sterk aanwezig was. In het ontwerp vertaalde zich dit enerzijds naar de dubbele toegang van woningen die belangrijk was, een formele ingang langs de pleinen en de straat en een informele toegang via de parkeergarages en de tuinen. Daarnaast was de uitbreidbaarheid van de woningen ook een belangrijk aandachtspunt, op het dek boven de parkeerplaatsen of op het dak. Tot slot werd er voor ornamentiek gekeken naar traditionele Arabische, Noord-Afrikaanse en Andalusische decoratieve elementen in het metselwerk. Interessant aan dit project in kader van dit onderzoek is

hoe de architect verschillende culturen een plaats geeft en niet vertrekt vanuit westerse woonculturen, maar het ontwerp aanvat door de traditionele woonpatronen van andere culturen te onderzoeken, om te beantwoorden aan de verscheidene culturen en de noden van de toekomstige bewoners waarop men zich richt. Daarom wordt een toolbox opgesteld die het uiteindelijke ontwerp zal voeden.

De toolbox is het resultaat van een studiereis naar Marokko, door onder andere architectenbureaus XS2N en One Architecture, om vat te krijgen op de kwaliteiten van de mediterrane wooncultuur, die eerder als armoedig gepercipieerd werd. ERA Bouw en Woonbron (2008) schrijven in 'Le Medi - Wonen waar de zon altijd schijnt' neer hoe bureaus met de toolbox beogen vat te krijgen op bruikbare elementen uit deze mediterrane wooncultuur, patronen, ornamentiek, uitbreidingsmogelijkheden, maatvoering, materialen... Woonbron Maasoevers stelt uiteindelijk voor dit initiatief te professionaliseren en in een methodisch document te gieten. In hun studie worden de thema's architectuur, stedenbouw, beheer en materiaalgebruik gedefinieerd. De toolbox wordt in 2002 gedefinieerd en leidt uiteindelijk tot oa. het specifieke ontwerp van Geurst & Schulze dat in 2008 gerealiseerd wordt. Hoewel hier nog geen direct contact met toekomstige bewoners ontstaat, is hier wel interessant hoe ontwerpers rekening gaan houden met culturele verschillen, die eigen zijn aan de specifieke context waarvoor ze ontwerpen, en hoe ze deze in hun ontwerp opvangen. Daarnaast bezit hun structuur wel een zekere aanpasbaarheid en geeft ze gebruikers de mogelijkheid wijzigingen door te voeren doorheen de tijd, wat ook voortkomt uit de toolbox.

Figuur 97. Gevelbeeld Le Medi in Rotterdam. Geurst & Schulze. (2008).

Figuur 98. Grondplan Le Medi in Rotterdam. Geurst & Schulze. (2008).

De manier waarop mensen omgaan met zowel hun private terrein (de voortuin, hun woning zelf...), na de privatisering ervan, en de publieke ruimte geeft aan dat de ruimte zoals ze door de architecten onder bewind van de mijnbazen ontworpen werd vaak niet strookt met de dagelijkse rituelen van bewoners en met de sociale context die doorheen de tijd actief geweest is. De privatisering bracht een enorme verbouwingswoede met zich mee waarbij bewoners hun woningen aanpasten naar hun wensen, omdat dat eindelijk mocht. De woningen zijn vanuit hun opvatting te uniform, te gelijkend op elkaar wat betreft oppervlakte en dergelijke en bieden op die manier maar weinig flexibiliteit naar verschillende gezinssamenstellingen toe. Grote gezinnen zullen ook minder gemakkelijk een woning vinden tussen de vaak enorm kleine arbeiderswoningen. Vanuit de drang om snel heel veel woningen te voorzien, vergat de paternalistische mijnorganisatie duidelijk een zekere gradatie aan variatie van woningtypes naar oppervlakte toe te integreren. Het wegvallen van de hiërarchie in de sociale context zorgt ook voor een omwenteling in de sociale geladenheid van de woning als typologie. Het veranderende karakter van de woning als gemeenschapsgoed naar een privaat gegeven is daar een gevolg van. Elke woning wordt slechts een afzonderlijk gegeven dat zich steeds meer onderscheidt van de andere woningen, waarbij de intrinsieke karakteristieken van de bewoner en eigenaar zich ook vertalen naar het uiterlijk vertoon van de woning. De onderlinge samenhang van de woningen verdwijnt dus steeds meer, net zoals de sociale samenhang tussen de bewoners.

Opmerkelijk aan de trends die hierboven opgesomd worden, in verband met de sociale context en ruimtelijke veranderingen, is dat de ontwikkeling van de ruimte al vanaf het begin maar weinig uitgedacht is vanuit het standpunt van de uiteindelijke gebruikers van de woningen en publieke ruimte. In de aanpak van architecten, om de Engelse tuinvijken vooral vormgeeflijk als inspiratie te gebruiken, vergeten ze te ontwerpen vanuit wat er bij de bewoners leeft. De gestuurde aanpak van de mijn was op alle gebied top-down geor-

ganiseerd en vertrok nooit vanuit de bewoners en arbeiders zelf, met alle problemen vandien. Daarbovenop komt nog eens de instroom van gastarbeiders met sterk verschillende culturele achtergronden, die in geen enkel opzicht enige binding hadden met zowel de Limburgse context als de Engelse stijl die toegepast werd en zich zomaar moest aanpassen aan de beschikbare woningen. Zeker de oorspronkelijke woningen in de tuinwijk, voor dat er nog maar sprake was van gastarbeiders, werden dan ook nooit ontworpen met de intentie om ook arbeiders met andere culturele achtergronden op te vangen. Om de grote nood van bewoners om hun woning aan te passen te verklaren, kan dan ook verwezen worden naar de literatuur die in het referentiekader (hoofdstuk 1) besproken werd. De ruimte is duidelijk niet opgebouwd vanuit de 'lived space', zoals Lefebvre (1991) het benoemt. Er werd vertrokken vanuit het principe om een objectief goede leefomgeving te creëren om het rendement in de mijnen zo hoog mogelijk te houden, maar niet vanuit de intrinsieke noden van arbeiders specifiek, niet vanuit het idee om een grote verscheidenheid aan culturen met elk hun eigen waarden en gewoonten, op relatief beperkt oppervlakte samen te brengen en dus niet vanuit het geheel van sociale en culturele gewoonten die eigen zijn aan de werkelijke ruimte.

Sociaal-ruimtelijke uitdagingen voor de toekomst van Beringen-Mijn

Verschillende partijen hebben ook verschillende agenda's als het gaat over de toekomst cités en tuinwijken in Limburg en meer specifiek in Beringen-Mijn. Organisaties als het lokale bestuur en Stebo, niet vanuit haar taak als buurtwerker in Beringen, maar eerder vanuit de stadsontwikkelingsbril, zetten vooral in op het in stand houden van de erfgoedwaarden en verduurzaming van de wijken. Ze zetten dan ook vaak in op sociale mix en kijken niet enkel naar het lokale, maar ook naar het bovenlokale, regionale en soms zelfs internationale karakter van Beringen-Mijn, waar vooral de mijnsite zelf een belangrijke rol in speelt. Daar tegenover staan sociale werkers, onder andere buurtwerkers, die vooral de stem van bewoners vertegenwoordigen en dus het lokale proberen te verdedigen, in-zetten op het sociale karakter van de wijken. Vanuit literatuurstudie, de gesprekken met buurtwerkers en reflecties op wat eerder geschreven werd, zal ik in dit deelhoofdstuk dan ook bondig ingaan op de conclusies vanuit de observaties en analyse in Beringen en de specifieke vraagstukken op sociaal-ruimtelijk vlak die voor de omgeving van Beringen-Mijn gesteld worden.

Dat de gemeente en Stebo sterk bezig zijn met het erfgoedgebouwen en verduurzaming wordt duidelijk uit verschillende bronnen. Burgemeester Thomas Vints (2018) verklaart op zijn website in een artikel dat het inzetten van erfgoed, zowel in de cités als op de mijnsite zelf, een 'enorm educatief en toeristisch potentieel' vormt. Ook in het masterplan voor Beringen-Mijn haalt de gemeente Beringen (2018) aan in te willen zetten op het verbeteren van de algemene beeldkwaliteit en erfgoedwaarde in de cités. De disciplines waar ze naar de toekomst toe aan wensen te werken, zijn dan ook 'wonen', 'erfgoed', 'mobiliteit', 'toerisme' en 'sport'. Stebo (2010) benoemt al veel eerder de uitdagingen omtrent de toekomst en maant aan in te zetten op een verzoening tussen de erfgoedwaarden die de tuinvijken vandaag nog heeft en nieuwe technologieën en materialen die beantwoorden aan een duurzamere manier in de omgang met energie, maar ook aan een hedendaagse norm rond warmtecomfort. Naar publieke ruimte toe halen ze ook de nood rond een nieuw mobiliteitsbeleid aan, met vooral betrekking tot parkeren, maar ook regels rond meer duurzame vervoerswijzen, en het feit dat ook de oorspronkelijke kwaliteiten van de publieke ruimte hersteld moeten worden, welke wat verdwenen zijn door het gebrek aan onderhoud na de sluiting van de mijnen. Echter verwijzen zij ook al naar de beperkte oppervlaktes van de woningen om ze te laten beantwoorden aan ook de ruimtelijke/ volumetrische norm met betrekking tot hedendaagse woningen.

Ook in de visies van de gemeente en Stebo speelt de sociale component een belangrijke rol, al blijkt, uit het feit dat er relatief weinig gebeurt op sociaal vlak in de wijk, duidelijk dat dit moeilijke kwesties zijn om te behandelen. Als het op de cités aankomt, hebben architecten een vaak onkritische blik ten opzichte van de woningen en hun hedendaagse kwaliteiten en wordt de erfgoedwaarde boven de hedendaagse sociale waarde van de woningen gezet. Er wordt daarom niet verder gedacht dan 'ecologische renovatie' van de woningen, alsof dat alle problemen zou oplossen. Woningen voldoen ook ruimtelijk gezien vaak niet aan de eisen van bewoners, zijn te klein en bevatten niet alle functies die een woning laat voldoen aan de hedendaagse normen. Publieke ruimte nodigt maar weinig uit om er te vertoeven, vooral wat de Oude Cité betreft. De gebricoleerde toevoegingen aan de woningen in de wijk, wijzen ook op de nood aan aanpassingen van woningen in de wijk, maar de gebrekkige visie op hoe de tuinvijktypologie ruimtelijk aan te pakken naar de toekomst toe, ontbreekt of laat geen eigen inbreng van de bewoners toe. Er zal dus duidelijk meer moeten gebeuren in de wijken dan enkel een ecologische vernislaag aan de bestaande woningen toe te voegen. Er zal iets fundamenteels moeten plaatsvinden om de wijken weer leefbaar te maken en naar de toekomst toe ook te houden.

Lokale besturen geven vaak aan dat ze maar weinig kunnen doen om het sociale tegemoet te komen. Echter leert wat Ward en Hall (1999) neerschrijven in 'Sociable Cities' wel hoe een gemeente beweging en ruimtecreatie van onderuit kunnen aansturen en verrijken, door via (onafhankelijke) agentschappen rond renovaties van woningen op te zetten en een laagdrempelige samenwerking aan te gaan. Zo kunnen ze wel een visie opstellen die aan de basis ligt van de mogelijke wegen die bewoners kunnen opgaan bij de renovatie van hun woning. Belangrijk is dat deze visie ook samen met bewoners opgebouwd wordt en niet opgelegd wordt. Patrick Moons bevestigt bij het interview een gelijkaardige aanpak en hamert op het laagdrempelige karakter van zo'n organisatie, omdat formele processen vaak niet te vatten zijn voor de gemiddelde bewoner van Beringen-Mijn. Een renovatie-agentschap zit met bewoners aan tafel, luistert naar hun noden en samen gaan ze na hoe ze de renovatie kunnen aanpakken. De samenwerking tussen de stad en bewoner, waarbij beide partijen evenwaardig zijn, is dan ook uiterst belangrijk. Ook kan de gemeente op grotere schaal participatietrajecten opzetten omtrent de publieke ruimte of door slimme ruimtelijke ingrepen sociale processen in gang zetten. Er zijn dus een heleboel mogelijkheden voor gemeenten om de sociaal-ruimtelijke relaties aan te pakken in Beringen-Mijn. Dergelijke samenwerkingsverbanden hebben mogelijks ook ruimtelijke consequenties of vragen, waar architecten in het verleden reeds een antwoord op probeerden te bieden. Patrick Moons haalt het voorzien van een materialenbank aan, waar bewoners tegen voordelige prijzen de materialen kunnen kopen die beantwoorden aan het materiaalgebruik dat stedenbouwkundigen beogen om de erfgoedwaarden in stand te houden. Het gaat dus vooral om het zoeken naar verschillende manieren om wisselwerking tussen de lokale besturen bewoners op een toegankelijke manier mogelijk te maken.

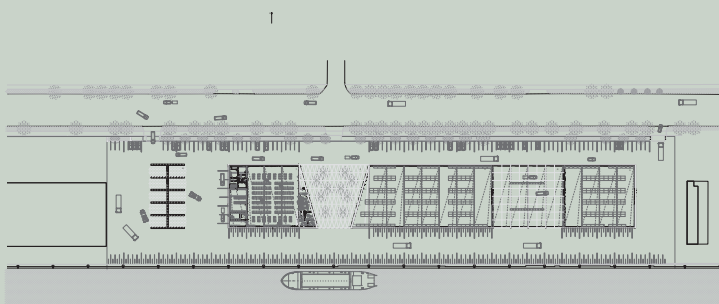
CASE - Bouwmaterialendorp aan het Vergotedok (Tetra Architecten)

Een voorbeeld van een materialenbank is het 'Bouwmaterialendorp aan het Vergotedok' te Brussel, van Tetra Architecten. VAI (2020) schrijft hoe het gebouw in de Haven van Brussel dienst doet als hub om bouwmaterialen te behouden en in te zetten voor recyclage ervan voor haar omgeving, en om zo duurzaam initiatief in de haven te sturen.

Figuur 99. 'Bouwmateriële dorp aan het Vergotiedok', naar het ontwerp van Tetra Architecten. VAI. (2020).

Figuur 100. Grondplan van het 'Bouwmateriële dorp aan het Vergotiedok', naar het ontwerp van Tetra Architecten. VAI. (2020).

Vanuit de studie van hoe een bepaalde sociale toestand interageert met een specifiek ruimtelijk gegeven, wordt al snel duidelijk hoe problemen ontstaan en waar de problemen zich voordoen. Met deze uiteenzetting over hoe de multiculturele samenleving omgaat met de bestaande typologische uitwerking van de tuinvijken, hoop ik inzicht te geven in de relatie tussen het sociale en het ruimtelijke en welke problemen dit geeft. Daarnaast hoop ik stedelijke planners en architecten te inspireren om verder onderzoek te doen op een andere manier, meer vanuit sociaal standpunt en minder gericht op enkel het ecologisch verduurzamen van de wijken. De uiteenzetting hierboven leert ons dat de huidige ruimte allesbehalve conform is met het hedendaagse gebruik ervan, of om het met de woorden van Lefebvre (1991) te zeggen, dat de 'conceived space' en 'perceived space' niet in relatie zijn met de 'lived space', de culturele betekenissen die bewoners zelf aan hun leefomgeving toekennen (zie hoofdstuk 1). Bewoners hebben duidelijk een andere kijk op hun leefruimte. De woningen zoals ze gebouwd en ontworpen zijn door architecten (conceived space), zijn te klein en bezitten niet de juiste indeling die beantwoordt aan de culturele waarden en rituelen van bewoners die er vandaag leven (lived space). Dit vertaalt zich in tegenstrijdige ruimtelijke verwezenlijkingen. Het krampachtig in stand willen houden van de erfgoedwaarden (dus conceived space) en bewoners die maar weinig voeling hebben met deze culturele ach-

tergrond (de lived space) zorgt voor conflicten op vlak van de hedendaagse beleving van de ruimte, hoe ze uiteindelijk vormgekregen heeft (perceived space).

Als conclusie voor Beringen, wat betreft ruimtelijk onderzoek en ontwikkelingen in de toekomst, dat er beroep gedaan wordt op de bewoners, om ze nauw te betrekken in onderzoek en ze als evenwaardig te behandelen. De erfgoedwaarden van de wijk vormen zeker een belangrijk gegeven, omdat ze het verhaal van het verleden vertellen, maar mogen toekomstige ontwikkelingen en de leefbaarheid van woningen in de toekomst niet aantasten. Ook andersom kan er een wisselwerking optreden tussen bewoners en de lokale besturen, wanneer bewoners zelf verbouwingen willen doen. In plaats van aanvragen van bewoners af te wijzen met een formele redenering die niet begrepen wordt of te beboeten wanneer ingrepen niet aangevraagd werden, kan een meer informele relatie, waarbij lokale besturen via kleine agentschappen of organisaties samen met bewoners nadenken over hun verbouwingen, helpen om tot gedragen oplossingen te komen voor toekomstige renovaties, waarbij wederzijds begrip ontstaat voor bewoners en lokale besturen en uitgevoerd volgens een toekomstvisie waar ook beide partijen achter staan. Het mijnverleden en de reactie van de arbeiders ten opzichte van paternalistische mijnorganisaties, heeft ons immers als geleerd dat het top-down nemen van beslissingen op lange termijn niet werkt voor een bevolkingsgroep. Op basis van gesprekken en workshops met bewoners kan input ontstaan die leidt tot nieuwe inzichten en input voor nieuwe ruimtelijke experimenten in de toekomst. Fundamentele wijzigingen in de sociaal-ruimtelijke ontwikkelingen zullen op die manier dan ook een bijdrage leveren aan zowel de huidige sociale context als de ruimtelijke.

De thesis staat volledig in teken van de betekenis van architecturale en stedenbouwkundige typologieën doorheen de tijd en hoe ze ook vandaag nog van belang kunnen zijn, in tijden waarin de architectuurdiscipline inspiratie vaak meer gaat zoeken in een sociale context of vertrekt vanuit bestaande en alledaagse voorbeelden, als een dienst, een antwoord op een ruimtelijke vraag. De voorgaande hoofdstukken maken duidelijk dat typologie als onderdeel van de architectuurdiscipline vandaag nog steeds ingezet kan worden om ruimte te onderzoeken en nieuwe ruimtelijke experimenten uit te werken.

Om de thesis af te ronden, wil ik in dit hoofdstuk concreet de methode benoemen die ik toegepast heb bij het bestuderen van de literatuur en het concreet ruimtelijk onderzoek van Beringen-Mijn als tuinwijk en voormalige cité. Het benoemen van de verschillende stappen zal ook andere onderzoekers toelaten gelijkaardige studies door te voeren op andere contexten. Daarnaast wil ik inzoomen op meer concrete conclusies voor Beringen-Mijn, enerzijds sociaal-ruimtelijke conclusies op stedenbouwkundige schaal en anderzijds op architecturale schaal. Bij deze conclusies leg ik ook de linken met de eerder besproken referenties binnen de thesis. Het onderzoek van Beringen-Mijn volgens deze methode en de studie van typologie in de hedendaagse context geeft ook inzichten die mogelijks van belang kunnen zijn voor een veel bredere context dan Beringen-Mijn zelf. Daarom zal ik ook enkele algemene conclusies behandelen, fundamentele conclusies die het belang van typologie vandaag de dag wat beter kaderen, maar ook sociaal-ruimtelijke principes vanuit Beringen-Mijn die mogelijks ook van belang zijn binnen een andere context.

Typologisch onderzoek op stedenbouwkundig en architecturaal niveau

Binnen het eerste hoofdstuk werden de verschillende betekenissen die typologie doorheen de tijd kent besproken, alsook de manier waarmee architecten vandaag de dag met typologieën omgaan. Dit zal in een volgend deelhoofdstuk kort herhaald worden als conclusie van de thesis, om de verwijzing naar haar relevantie binnen het onderzoek te maken en de keuzes en toegepaste methode die hier besproken wordt te verklaren. De studie van het begrip ‘typologie’ en de visies van verschillende architecten in het verleden en vandaag de dag, heeft me geïnspireerd na te denken aan een strategie, een methode om zelf vanuit de studie van typologieën in relatie met de sociale context op te zetten om zo een ruimtelijke verwezenlijking te kunnen evalueren ten opzichte van een sociale situatie en of die dan al dan niet goed functioneert.

De eerste twee belangrijke bronnen zijn Panerai en Castex (1984), met hun boek ‘De Rationele Stad’, alsook de praktijk van Dogma. Panerai en Castex zetten in op het bestuderen van bestaande stedenbouwkundige en architecturale plannen, maar linken dit ook sterk aan de sociale context waarbinnen deze plannen ontwikkeld werden. Ze kijken niet enkel naar de ‘conceived space’, met de woorden van Lefebvre (1991), maar ook naar de ‘perceived space’ en gaan dus ook na hoe gebruikers met de gebouwde ruimte omgingen na de uitvoering ervan. Zo doen ze dus onderzoek op zowel de stedenbouwkundige als architecturale schaal en onderzoeken sociaal-ruimtelijke relaties, de wisselwerking tussen het de architectuur en de sociale context, wat hen de mogelijkheid geeft de gebouwde ruimte te evalueren vanuit een sociaal standpunt. Dogma, als stedenbouwkundig en architecturaal onderzoeksbureau, zet nog een stap verder in dit onderzoeksproces. Met ‘The Opposite Shore’, doet Dogma (2020) gelijkaardig onderzoek als Panerai en Castex, waarbij ze typologieën in kaart gaan brengen, in dit geval steeds verkavelingen in suburbaan gebied, nagaan in welke sociale context ze ontwikkeld werden en hoe een licht verschillende context ook verschillende uitvoeringen en gebruiken kent van eenzelfde typologie. In andere projecten, zoals het eerder besproken ‘Do you see me when we pass?’ (2019) zetten ze hiervoor een stap verder en reageren ze op een wijzigende sociale context, door nieuwe ruimtelijke modellen te ontwikkelen, die niet beogen een kant-en-klaar antwoord te vormen op de sociale vraag (omdat deze vaak heel breed is), maar door relatief abstracte modellen te introduceren die autonoom zijn en een sterke wisselwerking met het sociale mogelijk te maken. In dit geval is het de opkomst van coöperatieve woonmodellen, een sociaal gegeven dat toelaat op ruimtelijk vlak verder te kijken dan de individuele en starre wooneenheden die vandaag in

vele gevallen de norm zijn.

Ook de opvattingen van Anthony Vidler en Oswald Mathias Ungers inspireerden me om de studiemethode vorm te geven. In 'The Third Typology' promoot Vidler (1977) architectuur als een autonoom gegeven, dat als discipline een lange geschiedenis heeft om op terug te vallen voor toekomstige projecten. Hij pleit voor een nieuwe denkwijze waarbij architecturale vormgeving los van het sociale gezien wordt, als een vorm die betekenis heeft omwille van haar inpassing in het stedelijk weefsel en haar architecturale kracht, maar los van gebeurtenissen in de geschiedenis. Ruimtelijke verwezenlijkingen hebben hun potentieel in het verleden al bewezen, potentieel dat ook in de toekomst ingezet kan worden voor architectuurproductie. Volgens de interpretatie van Laura Schrijver (2011) over de Grossform van Ungers, leunt zijn visie over architectuur sterk aan bij die van Vidler. Hij wijst erop dat architectuur de plek vormt waar een gemeenschap zelf betekenis aan zal geven doorheen de tijd. De ruimtelijke en vormelijke kracht zijn van belang in architecturale typologieën en ontstaan vanuit verwijzingen naar stedelijke elementen uit de omgeving. Een gebouw als abstracte structuur zal dan ook betekenis krijgen vanuit haar sociale context en specifiek gebruik, dat toegekend wordt door de gebruiker zelf. Deze opvattingen inspireerden me om niet enkel te kijken naar de relatie tussen de gebouwde ruimte en sociale context vandaag de dag, maar na te gaan hoe de typologie van tuinvijken doorheen de tijd verschillen vertoonden, afhankelijk van sociale factoren die eigen waren aan een specifieke tijdsperiode.

De toegepaste methode komt dus neer op het bestuderen van typologieën, in dit geval de tuinvijkiptypologie en al haar elementen, daarbij na te gaan in welk sociaal kader ze ontwikkeld is en te kijken waarop de ontwikkeling van de typologie een reactie was. Daarnaast bestudeer ik ook hoe de typologie, die ontworpen werd met een bepaald maatschappelijk beeld in het achterhoofd, zich vertaalt naar verwezenlijking ervan en het gebruik van de ruimtelijke typologie in kwestie, binnen verschillende tijdsbeelden. Doorheen de thesis paste ik verschillende stappen toe, die ik verder zal beschrijven.

1. Vat krijgen op de sociale context:

De eerste stap berust op het vat krijgen op de maatschappelijke toestand waarbinnen een typologie ontwikkeld werd of gebruikt wordt. Concreet gaat het hier om kennis te winnen over de sociaal-maatschappelijke factoren die leven op het moment dat de ruimtelijke ontwikkelingen doorgevoerd worden, wat de aanzet was om de typologie in kwestie

te realiseren en hoe grotere sociale en politieke organisaties zich ten opzichte van bevolkingsgroepen positioneerden en omgekeerd. Om de tuinwijktypologie te bevatten, onderzocht ik zowel de sociale context in Groot Brittannië, waarbinnen het Garden-Citymodel ontwikkeld werd, alsook de sociale context in Limburg tijdens en na de activiteiten van mijnorganisaties in de omgeving.

Vat krijgen op de sociale context is belangrijk om te kunnen snappen hoe bewonersgroepen met hun gebouwde omgeving omgingen. Het verklaart waarom ruimtelijk denkers bepaalde ruimtelijke modellen ontwikkelden, maar ook waarom modellen mogelijks niet werkten of niet meer werkten in een hedendaagse context.

2. De planologische uitwerking van een specifieke typologie

De tweede stap berust op het bestuderen van de plannen van de typologie in kwestie, om vat te krijgen op de 'conceived space'. De plannen geven weer wat de reactie van een ruimtelijk denker is op een specifieke maatschappelijke context en geven ook weer hoe deze zich positioneert binnen dit gegeven. Wat de tuinwijktypologie betreft, geven de stedenbouwkundige en architecturale tekeningen die Panerai en Castex (1984) in 'De Rationele Stad' verzamelden een goed beeld over hoe de tuinwijktypologie opgevat werd door Howard en Unwin. Wat de Limburgse context betreft, geven de plannen die C.G. De Dijn (1979) verzamelt in het boek 'Mens en Machine 03' weer hoe architecten en stedenbouwkundigen de gebouwde ruimte in Beringen-Mijn zagen.

Belangrijk in deze stap is steeds de verschillende schalen mee op te nemen in de studie. De typologie van een stedenbouwkundig gegeven, in dit geval van een wijk, is een geheel van stedelijke en architecturale elementen en de onderlinge relaties daartussen, zo verklaart Panerai (1980) in zijn uiteenzetting over typologie. Het is dus sterk aangewezen vat te krijgen op zowel de stedenbouwkundige als architecturale schaal van de typologie in kwestie.

3. De beleving van de typologie

De derde stap berust op het bestuderen van hoe gebruikers met de gebouwde ruimte en de verschillende typologische

elementen omgaan. Het gaat dus over de reactie van de gebruiker (de sociale context) op het ruimtelijke, om zo vat te krijgen op de relaties tussen de 'lived space', de culturele betekenis van bewoners binnen het wonen, de 'conceived space', de manier waarop architecten en stedenbouwkundigen de ruimte ontwierpen, en de 'perceived space', hoe ingrepen van bewoners in de gebouwde ruimte de beleving van de ruimte aangetast hebben (zie de opvattingen van Lefebvre (1991) in hoofdstuk 1). Het gaat concreet over het bestuderen van hoe de ruimte uiteindelijk vorm krijgt vanuit het gebruik van de ruimte, waar de architect of stedenbouwkundige niet tussenkomt. Voor de tuinvijken in Groot Brittannië deed ik hiervoor beroep op de opvattingen van Panerai en Castex (1984), omdat ze het gebruik van de ruimte en de omgang met typologische elementen uitvoerig bespreken in hun boek 'De Rationele Stad'. Voor Limburg ging ik in gesprek met buurtwerkers om vat te krijgen op hoe de ruimte gebruikt wordt en wat hier de oorzaken van zijn. Daarnaast deed ik, naast het bestuderen van literatuur die dit beschrijft, zelf ook observaties in de publieke ruimte van Beringen-Mijn.

Belangrijk in deze stap is om de vergelijking te maken tussen hoe de ruimte gebruikt en aangepast wordt en hoe de ruimte ontworpen is, met welke doeleinden. Zo wordt zichtbaar hoe de gebreken van de ontworpen ruimte zich manifesteren.

4. Reflecteren over de drie stappen

De laatste stap bestaat uit het reflecteren over de voorgaande stappen. Het leggen van verbanden tussen de sociale context en de manier waarop gebruikers met de ruimte omgaan, snappen waarom mensen op die manier handelen, linken leggen tussen de 'conceived space' en de 'lived space'. Hier wordt de ruimte geëvalueerd, de wisselwerking tussen het sociale en het ruimtelijke wordt duidelijk. Hieruit kunnen ruimtelijk denkers ook leren wat wel werkt aan een ruimte, wat niet werkt en inzicht krijgen in de manier waarop een bepaalde bevolkingsgroep leeft in een specifieke context. Meer nog kan er gekeken worden naar eenzelfde typologie binnen dezelfde context, maar in een andere tijdsperiode met een andere sociale context, om de impact van een wijzigende sociale context op een typologie te ontdekken.

Om een voorbeeld te geven van het eigen onderzoek, verwijs ik graag naar de voortuinen, die zowel in de tuinsteden van Groot Brittannië als in Limburg en zowel tijdens als na de activiteit van de mijnen op een verschillende manier door bewoners gebruikt worden. In de meer ideale context van tuinsteden in Groot Brittannië dienen deze tuinen als een soort van ‘semi-publieke voorzone’ die door bewoners gebruikt worden om hun woning te onderscheiden van andere woningen met decoratie en unieke elementen. Dit in tegenstelling tot de Limburgse voortuinen, waar de tuin eerder dient als een typologisch element om het uiterlijk vertoon van de woonwijken ten goede te komen ten tijde van de activiteit van de mijn, of als private en afgebakende extensie van het private eigendom na de sluiting van de mijnen en de privatisering van de woningen. Dit wijst hoe een verschillende sociaal-maatschappelijke context het gebruik van een gelijkaardig typologisch element een totaal andere betekenis kan geven.

Bovenstaande methode werd in de thesis toegepast om de sociale ruimtelijkheid van de tuinwijktypologie in verschillende contexten te bestuderen. Hiermee nodig ik ook andere onderzoekers en stedenbouwkundigen uit gelijkaardige methodes toe te passen in specifieke ruimtelijke contexten waar ze actief zijn, om de ruimte niet alleen vanuit een functioneel standpunt te benaderen, maar ook het sociale karakter ervan te onderzoeken. De toepassing ervan in deze thesis werpt een blik op hoe ze ingezet kan worden en op de relevantie van haar werking. Er zijn mogelijks ook andere situaties waarin de methode toegepast kan worden die voor Beringen-Mijn specifiek niet relevant zijn. Zo kan het relevant zijn de wisselwerking van een gelijkaardige typologie met de sociale context te bestuderen in verschillende geografische contexten binnen eenzelfde tijdsperiode, gelijkaardig aan de studie van Dogma (2020) in ‘The Opposite Shore’.

Een sociaal-ruimtelijk debat opzetten in Beringen-Mijn

Dit deelhoofdstuk handelt over de conclusies van het onderzoek voor de tuinwijktypologie, met Beringen-Mijn als case waarop ze toegepast is. Het bestuderen van de relaties tussen de sociale context, de gebouwde ruimte en hoe de verschillende bewonersgroepen ermee omgaan, heeft voor Beringen-Mijn tot inzichten geleid wat betreft mogelijkheden voor toekomstige sociaal-ruimtelijke ontwikkeling ervan. De problematieken die optreden bij het bestuderen

van de sociaal-ruimtelijke context werden echter al beschreven in het voorgaande hoofdstuk. In dit deelhoofdstuk zal ik, bij wijze van conclusie, de problematieken kort herhalen en ingaan op mogelijke wijzigingen op het niveau van stedenbouwkundige planning, maar ook wat betreft de architecturale schaal. Hiervoor maak ik de link met verschillende referenties van bestaande projecten die besproken werden in de thesis, van architecten die in een gelijkaardige context architectuur ontwikkelen die ruimte laat voor eigen ontwikkeling van de gebruiker in kwestie en nieuwe vormen van wisselwerking met de sociale context opzoekt.

Een belangrijk aandachtspunt op stedenbouwkundig vlak, is de relatie tussen Beringen-Mijn als woonwijk en be-Mine. In een ideaal scenario vertaalt deze relatie zich programmatisch, waarbij het recreatief-commerciële karakter (deels) plaatsmaakt voor eerder lokale functies, die gericht zijn op het specifieke sociale karakter van Beringen-Mijn. Inzetten op laagdrempelig volwassenenonderwijs, toegankelijke open ruimtes of ateliers voor bewoners, gedeeltelijk de functies die nu in de voormalige mijnschool ondergebracht werden verhuizen naar be-Mine, om de inhoudelijke link tussen de wijk en be-Mine te versterken. Een ander aspect van de link is het behouden van de visuele relatie die vandaag bestaat tussen de wijk en be-Mine. Het masterplan van De Gouden Linaal Architecten (2018) voor het Houtpark niet laten doorgaan of herzien, zodat de visuele link blijft bestaan en de mijngedebouwen nog steeds het landschappelijke karakter van de wijk behouden. Het is immers vreemd dat er gehamerd wordt op het in stand houden van de erfgoedwaarden in de wijken, door het visuele karakter te behouden, wat oa. Stebo (2010) sterk aanmoedigt, maar daarnaast wel de sterk visuele link tussen de wijk, de mijngedebouwen en de terrils volledig te verbreken door de nieuwe woonwijk toe te voegen.

Nog voor wat de stedenbouwkundige schaal betreft, leren we van Hall en Ward (1999) dat een meer bottom-up aanpak om aan stedenbouwkundige planning te doen een veel betere aanpak is om op sociaal vlak duurzame ruimtelijke ontwikkelingen door te voeren. Ze halen voorbeelden aan vanuit Wales, waar gewerkt wordt met agentschappen en kleinere organisaties op lokaal niveau die in debat gaan met particulieren en ontwikkelaars om hun projecten vorm te geven, zodat ze niet alleen functioneren voor de eigenaars, op schaal van het perceel, maar ook op stedelijk niveau voor sociale en economisch duurzame ontwikkelingen te zorgen. Zo ontstaat er een duurzaam en gedragen stedelijke ontwikkeling, die van onderuit ontstaat. Patrick Moons haalt ook aan dat hij winsten ziet in het plegen van overleg met de bewoners voor ruimtelijke ontwikkelingen, zowel voor stedenbouwkundige ontwikkelingen op grote schaal als renovaties van de eigen woning. Een voorbeeld waarbij de bewon-

ers een duidelijke inspraak zouden kunnen hebben in de stedenbouwkundige planning is het zoeken naar meer kleinschalige functies, gericht op het lokale niveau, voor de bewoners van de cité. Een nauwe samenwerking tussen bewoners en lokale besturen geeft lokale besturen immers de kracht om een zekere inspraak te hebben en ruimtelijke ontwikkelingen te sturen, maar geeft bewoners ook inzicht in hoe ze duurzaam kunnen ontwikkelen en vertrouwen in hun lokale bestuur.

Verdergaand op de stedenbouwkundige schaal, kunnen we stellen dat de nood aan (het behoud van) publieke en vooral groene ontmoetingsruimte van groot belang is. Dit bevestigen ook Ward en Hall (1999). Ze halen aan dat verdichten in stedelijk en suburbaan gebied best zo veel mogelijk gebeurt op de gebieden die vandaag al bebouwd zijn. De groene publieke plaatsen kunnen dan op hun beurt ingezet worden voor recreatieve activiteiten en om de biodiversiteit in een stad te behouden en te versterken. Het weghalen van de publieke functies (zoals het sportpleintje aan de voormalige mijnschool) zijn asociale keuzes in het ruimtelijk beleid. Gekeken vanuit de visie van Hall en Ward vormt Beringen-Mijn, door de tuinwijktypologie met haar breed aanbod aan groene ruimtes, echter de gepaste locatie om deze ruimtes, ook verwijzend naar de oorspronkelijke opvattingen van Howard (1898) en Unwin, de ideale plaatsen in stedenbouwkundige planning om het publieke leven op menselijke schaal te activeren. Hier wordt dan ook best sterk op ingezet naar de toekomst toe, in plaats van deze plaatsen weg te halen.

De uiteenzettingen in hoofdstuk 4 leren ons dat verschillende partijen verschillende agenda's hebben wat de toekomst van Beringen-Mijn betreft. Stebo en de het lokaal bestuur pleiten voor het in stand houden van de erfgoedwaarden en gebruikers en buurtwerkers hopen op een meer praktische benadering. Het gebrek aan een visie levert vandaag op sociaal en ruimtelijk vlak heel wat conflicten op, van het ongestructureerd renoveren van woningen, met koterijen als toevoegingen, tot geschillen tussen bewoners en bestuur. De huidige toestand van de wijk, waarbij woningen na de privatisering ervan een meer individuele uitstraling kregen, wijst echter op de nood en drang van eigenaars om hun woning aan te passen en deze kunnen we in een ruimtelijke toekomstvisie dan ook niet zomaar beperken. Ook hier kan dat opzetten van samenwerkingsverbanden tussen bewoners of eigenaars van woningen en lokale besturen, mogelijks via agentschappen of kleinere organisaties, een grote meerwaarde betekenen. Dit is een mogelijke piste voor zowel renovaties van private woningen als projecten op een grotere, stedenbouwkundige schaal. Zo kan er met bewoners overlegd worden over hoe de eigen woning te renoveren zodat ze zowel beantwoordt aan hun eisen als overeenstemt met een ruimtelijke toekomstvi-

sie, of kunnen met betrekking tot de openbare (groen)ruimte ook samenwerkingsprojecten opgezet worden, waarbij deze in kaart gebracht worden door open gesprekken te voeren met de bewoners en samen na te gaan wat mist op de plekken om ze optimaal te doen functioneren in de wijk. Ook de materialenbank waar Moons over reflecteert, als centrale hub die bewoners toelaat materialen aan een voordelige prijs aan te schaffen, waardoor ook het bestuur mee inspraak heeft in welke materialen gebruikt worden, lijkt een mogelijke piste.

Hiermee maak ik graag de link naar het project van Tetra Architecten, het ‘Bouwmaterialendorp aan het Vergotedok’, besproken door het VAI (2020). Ondanks dat de uitgangspunten voor het gebruik van het gebouw verschillen met de context in Beringen, duurzaam materiaal(her)gebruik ten opzichte van een materialenbibliotheek voor gestuurd bouwen, bieden de gebouwen wel gelijkaardige functies aan de omgeving. Ook dit is een gegeven dat mogelijks het programma van be-Mine kan versterken of een sociaal duurzame invulling zou kunnen betekenen voor het Houtpark, vermits het dan zowel programmatisch als sociaal meer een antwoord biedt in relatie tot de cité en be-Mine zelf, alsook verband houdt met de historische functie van deze locatie als voormalige opslaglocatie van hout voor de mijnen.

Figuur 101. ‘Bouwmaterialendorp aan het Vergotedok’, naar het ontwerp van Tetra Architecten. VAI. (2020).

Het project van evr-architecten, ‘De Kruitfabriek 2.0’, dat in hoofdstuk 1 beschreven werd, vertaalt het debat tussen bestuur/ruimtelijke planners en gebruikers, door haar functie als stedelijke incubator, naar ruimtelijke experimenten op stedenbouwkundige schaal. Om bij wijze van conclusie de link tussen dit project en Beringen-Mijn te leggen, is interessant aan dit project dat de context relatief gelijkaar-

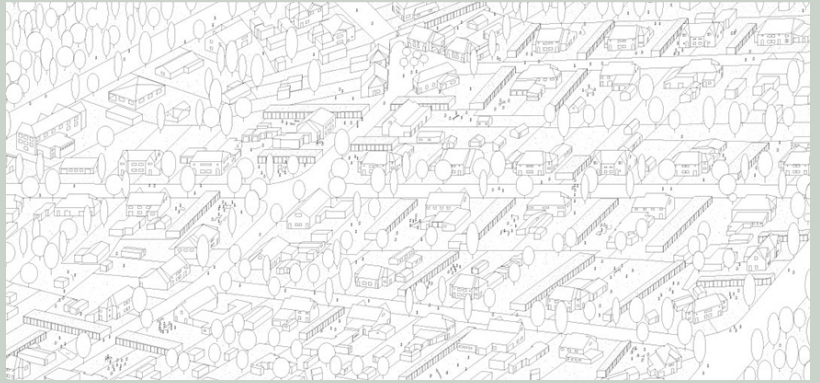
dig is aan die van de mijnsite in Beringen. Het toont hiermee aan dat dergelijke sites ook meer lokaal gerichte functies kunnen bevatten. Daarnaast zal het gebouw ook een sterke wisselwerking vertonen met de gebruikers, de sociale context, waardoor ook meteen heel zichtbaar wordt wat voor de bewoners werkt en wat niet. Dit geeft planners en stedenbouwkundigen inzicht in mogelijke programma's voor gelijkaardige projecten binnen de context, maar leidt ook tot meer gewortelde programma's binnen de eigen context van het gebouw. Daarom zie ik gelijkaardige projecten tot stand komen op be-Mine of in de voormalige mijnschool in de cité van Beringen zelf.

Figuur 102. 'Bouwmateriendorp aan het Vergotedok', naar het ontwerp van Tetra Architecten. VAi. (2020).

Een mogelijk antwoord op vlak van wonen, een eerder architecturale schaal, is het werk van Dogma, dat uitgebreid in de thesis besproken werd. Hun werk vormt de structuur, die zeer abstract is in haar opzet en bewoners toelaat hun verschillende woonvormen erin te organiseren. Hun basisarchitectuur laat een zekere wisselwerking met haar gebruikers toe en laat deze wisselwerking ook doorheen de tijd toe, vanuit haar aanpasbaarheid, zonder een al te grote impact op de kwaliteit van de gebouwde omgeving. Hun manier van werken kan ingezet worden als een manier om bestaande woningen van meer leefcomfort te voorzien, zowel op gebied van ruimte als het duurzame en bouwfysische karakter ervan. Het project 'Park City' van Dogma (2016), dat in hoofdstuk 2 beschreven werd, beantwoordt sterk aan de suburbane context die Beringen-Mijn ook kent, omdat het gerealiseerd werd voor Maasmechelen en Lanaken. Het project beantwoordt daarnaast ook sterk aan de sociaal-ruimtelijke vragen die in Beringen-Mijn, maar ook in andere Limburgse cités of suburbane contexten in Vlaanderen, vandaag stellen.

Figuur 103. Park City. Isometrie Verdichting Maasmechelen en Lanaken. Dogma (2016).

Figuur 104. Park City. Belevingsbeeld Verdichting Maasmechelen en Lanaken. Dogma (2016).

Dit project vormt naar mijn inziens een waardevolle referentie voor de context van Beringen-Mijn. om hier te gaan verdichten en woningen kwalitatiever te maken. Er wordt vandaag al op individuele basis verbouwd en veelal achterbouwen worden aan de bestaande arbeiderswoningen toegevoegd. Dit project toont aan hoe dergelijke verbouwingen ook op collectief niveau, op niveau van de straat of wijk uitgevoerd zou kunnen worden, zonder dat bewoners inspraak verliezen in hoe ze met deze ruimtes omgaan, maar ook zonder de bestaande wijkstructuur en erfgoedwaarden al te hard te beschadigen. Toevoeging van dergelijke volumes in de gehele wijk laten bewoners immers toe extra ruimte aan hun woningen toe te voegen en deze ook naar eigen (culturele) noden en woonvragen in te zetten en te gebruiken. In die zin ontstaan er naast de sturende agentschappen, die een eerste piste vormen om tot een gedragen en bottom-up stedenbouwkundige planning te komen, een eerder administratieve en bestuurlijke piste, ook ruimtelijke pistes om de eigen bouwdrang van de huidige bewoners tegemoet te komen en

op een gestructureerde manier een plaats te geven in de cité. Zo maken gebricoleerde koterijen plaats voor meer gestructureerde verdichtingsprojecten die noden vanuit culturele overtuigingen of praktische overwegingen opvangen.

Algemene conclusies voor breder ruimtelijk onderzoek

Naast verschillende conclusies op schaal van Beringen-Mijn biedt dit onderzoek ook conclusies binnen het breder architecturaal onderzoek. De studie van typologie en haar betekenis in het verleden, maar ook hoe architecten er vandaag mee omgaan, wijst op haar hedendaagse relevantie. Ook zijn er verschillende tendensen die werkelijkheid zijn in Beringen-Mijn die ook op andere plaatsen een realiteit vormen, zoals migratie en een multiculturele samenleving die hier het gevolg van is. Daarom beschrijf ik in dit deelhoofdstuk enkele fundamentele conclusies binnen architecturaal-theoretisch onderzoek, alsook sociaal-ruimtelijke conclusies over tendensen die mogelijks breder bekeken kunnen worden dan enkel Beringen-Mijn.

Wanneer we kijken naar meer fundamentele principes die aan bod kwamen in deze thesis, heeft dit vooral betrekking op de waarde van typologisch onderzoek in hedendaagse ruimtelijke analyses. Typologie kreeg doorheen de tijd steeds veranderende betekenissen en men had verscheidene opvattingen over de waarde van typologie, die vaak ook sterk gelinkt was aan de sociale context van zijn tijd, maar ook aan de resultaten die deze opvattingen met zich meebracht. Van de meest klassieke, meer wetenschappelijke benaderingen die typologie oorspronkelijk had, naar een typologie met types om een gebouw als machine mogelijk maakt, zoals Panerai (1980) het beschrijft, tot uiteindelijk een meer vormelijke benadering waar niet het wetenschappelijke of industriële, maar de architectuur zelf centraal staat zoals Ungers, volgens Laura Schrijver (2011), en Vidler (1977) ze opvatten. Die laatste redenering gaat uit van de vormelijke analyse en kracht van een gebouw, waarbij een gebouw vormelijk beantwoordt aan haar stedenbouwkundige context en waar de gebruiker zelf nieuwe invullingen toekent aan de bouwstructuur, zelf een sociale betekenis geeft aan het gebouw.

In de hedendaagse praktijk lijkt die laatste redenering nog het meest overeind gebleven te zijn, zij het op een meer pragmatische

manier. Wanneer architecten met een typologie of gebouwstructuur omgaan, met het uitgangspunt een nieuwe sociaal-ruimtelijke wisselwerking op te zoeken tussen de architectuur en gebruikers, wordt er vaak vertrokken vanuit een abstracte basisarchitectuur die heel wat eigen input van de gebruikers toelaat. Dit is sterk zichtbaar in de projecten en studies van Dogma, maar speelt ergens ook een belangrijke rol in het eerder vernoemde project van evr-architecten, 'De Kruitfabriek 2.0'. Hoewel er bij die laatste minder vertrokken wordt vanuit een abstracte typologie, zoekt de architect binnen de bestaande gebouwstructuur wel naar een manier om door een slimme indeling de wisselwerking tussen architectuur en gebruiker zo toegankelijker maken. Dogma zelf vertrekt wel regelmatig vanuit een studie van bestaande typologieën en reflecteert over nieuwe typologieën die een wisselwerking tussen gebruiker en de architectuur sterk toelaat. In beide gevallen probeert de architect zich meer op de achtergrond te plaatsen en zoekt ze naar de structuur die een soort van zelforganisatie van een gebruikersgroep toelaat, in dit geval zowel met betrekking tot wonen (bij Dogma) als bij meer publieke programma's (bij evr-architecten). De architect is hier dan ook telkens eerder een 'regisseur van mogelijkheden en kansen', zoals Luce Beeckmans (2020) het beschrijft in het artikel 'Een pleidooi voor meer diverse stadsontwikkeling' in *Architectuurboek Vlaanderen* °14. Hoewel deze meer hedendaagse strategieën pragmatischer lijken, minder vertrekken vanuit het creëren van een sterke stedenbouwkundige vorm, maar wel vanuit een intentie om gebruikers zelf hun gebouwstructuur en gebruik ervan mee te laten bepalen om zo ook zicht te krijgen op wat ruimtelijk gezien voor hen werkt, leunen deze opvattingen ergens ook wel aan bij de opvattingen van Ungers en Vidler, waaruit blijkt dat hun visie ook vandaag nog steek houdt.

Ook op stedenbouwkundig niveau blijkt typologisch onderzoek van belang, meer bepaald de verschillende relaties tussen ruimtelijk typologische elementen en hoe deze gebruikt worden door bewoners. Dit wordt aangetoond in het onderzoek van Panerai (1980) naar typologie in stedelijke contexten, hoe stedenbouwkundige typologieën zich ten opzichte van elkaar verhouden (bijvoorbeeld de paleizen in Venetië die vaak gelinkt worden aan hoven), maar ook in de studie van de tuinvijktypologieën in Hampstead en Welwyn van Panerai en Castex (1984). Deze onderzoeken leren ons enerzijds verbanden te zien tussen verschillende typologische elementen, maar anderzijds ook tussen ruimtelijke elementen en hoe een

sociaal-maatschappelijke context ermee omgaat en hoe gebruikers ze inzetten. Kijkend naar hoe bewoners van woningen in Welwyn en Hampstead hun territorium afbakenen door hun voortuinen van arbeiderswoningen in te zetten als karakteristiek element, op die manier hun eigenheid aan de woning toe te kennen of zelfs ruimte gaan afbakenen door garages, carports en hekwerk toe te voegen aan het geheel, wordt al snel duidelijk dat bewoners zelf ook stedenbouwkundige relaties tussen typologische elementen gaan bepalen naar wat zij gepast en nodig vinden. In die zin wordt ook duidelijk dat wat hedendaagse architecten zoals Dogma en evr-architecten vandaag in hun praktijk verwerken en onderzoeken al lange tijd gebeurt vanuit eigen initiatief van bewoners zelf. Bewoners gebruiken een gebouwde structuur, maar passen deze zo sterk mogelijk aan naar hun eigen wensen en noden, zowel op architecturaal als op stedenbouwkundig niveau, en bepalen zo zelf ook stedenbouwkundige en typologische relaties.

Het onderzoek van verschillende bronnen over toepassingen en definities van typologieën, zowel in het verleden als hoe typologie vandaag benaderd wordt, maakt al snel duidelijk dat typologisch onderzoek nog steeds relevant is, onder andere om wisselwerkingen met gebruikers en een sociale context te onderzoeken. In kader van sociaal-ruimtelijk onderzoek speelt het dan ook een zeer belangrijke rol. Ik hoop met deze thesis dan ook meer stedenbouwkundigen, onderzoekers en ruimtelijke planners te inspireren typologisch onderzoek te voeren als basis voor een meer sociaal gedragen ruimtelijk beleid naar de toekomst toe, om niet enkel te gaan ontwerpen vanuit een duurzaam en economisch standpunt, maar ook vanuit een sociaal standpunt en om nieuwe, waardevolle wisselwerkingen tussen het sociale en het ruimtelijke op te zoeken.

Daarnaast wijzen enerzijds de praktijk van Dogma en projecten van evr-architecten, maar anderzijds ook de opvattingen van Lefebvre (1991) uit 'The Production of Space' op de aandacht voor alledaagse praktijken met betrekking tot de ruimte. Er moet plaats zijn voor het geleefde. evr, maar voornamelijk Dogma maken hier plaats voor binnen hun architectuurontwikkeling. Opvallend is hoe hun structuren veelal abstract blijven en hun studies ook eerder contextloos of algemeen uitgevoerd worden. Dit is effectief voor twee belangrijke redenen. Enerzijds laat de abstractie van hun structuren en architectuur in sterke mate de eigen inbreng van bewoners en gebruikers

toe. Daarnaast maakt dit ook dat concrete esthetische uitwerking van dit soort modellen eerder contextgebonden is. Hoe deze structuren precies vormgegeven worden, is afhankelijk van de context.

Ook op sociaal-ruimtelijk vlak roept het onderzoek enkele conclusies en ook vraagstukken op. De studie omtrent de sociale context in Beringen-Mijn maakt duidelijk dat de multiculturele samenleving die er sterk aanwezig is zich ook reflecteert in de manier waarop mensen met hun woningen omgaan, ze verbouwen en erin leven. Zo beschreef ik eerder al dat Patrick Moons vertelde over hoe de Turkse bewoners in Beringen-Mijn vaak twee leefruimtes inrichten, een formele en een informele die meer achterin of in de bijbouw van de woning georganiseerd wordt. De multiculturele samenleving is echter niet enkel een specifiek karakter van Beringen-Mijn, maar vormt over heel Limburg en zelfs in heel Vlaanderen een nieuwe tendens. Nieuwkomers in België zoeken zijn vandaag gedwongen naar huisvesting te zoeken binnen het bestaande woonpatrimonium dat België vandaag kent, of kleinere appartementen in de meer stedelijke gebieden of de typisch Vlaamse fermettes in meer suburbane gebieden. Het contextueel onderzoek in Beringen-Mijn, maar ook de studie van de praktijkvoorbeelden van Dogma die sterk inspelen op eigen inbreng van en wisselwerking met de gebruiker, vormen daarom de inspiratie om in de toekomst ruimtelijk onderzoek te doen naar ruimtelijke woontypologieën die vanuit hun vormgeving in staat zijn deze verscheidenheid aan culturele woonrituelen op een betere manier op te vangen, waarbij structurele wijzigingen minder ingrijpend dienen te zijn. Vandaag zijn er binnen de architectuurpraktijk ook al enkele voorbeelden die aantonen hoe culturele verschillen opgevangen kunnen worden door architecturale structuren. ‘Le Medi’ in Rotterdam, van Geurst & Schulze (2008), en de Schilderswijk in Den Haag, naar de hand van Alvaro Siza (Nelson Mota, 2019) werden in deze thesis dan ook al beschreven als relevante voorbeelden. De manier waarop beide voorbeelden vertrekken vanuit respectievelijk een patronenonderzoek vanuit mediterrane culturen en een woonlaboratorium, tonen aan hoe hier, ondanks dat dit nog niet verwerkt zat in aanpasbare structuren, wel reeds samengewerkt werd met bewoners en rekening gehouden werd met de manier waarop zij woonstructuren opvatten, met de culturele achtergronden, de ‘lived space’.

Figuur 105. Gevelbeeld Le Medii in Rotterdam. Geurst & Schulze. (2008).

Figuur 106. Grondplan wooneenheden Schilderswijk in Den Haag, naar het ontwerp van Alvaro Siza. TU Delft. (2019).

Een andere tendens die ook besproken werd, zijn de woningen in Beringen-Mijn die functioneren als doorgangswoningen, waarbij nieuwkomers de goedkope woningen aankopen als investering om later te kunnen verhuizen naar grotere kwalitatieve woningen. Waar kwalitatieve ingrepen, naar het voorbeeld van 'Park City' van Dogma (2016), mogelijks een impact hebben op dat doorgangskarakter van de woningen, door de kwaliteit en aanpasbaarheid van woningen te vergroten, geeft dit wel een aanleiding om na te denken over een nieuwe typologie rond doorgangswoningen, een vorm van wonen die een zekere tijdelijkheid kent, die toelaat op korte tijd verschillende gebruikers te ontvangen. Ook dit principe kan relevant zijn op grotere schaal dan Limburg zelf. De actualiteit en hedendaagse gebeurtenissen vormen een extra aanleiding om hierover na te denken. Ik schrijf deze thesis in 2022, het jaar waarin een grote oorlog tussen Rusland en Oekraïne plaatsvindt en miljoenen vluchtelingen uit Oekraïne onderdak zoeken in andere landen in Europa tot de rust in hun thuisland weergekeerd is. De actuele gebeurtenissen die vandaag plaatsvinden, versterken de vraag naar een tijdelijke, maar toch kwalitatieve woonvorm die ook meteen de mogelijkheid bezit culturele verschillen op te vangen, als een soort drager voor cultuur.

Omdat de typologische voorbeelden van de praktijk van Dogma naar mijn inziens een belangrijk aangrijpingspunt kunnen vormen in het onderzoek, verwijs ik graag naar de eerder besproken voorbeelden om mijn visie te kaderen, over hoe deze typologie vorm kan krijgen. Omdat ik dit zelf een zeer interessant gegeven vond om te onderzoeken, heb ik dit gekozen als thema in mijn masterproject, namelijk het opzoeken van een ruimtelijke structuur die enerzijds wonen volgens verschillende culturen, die verschillende configuraties voor het wonen toelaat en anderzijds bewoners ook de kans laat hun culturele expressie de vrije loop te laten gaan. Omdat ik dit zal onderzoeken met mijn masterproject, verwijs ik voor verdere duiding over deze doorgangstypologie graag door naar de reflectie over de relatie tussen deze thesis en het masterproject, in een volgend hoofdstuk.

Verder onderzoek en mogelijke toepassingen

Om mijn conclusies over deze thesis af te ronden, reflecteer ik graag nog even over hoe ik verder onderzoek over deze onderwerpen mogelijk zie of wat ik hoop te bereiken met het gevoerde onderzoek. Daarom sluit ik af met een kort deelhoofdstuk over deze reflectie.

Eerst en vooral zie ik verder en meer diepgaand typologisch onderzoek van Beringen-Mijn, zowel op architecturaal als op stedenbouwkundig niveau als een mogelijkheid om vat te krijgen op de details van de woningen. Hiermee richt ik me graag tot architecten en stedenbouwkundigen die de opdracht krijgen woningen duurzaam te herontwikkelen en hoop ik dat ze deze duurzaamheid op die manier niet enkel vanuit een ecologisch standpunt bekijken, maar ook het sociale tot zich nemen. Met de verwijzing naar 'Park City' in een eerder deelhoofdstuk te maken, hoop ik met deze referentie de architecten in kwestie ook te inspireren in mogelijke waardevolle en kwalitatieve ingrepen om de woningen in de wijk leefbaarder te maken dan ze vandaag de dag zijn. Ik nodig andere architecten en ruimtelijk denkers ook uit andere kwalitatieve referenties te onderzoeken of te reflecteren over slimme ingrepen om uitbreiding van woningen op een kwalitatieve, gestructureerde, maar toch vrijblijvende en individuele of collectieve manier mogelijk te maken.

Daarnaast lijkt het me ook relevant gelijkaardige studies toe te pas-

sen op andere mijncités, om op basis van verschillende case studies in verschillende gemeenten (Genk, Maasmechelen, Houthalen...) uitspraken te kunnen doen over de cases op individuele basis, maar ook overkoepelende principes te ondervinden die betrekking hebben tot de sociale ruimtelijkheid van voormalige mijncités in het algemeen. Natuurlijk is de gebruikte methode om de sociaal-ruimtelijke context in Beringen-Mijn te onderzoeken niet alleen bruikbaar in mijncités, maar ook in andere stads-, dorps- of suburbane contexten. Daarom nodig ik onderzoekers uit (onderdelen van) de toegepaste methode ook te gebruiken om andere gebieden te onderzoeken, om een onderbouwde sociaal-ruimtelijke reflectie te kunnen maken over dat gebied in kwestie. Omdat ecologische duurzaamheid vandaag, zoals al verschillende malen in deze thesis aangehaald, vaak de overhand neemt, hoop ik hiermee ook te benadrukken dat ook de sociale duurzaamheid van belang is en dat een zekere mate van sociaal-ruimtelijke analyse echt wel een sterke positieve impact kan hebben op architecturaal en stedenbouwkundig ontwerp en het positief ontvangen van het ontwerp door haar gebruikers.

Ook hoop ik door het belang en de relevantie van typologie in de hedendaagse architectuurpraktijk te hebben aangetoond andere architecten ook aan te sporen om gebruik te maken van typologieën om een context te onderzoeken of nieuwe typologieën te ontwikkelen, verder te kijken dan de hedendaagse architectuurpraktijk. Vandaag wordt er vaak nog te veel gekeken naar klassieke grondplannen en organisaties van gebouwen, vormt architectuur slechts een dienst om te beantwoorden aan de algemene vraag van een maatschappij of organisatie. Werken aan nieuwe typologieën vanuit een wijzigende sociale context laat nieuw ruimtelijk experiment toe en doet ons als architect verder kijken dan de bestaande (residentiële) architectuur, die in Vlaanderen het resultaat is van een liberaal-katholiek beleid dat private woningeigendom stimuleerde of een paternalistische (mijn)industrie die beoogde arbeiders klein en kortzichtig te houden door hen ogenschijnlijk alles aan te bieden wat hun gezin nodig had om 'comfortabel' te leven. Daarnaast geeft het niet te sterk definiëren van architectuur en programma gebruikers de kracht zelf na te denken over hoe zij graag leven in hun woning en de stedelijke ruimte beleven. Architectuur meer als een platform zien, minder als een afgeleverd product, vormt mogelijks een sleutel om participatie van bewoners en gebruikers niet enkel in de ontwerpfase, maar ook in de gebruiksfase mogelijk te maken.

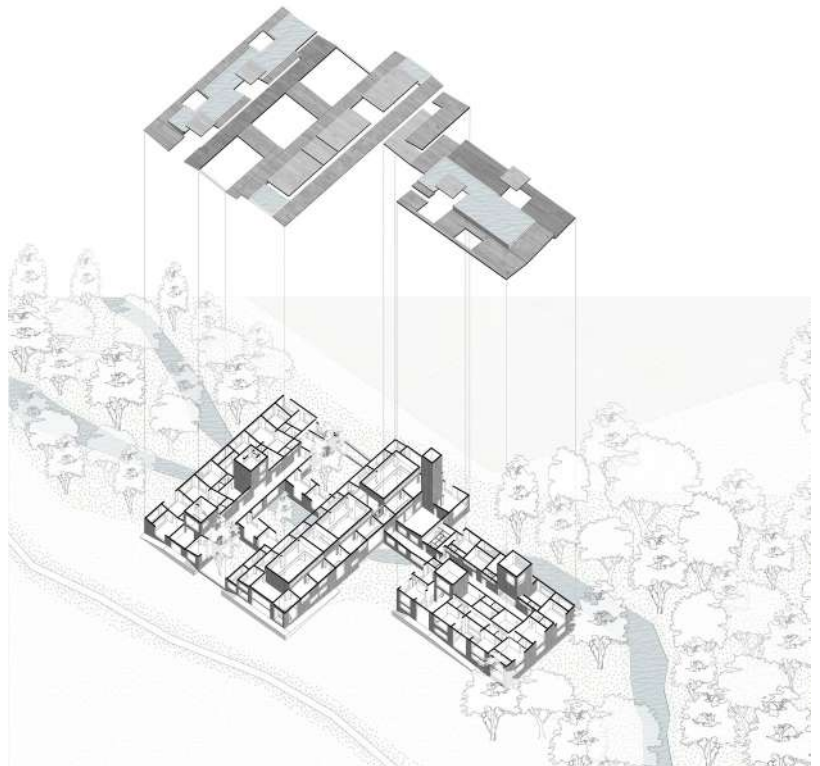
Om de thesis volledig af te ronden, wil ik in dit laatste hoofdstuk dieper ingaan op mijn masterproject, een concreet ruimtelijk onderzoek in de omgeving van Maastricht waarbij de eerder besproken onderwerpen een belangrijke aanleiding gaven om enkele beslissingen in het project te nemen. Deze hebben voornamelijk betrekking tot de kracht van architecturale typologieën om verschillende gebruiken op te vangen, alsook de sociaal-ruimtelijke wisselwerking die de ontwikkeling van architectuur en ruimtelijke experimenten kunnen bevorderen.

Om dit hoofdstuk vorm te geven, start ik met het kort toelichten van het ontwerp en verschillende beslissingen die genomen werden. Hier toon ik de grondplannen, schema's, snedes en sfeerbeelden die de achterliggende beslissingen van het ontwerp moeten kaderen. Hierop volgend leg ik de link tussen het project en de theorie rond typologie van Ungers, Vidler en Panerai. Ze vormden immers een belangrijke inspiratie binnen het ontwerp. Daarnaast ga ik dieper in op de capaciteiten van het ontwerp sociaal-ruimtelijke wisselwerking toe te laten, waar de principes van Dogma, maar ook van evr – architecten, een belangrijke inspiratiebron vormden.

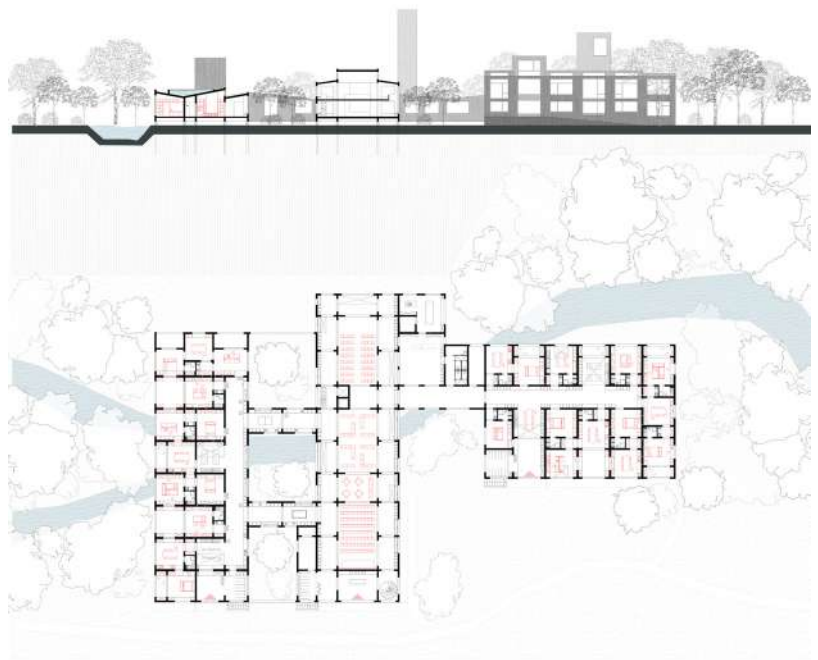
Doorgangswoningen als eerste stap voor multicultureel wonen

De gesprekken die ik met Patrick Moons voerde, rond Beringen-Mijn en haar bewoners, leerde me dat een aanzienlijk deel van de bewoners slechts tijdelijk een bestaande woning kopen als eerste stap, wanneer ze aankomen in een nieuw land, om er iets op te bouwen. Vanwege de gebrekkige kwaliteit van deze vaak goedkope woningen, alsook door het feit dat deze niet beantwoordt aan de manier van leven van de bewoner in kwestie die een zekere culturele achtergrond bezit, waaraan ook bepaalde rituelen gekoppeld zijn, zoeken ze al snel naar mogelijkheden om een eigen woning te bouwen, die meer in lijn ligt met hun specifieke noden en waarden.

Dit inspireerde me zelf ook na te denken over een nieuwe typologie rond doorgangswoningen, een tijdelijke vorm van wonen waarbij migranten met diverse achtergronden tijdelijk op een toegankelijke manier een eerste woning kunnen vinden, met de intentie zich te integreren en verder door te groeien naar een ander soort woning. Ze komen zo meteen terecht in een woning waarin ze hun eigen woonpatronen ontwikkelen, gerelateerd aan hun culturele overtuigingen en waarden. De typologie zelf zal daardoor een zekere abstractie moeten kennen, waarbij een groep mensen zichzelf kan organiseren. Daarom benoem ik de te ontwikkelen typologie graag als een 'drager van culturele expressie', die zowel betrekking heeft op het wonen, maar ook haar bijdrage levert in het meer publieke culturele debat.

Figuur 107. Isometrie van het eigen project. Eigen materiaal.

Figuur 108. Snede en grondplan van het eigen project. Eigen materiaal.

Wat de locatie betreft, werd het project gevestigd in het Jekerdal van Maastricht, meer bepaald in het Jekerpark. Het vormt een locatie die op het eerste zicht een sterke harmonie kent en daardoor niet meteen een ruimtelijke ingreep vraagt. Dat vormde een uitdaging om op zoek te gaan naar een manier om op subtiel wijze de locatie toch op te laden met een divers woonprogramma. De site wordt concreet gekenmerkt door de Jeker zelf als duidelijk aanwezige structuur. Rondom de Jeker ontstonden er doorheen de tijd dichte bebossingen, veenbossen, met hier en daar leemtes, waardoor natuurlijke kamers gevormd worden. Ook de aanwezigheid van een soort diversiteit in landschapsstructuren rondom de site (landbouw, recreatief...) maakte de locatie interessant om de structuur er te vestigen. Om de structuur subtiel in het landschap in te werken, werden deze kwaliteiten dan ook gebruikt als uitgangspunt. De structuur zoekt sterk de relatie met de Jeker op door haar driemaal over te steken, eenmaal in langsrichting en tweemaal in dwarsrichting. Daarnaast werd er ook gekozen om de structuur te vestigen in de leemtes van de bebossing, de natuurlijke kamers, zodat de bestaande bebossing geen plaats moest maken voor de structuur zelf. Daardoor past de structuur ook in in deze bebossing en zoekt ze zo de subtiliteit op. De open ruimte die langs de bebossing bestaat, wordt hierdoor niet aangetast. Ten slotte ontstaat er, door de structuur te vestigen in deze grenszone van de Jeker, een sterke zichtrelatie vanuit de structuur naar de verschillende landschapsstructuren uit de omgeving.

Figuur 109. Inplantingsplan. Eigen materiaal.

Figuur 110. Benadering van het project. Eigen materiaal.

Figuur 111. Omgevingsstructuren. Eigen materiaal.

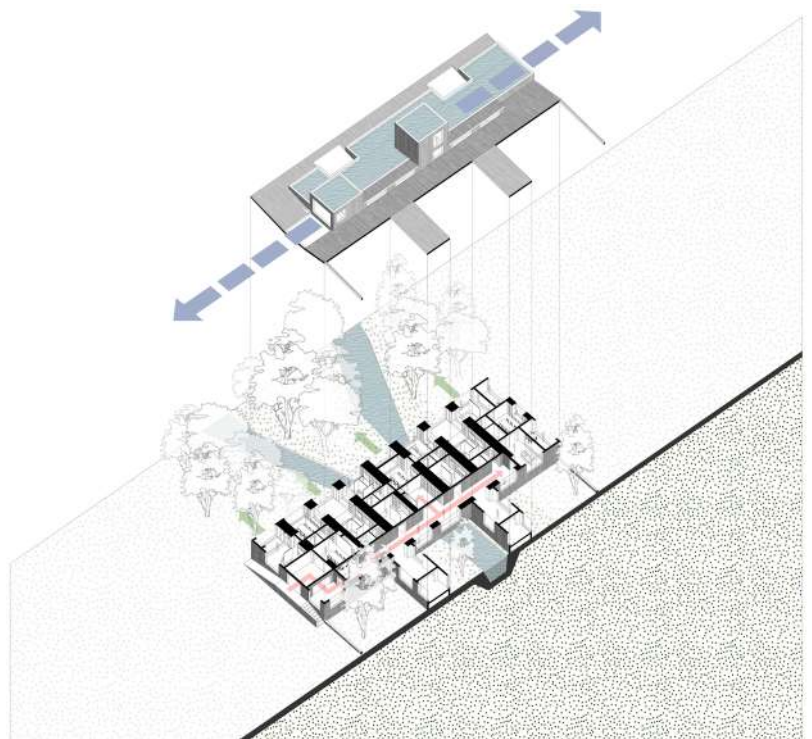

Figuur 112. Inpassing van het project in de bebossing. Eigen materiaal.

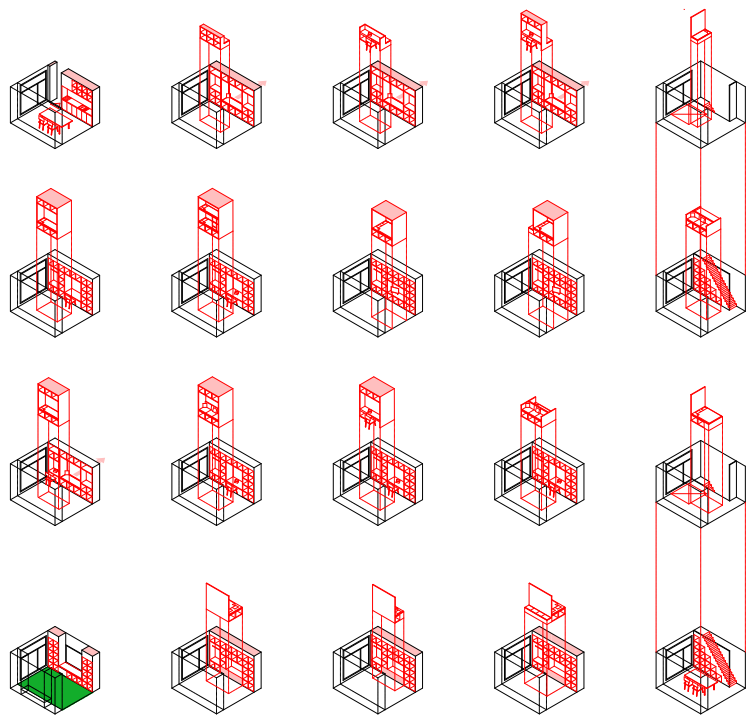
Figuur 113. Relatie tussen het project en de Jeker. Eigen materiaal.

Wat het wonen betreft, wordt er zoals eerder vermeld gebruik gemaakt van een kamerstructuur, een opeenvolging van kamers waarin een leeffunctie geïntegreerd kan worden, alsook kleinere sanitaire ruimtes die ook de koppeling met andere ruimtes faciliteren. De kamerstructuur laat toe verschillende woonpatronen te vormen, verschillende koppelingen van ruimtes te maken, waardoor er een verscheidenheid aan woningen gevormd kan worden doorheen de tijd. De toevoeging van patio's op strategische plaatsen geeft ook een extra kwaliteit aan vele woningen en de dubbele verdieping bij een van de woonclusters laat ook dubbelhoge wooneenheden toe. Verschillende soorten woningen kunnen dus gevormd worden, waarbij het maximale aantal van woningen beperkt wordt door het aantal sanitaire cellen, waarvan er 23 aanwezig zijn in de structuur.

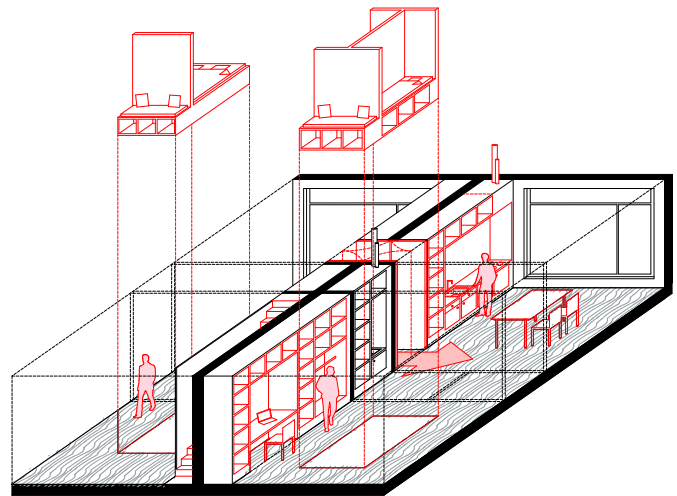

Figuur 114. Isometrie eerste wooncluster. Eigen materiaal.

De kamerstructuur vormt immers ook de primaire structuur. Ook verscheidene invullingen als secundaire structuur werden ontworpen om functies aan de kamers toe te kennen. Deze secundaire structuur vertaalt zich in invullingen die centraal in de ruimte geplaatst worden, alsook de dubbele wanden die onderdeel uitmaken van de secundaire structuur. Ze geven een functie aan de kamers (leefruimte, werkruimte, slaapkamer, eetkeuken...) en bepalen zo ook de beleving van de ruimte. De dubbele wanden zijn zo gediimensioneerd dat ze ingezet kunnen worden als bergruimte, maar kunnen ook als werkruimte ingezet worden of gebruikt worden om leidingen weg te werken en verticale circulatie in de structuur te voorzien.

Figuur 115. Mogelijkheden voor invullingen van kamers. Eigen materiaal.

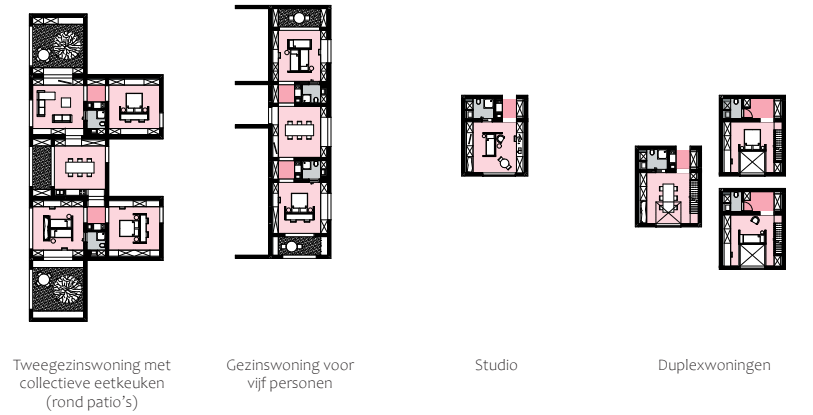

Figuur 116. Principes rond flexibel gebruik van de structuur. Eigen materiaal.

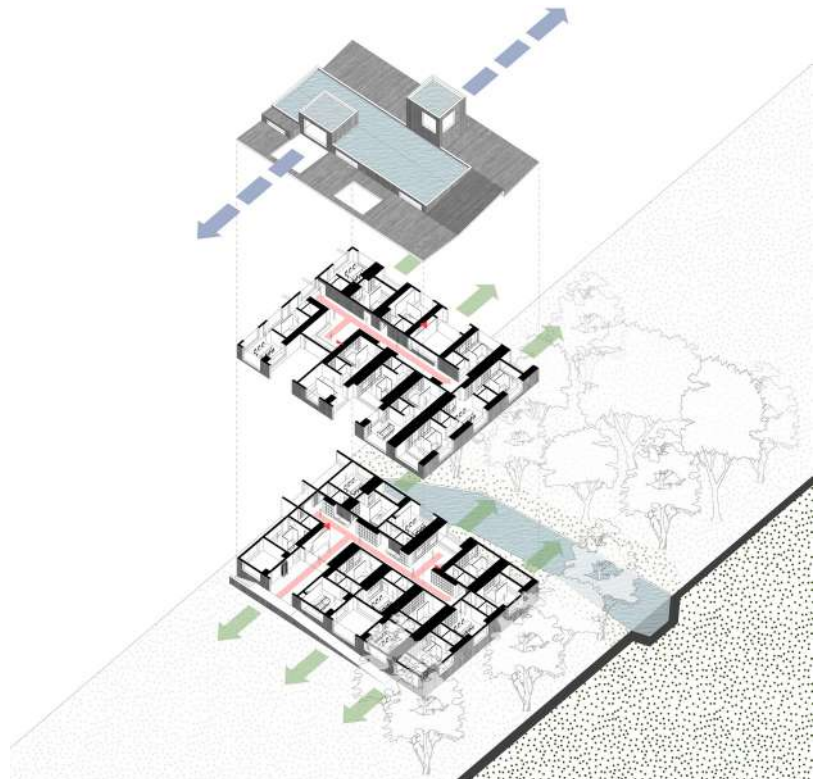
Het woongedeelte is zo ontworpen dat er verschillende woonpatronen gevormd kunnen worden, woonpatronen die eigen zijn aan verschillende culturen. De redelijk abstracte structuur wordt volledig ingevuld door de gebruiker en het voorzien van grote dubbele wanden maakt dat de uiteindelijke invulling van deze wanden ook de sfeer van een ruimte zal bepalen, grotendeels bepaald door culturele en artistieke achtergronden van de gebruiker in kwestie. De collectieve ruimte vormt een aanvulling op de kamerstructuur, biedt toegang tot de verschillende woningen, maar verleent ook extra ruimte voor gezamenlijke activiteiten en ontmoetingen (ge-

meenschappelijke keuken en eetruimte, werkruimte, gezamenlijke faciliteiten (wasmachines)...). Vanuit de collectieve ruimte wordt er ook relatie gezocht met de omgeving, zijnde door sterk in te zetten op de relatie met de patio's of werkelijke buitenruimte, alsook de voorziening van 'torentjes' die vanuit de collectieve ruimte een zicht werpen op de omgeving en natuurlijke diversiteit.

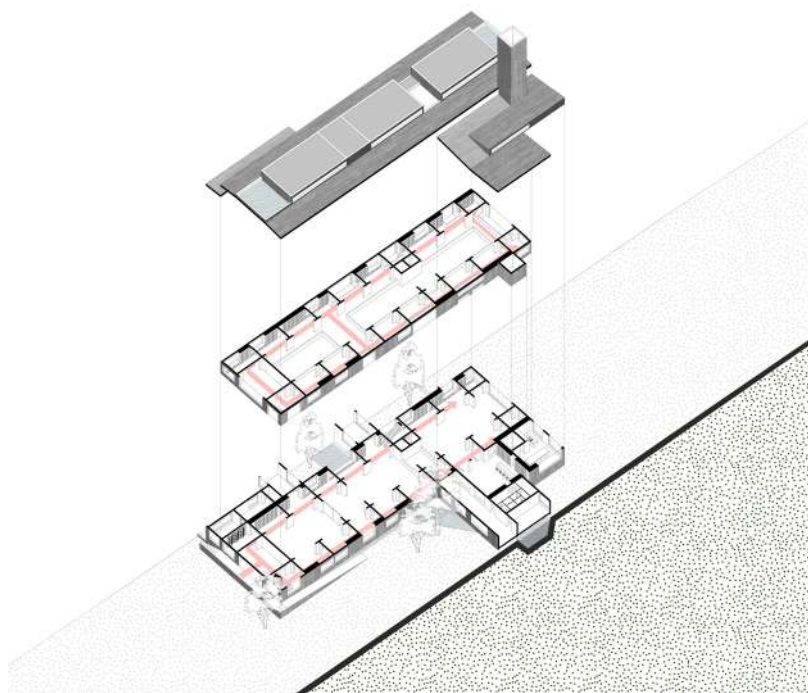
Figuur 117. Mogelijke types van woningen in de structuur. Eigen materiaal.

Figuur 118. Isometrie tweede wooncluster. Eigen materiaal.

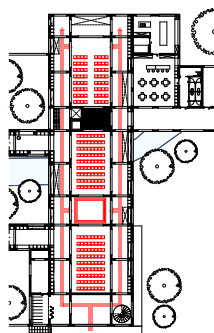
Het centrale gedeelte werd opgevat als een culturele incubator, een ruimte voor culturele expressie die bewoners van het project hun cultuur te beleven op de manier waarop zij dat wensen, maar die ook cultureel debat mogelijk maakt. Het vormt de link tussen de enclave die het project beoogt te zijn en een bredere maatschappij. Het centrale gedeelte omvat daarom een multifunctionele centrale hal, met enkele ruimtes die afzonderlijk of als geheel gebruikt kunnen worden voor diverse scenario's. Daarnaast is er een horecaruimte voorzien met aangrenzende keuken (met de oven als centraal element), die ook ingezet kan worden om culturele beleving te versterken (want voeding en lokale gerechten kunnen immers ook een cultureel aspect vormen). Ten slotte is er de circulatie, die de toegang van het gebouw faciliteert, de verschillende polyvalente ruimtes met elkaar verbindt en ook de toegang met de horecaruimte voorziet. Deze circulatie is immers ook wat overgedimensioneerd, zodat ze kan functioneren als extensie voor de polyvalente ruimtes en functioneert als bibliotheek, waarbij de invulling van de dubbele kastenwand er ook de sfeer van de ruimte bepaalt. Deze ruimte is de enige ruimte die een ietwat gedefinieerd karakter heeft, samen met de keuken en horecaruimten.

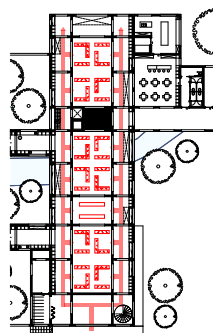
Figuur 119. Isometrie culturele incubator. Eigen materiaal.

Er werden verschillende scenario's geprojecteerd op de ruimte, om zo ook het multifunctionele karakter ervan te duiden. Opmerkelijk is dat de vormgeving gebaseerd is op de basilica-typologie, die doorheen de tijd vaak gebruikt werd voor christelijke kerken. Het gebruik

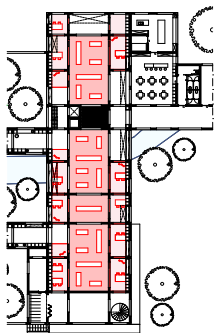
van deze ruimten wordt dan ook gevoed door de herbestemming van kerken en het debat dat hierrond heerst. Scenario's die hiervoor uitgewerkt werden, zijn een theaterzaal of religieuze gebedsruimte voor verschillende geloofsovertuigingen, een markthal en een tentoonstellingshal, al dan niet met ateliers. De actuele situatie rond vluchtelingen inspireerde me ook het programma rond de nood aan opvangcentra voor grote hoeveelheden vluchtelingen tijdelijk op te vangen in deze centrale ruimte, waarbij het karakter van het wonen hier nog tijdelijker opgevat wordt dan dat van de omliggende woonclusters.

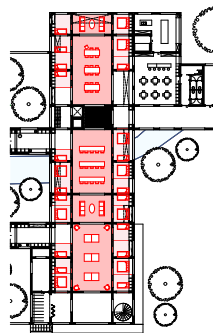
Theaterzaal / gebedsruimte

Markthal

Tentoonstellingshal met ateliers

Opvangtehuis voor vluchtelingen

Figuur 120. Scenario's voor culturele incubator. Eigen materiaal.

Een belangrijk uitgangspunt voor het hele project is dat het beoogt niet het gehele programma al te sterk te definiëren. De hoofddoelstelling van het project is voornamelijk om een structuur te creëren die meerdere scenario's tot zich kan nemen, vooropgestelde scenario's, maar ook scenario's die in de toekomst nog zullen ontstaan, met gewoonten waar we vandaag nog niet op de hoogte zijn. De structuur laat toe zelf een vorm van wonen te ontwikkelen die werkt voor de verschillende bewoners met verschillende culturele achtergronden. De structuur werd daarom voornamelijk vormgegeven, in eerste instantie vanuit het landschap en enkele conceptuele keuzes, om ze daarna bij te schaven door er enkele scenario's op te projecteren. In die zin ontstaat er een structuur die op het eerste zicht zeer abstract lijkt, maar wel de ruimte geeft aan bewoners hun eigen leefomgeving te ontwikkelen.

Krachtige typologieën als basis voor ruimtelijk experiment

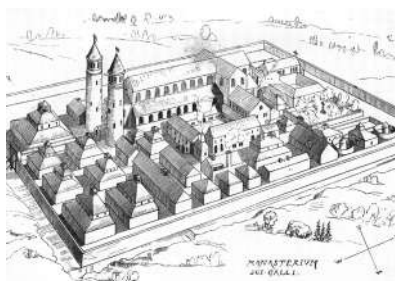
In eerste instantie spelen de opvattingen over typologie die eerder in de thesis behandeld werden, van Panerai, Ungers en Vidler, een belangrijke rol bij het ontwerp van dit project. Vidler (1977) verwijst immers sterk naar de kracht van typologie en architecturale vormgeving om doorheen de tijd verschillende gebruiken op te vangen, waarbij typologische elementen door een zekere abstractie los komen te staan van politieke waarden en maatschappelijke feiten. Hij wijst op de ruimtelijke kracht van waardevolle architectonische typologieën binnen een stad, waarbij de vorm zelf een kracht uitstraalt en een antwoord vormt op de stedelijke vormgeving, maar waarbij gebruikers zelf een invulling van de architectuur gaan bepalen die hun ligt en die afhankelijk is van concrete maatschappelijke vraagstukken binnen een bepaalde periode.

Gezien Vidlers opvattingen richtte ik me sterk op het bestuderen van een kloostertypologie, als woontypologie in de stad die al geruime tijd een belangrijk onderdeel uitmaakt van de architectuurgeschiedenis. De kloostertypologie sprak me aan omdat ze een zekere complexiteit kent die minder eigen zijn aan hedendaagse woonmodellen. Ze combineren een gemeenschappelijke woonvorm met collectieve (studie) ruimtes, een bibliotheek en een kapel. De typologie zoekt door zijn verscheidenheid aan functies ook een zekere eenheid op tussen bewoners die er leven, door ze samen te laten reflecteren over verscheidene thema's en voorziet via de kapel ook mogelijks een ruimte om de verbinding met de bredere context, de bredere maatschappij, te maken. De organisatie van mijn project in kwestie is dan ook sterk gebaseerd op de organisatie van kloosters, meer bepaald van het klooster van Sainte-Marie de la Tourette, naar het ontwerp van Le Corbusier (1960) en de tekeningen van het klooster van Saint Gallen in Zwitserland uit de 9e eeuw. Reconstructies van deze tekeningen werden gemaakt door J. R. Rahn (1876). Vandaar werd er gekozen voor de twee woonclusters met een diversiteit aan woningtypes, via een collectieve gang / gebruikruimte aan de centrale publiek – culturele ruimte om de link naar haar omgeving te maken.

Figuur 121. Klooster van Sainte-Marie de la Tourette. Ontwerp van Le Corbusier. Arch Daily

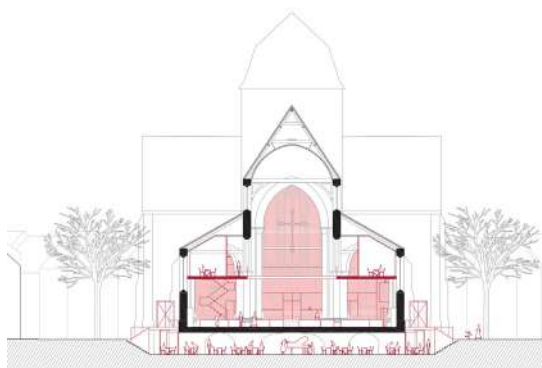

Figuur 122. Reconstructie van tekeningen Sint-Gallen Klooster te Zwitserland. J.R. Rahn.

Ook de basilicatypologie komt, zoals eerder vermeld, terug in het project. De centrale ruimte werd in haar uitwerking sterk gebaseerd op de basilica, die enerzijds door haar verleden als vaak toegepaste typologie voor christelijke gebedshuizen en het hedendaagse debat in het hergebruik ervan als polyvalente gemeenschapshuizen steeds meer haar kwaliteiten als multifunctionele typologie aantoonde. Hier vormde het onderzoek rond de herbestemming van kerken, dat gevoerd werd aan de UHasselt, door onderzoeksgroep ArcK in samenwerking met Architecten Broekx – Schiepers (2017) een belangrijke bron van inspiratie, waarbij ze verscheidene nieuwe scenario's al projecteerde op bestaande kerkgebouwen.

Figuur 123. Nieuw scenario voor Sint-Jozefkerk in Gent. Snede. ArcK & Broekx - Schiepers Architecten.

Figuur 124. Nieuw scenario voor Sint-Jozefkerk in Gent. Sfeerschets. S. Heynickx.

Ten slotte zijn er ook nog de opvattingen van Ungers die een belangrijke bron van inspiratie geweest zijn voor het ontwerp. In zijn uiteenzetting over de Grossform benoemt hij, zo schrijft Laura Schrijver (2011), de kracht van architectuur op een gelijkaardige manier als Vidler dat deed en beschrijft hij ook enkele voorwaarden of uitgangspunten voor krachtige vormen van architectuur in stedelijke omgevingen. Kwestie van herhaling, zijn deze voorwaarden het hebben van een geaccentueerde vorm (zoals de trapvorm bij Casa de Malaparte), een verbindend element (zoals het geval bij de gaanderij van het Justus Effenblok in Rotterdam) en specifieke ordeningsprincipes die toegepast worden (zoals het geval bij het wegenpatroon van de Autostroy). Ook dit heb ik meegenomen bij

het ontwerp. Waar het verbindend element misschien minder aanwezig was, koos ik er wel voor enkele kamers door te trekken over meerdere niveaus, waardoor op verschillende plaatsen in de eerder rationele structuur uitkijkpunten / torentjes ontstaan. Ze vormen een accent in de structuur en maken er een herkenbare vorm van, waardoor ze zich onderscheidt van haar omgeving en een soort van landmark vormt. De schouw waarin de oven verwerkt werd, in de horecazaak, vormt een gelijkaardig gegeven. Verder kent de structuur door de vorming van kamers ook een zekere ordening, wat haar karakter mede vormgeeft. De structuur schept op die manier een zekere orde, maar vormt ook een accent. Hier moet wel de kanttekening gemaakt worden dat de theorieën gebaseerd zijn op meer stedelijke architectuur. Dit project vormt dan ook een experiment om te kijken hoe deze uitgangspunten doorgetrokken kunnen worden in meer natuurlijke omgevingen, die grotendeels van bebouwing gevrijwaard werden.

Sociale ruimtelijkheid als uitgangspunt voor het ontwerp

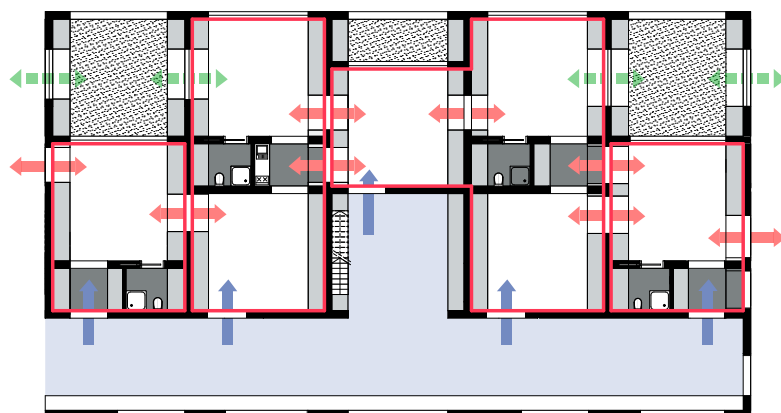
Waarbij het vorige deelhoofdstuk eerder steunde op diepgaande architectuurtheorie, handelt dit laatste deelhoofdstuk eerder over het multifunctionele karakter van het ontwerp, de concrete ruimtelijke uitwerkingen en hoe deze ingrepen dan een mogelijk antwoord vormen op de zoektocht naar een ruimtelijke structuur die sociaal-ruimtelijke wisselwerkingen in de hand werkt. Dit deelhoofdstuk vormt daarom wat meer de link tussen de sociale context, de noden van de gebruiker en de ruimtelijke beslissingen hieromtrent.

Eerst en vooral is er het programma van het masterproject dat gebaseerd werd op de bevindingen van het onderzoek voor de masterthesis. Hieruit bleek de tendens in Beringen waarbij bewoners, veelal migranten, vaak maar tijdelijk een woning in Beringen-Mijn aanschaffen als eerste goedkope woning, om er iets op te bouwen met hun gezin en later door te stromen naar een grotere woning die meer aan hun eisen en (culturele) noden beantwoordt. Hoewel het onderzoek hier plaatsvond in Beringen, blijkt uit het onderzoek van Expertisecentrum Flexwonen (2020) ook dezelfde vraag voor (tijdelijke) woningen voor onder andere arbeidsmigranten een vraagstuk vormt, voor veelal Poolse arbeiders, maar ook migranten met andere culturele achtergronden. Ook de opkomst van buddyprogramma's voor nieuwkomers is een sterk aanwezige trend in de maatschappij, zo blijkt uit de documentatie die Agentschap Integratie en Inburgering (2019) ter beschikking stelt rond buddyprojecten voor nieuwkomers, waarbij buddies nieuwkomers op laagdrempelige manier nieuwkomers helpen om hun weg te vinden

in de samenleving en een netwerk op te bouwen. Vandaar de interesse om in Maastricht rond dergelijke typologieën te werken en te experimenteren rond dit thema.

Naast de meer typologische benaderingen en het terugvallen op waardevolle typologieën uit het verleden, probeerde ik deze steeds door te ontwikkelen tot een nieuwe typologie die sociaal-ruimtelijke wisselwerking stimuleert, waarbij gebruikers heel wat impact hebben op het uiteindelijke gebruik van de structuur. De onderzoeken van Dogma probeerden hier, zoals eerder vermeld, al een antwoord op te formuleren met betrekking tot wonen en ook evr-architecten zochten hiervoor met 'De Kruitfabriek 2.0', zo schrijft het VAI (2020), al naar een mogelijk antwoord. De structuur laat ook, net zoals vaak bij Dogma het geval is, vanuit haar opbouw toe verschillende variaties aan woningen te vormen, elk ook met een verschillende beleving.

Gezien de noodzaak om in de toekomst woningen te voorzien voor individuen en gezinnen met verschillende culturele achtergronden en woon- en leefpatronen, is het immers onmogelijk zelf een al te grote uitspraak te doen over hoe het wonen er opgevat wordt en verzorgt de structuur kansen voor toekomstige gebruikers om zelf te bepalen hoe zij zullen leven. Daarom worden wel enkele bestaande woonpatronen gebruikt om de structuur te ontwikkelen en te testen, maar zullen ook andere woonpatronen ontstaan door het gebouw te gebruiken.

Figuur 125. Flexibel gebruik van kamerstructuur. Eigen materiaal.

Hetzelfde gebeurt voor de meer publieke ruimte, waar bestaande scenario's helpen om de ruimte te ontwikkelen, maar waar ook andere gebruiksscenario's mogelijk zijn, afhankelijk van hoe gebruikers dit het best zien functioneren op basis van de specifieke noden die zij hier zien. Mogelijke scenario's werden eerder al opgesomd.

Het concept rond de ‘drager van culturele expressie heb ik zo sterk mogelijk proberen door te trekken, niet alleen in de structuur in grote lijnen, maar ook in de invulling ervan, door het voorzien van de kastwanden. De kastwanden bedekken volledige muren, waardoor objecten die gebruikers erin plaatsen ook de sfeer van de ruimte bepalen, waardoor ook op die schaal de culturele en persoonlijke expressie tot stand komt.

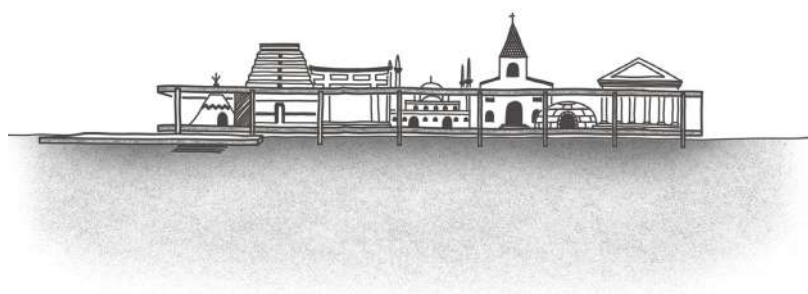
Figuur 126. Kamers en hun sfeerbepaling. Eigen materiaal.

Ruimtelijke experimenten voor een andere kijk op architectuur

Voor het project werd er slechts een zeer beperkte opgave opgesteld, namelijk ‘verdichten in de periferie en het platteland’. Dit was een mooie gelegenheid om buiten de lijntjes te kleuren, de mogelijkheden van architectuur te verkennen zonder de verplichting elke ruimte en haar gebruik in detail te definiëren. Het bestuderen van de literatuur en projecten in verband met de thesis heeft mijn blik op architectuur verruimd, heeft ervoor gezorgd dat ik ook in ruimtelijk onderzoek op een meer conceptuele en abstracte manier te werk kan gaan, dit zonder complexiteit in het ontwerp te verliezen. Het heeft me inzicht gegeven in het belang van vrijheid voor de gebruiker om zelf te kiezen hoe in een bepaalde structuur te leven. De structuur zorgt voor een ruimtelijk kader waarin de gebruiker zichzelf kan ontplooiën, zonder dat de structuur al te veel beperkingen oplegt, maar ook zonder een zekere ruimtelijke relatie met de omgeving te verliezen.

Participatietrajecten in de ontwerpfase zijn vandaag de dag alomtegenwoordig in de praktijk, waarbij toekomstige bewoners en

gebruikers van een gebouw of publieke ruimte mee inspraak hebben in hoe ruimtes vorm krijgen en gebruikt kunnen worden. Ik hoop dan ook dat ik met deze thesis, maar vooral met het project als ruimtelijk experiment, inzichten gewonnen heb in hoe participatie ook onderdeel kan worden van de gebruiksfase en niet alleen van de ontwerpfase. Dit soort sociaal-ruimtelijke experimenten toont immers aan hoe wij, om het met de woorden van Luce Beeckmans (2020) te zeggen, als architecten 'de regisseur van kansen' zijn, een intelligente structuur, maar ook de tools aanreiken aan gebruikers om ruimtes vorm te geven en in te delen, maar hen verder wel de kans geven om de capaciteiten van een structuur of plaats zelf te verkennen.

Figuur 127. Structuur als 'drager van culturele expressie. Eigen materiaal.

Ontwerpinstrumenten van Unwin

Raymond Unwin, architect in de 18e en 19e eeuw, werkte aan ontwerpinstrumenten om de tuinvijken vorm te geven, om de sociale visie van Ebenezer Howard bij te staan (Van Doorslaer, 2012).

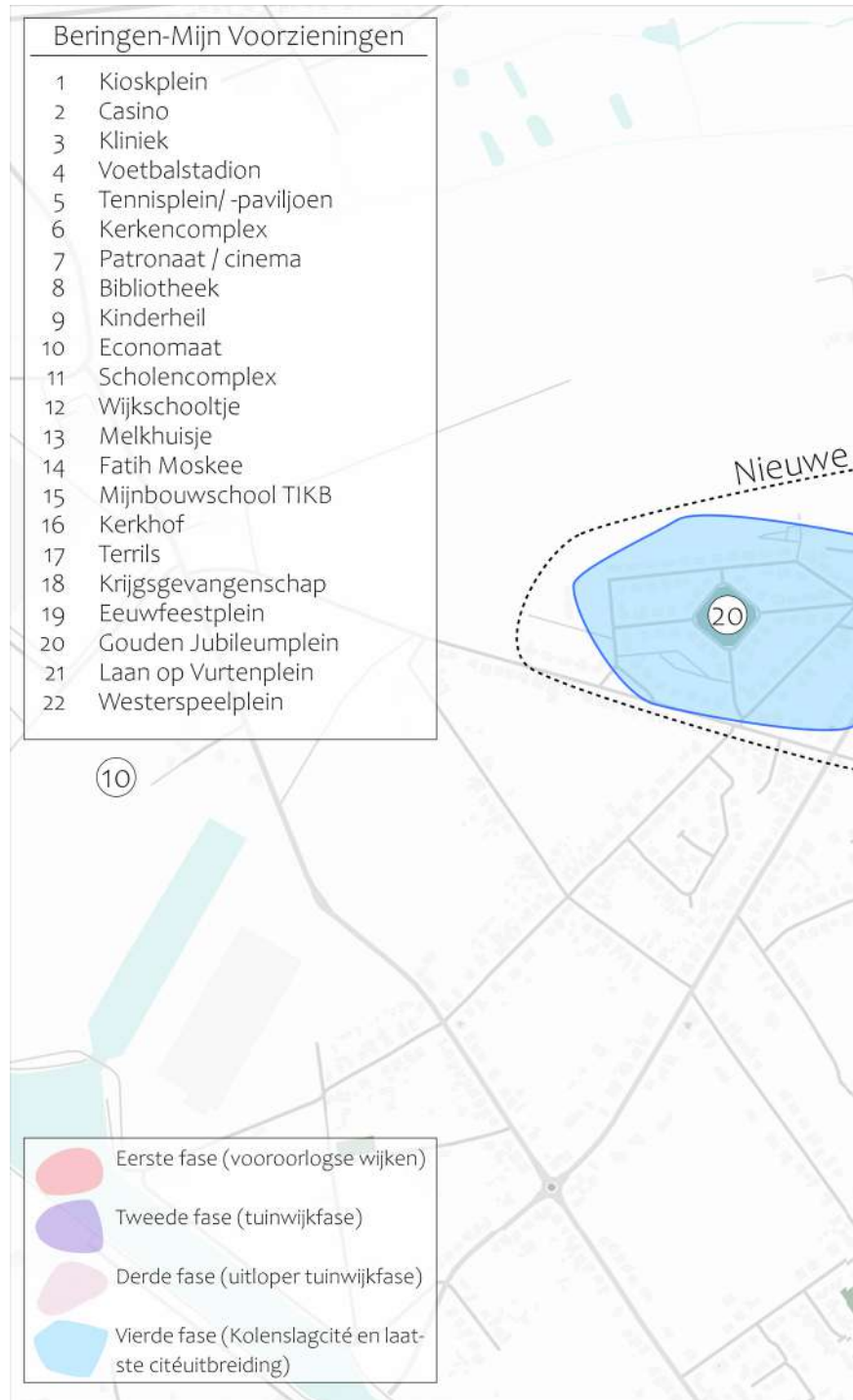
- Het ontwerp van stad of dorp begint met een grondige analyse van de site. De identiteit zit zowel in de topografie, de lokale materialen, als in de plaatselijke gewoonten en tradities. De stad moet 'afleesbaar' en gemakkelijk te begrijpen zijn, met regelmatige vormen, maar wel aangepast aan de plaatselijke omstandigheden.
- Ook stedenbouw is kunst: schoonheid moet de leidraad zijn bij het ontwerp van de individuele woning, het straatzicht en het globale stedenbouwkundige plan.
- De stad moet een duidelijke begrenzing hebben met geaccentueerde toegangen. Dit versterkt de identiteit van de stad, houdt het 'uitlopen' van de bebouwing in bedwang, en dwingt tot rationeel grondgebruik. Zo blijft de noodzakelijke groene buitenruimte bewaard.
- Het ontwerp van straten en pleinen moet een samenhangende rangorde bezitten: van ruime ontsluitingswegen tot besloten woonstraten, elk met een aangepast profiel en groenaanleg, en voetgangersdoorgangen om de binnengebieden te ontsluiten. Besloten pleinen waar de openbare voorzieningen gelegen zijn, bevorderen hun functie van ontmoetingsplaats. De inplanting van de gebouwen bepaalt het karakter en het esthetisch aspect van de straat. Gebogen of geknikte straten en asverspringingen sluiten het perspectief van de straat: het oog van de wandelaar heeft een eindpunt, en er duiken steeds nieuwe beelden op van achter de bocht. Een goed ontwerp bestaat uit een weloverwogen afwisseling van rechte en gebogen, brede en smallere straten. Voor de beste bezonning van woninggroepen lopen woonstraten bij voorkeur noordzuid. Leefruimten worden best op het westen georiënteerd. Voor de groenaanleg gaat de voorkeur uit naar streekeigen soorten, en slechts één boomsoort per straat. Dit geeft afwisseling in de wijk, en verleent elke straat eigenheid. Gemeenschappelijke aanleg van het private groen zou de eenheid in een straat bevorderen. Afsluitingen tussen percelen bestaan bij voorkeur uit hagen. Aan de straatzijde zorgen zij voor intimiteit, maar ze mogen de relatie tussen de woning en de straat niet verhinderen.

- De woningdichtheid in de woonwijken bedraagt bij voorkeur 25 à 30 woningen per hectare, wat een goede maat geeft voor de moestuinen. Binnengebieden zijn gemeenschappelijk, en bestemd voor speelpleinen of parkjes.
- Gebouwen moeten zodanig worden ingeplant dat zij bijdragen tot de beeldcompositie, met variaties als terugspringende rooilijnen en diagonale inplanting op hoeken. Altijd moet er gezocht worden naar het creëren van pittoreske zichten. Woningen worden best gegroepeerd om de open ruimte zo groot mogelijk te houden en de samenhang te bevorderen. Een bijzondere vorm van groeperen is de zogenaamde ‘close’, een woonerf rond een gemeenschappelijk binnengebied. Dicht bij elkaar wonen bevordert onderlinge ontmoetingen, solidariteit en gemeenschapszin. Herhaling van telkens hetzelfde type woning geeft aanleiding tot saaiheid, en het breekt met elke traditie. Bovendien is het wenselijk woningen van verschillende lagen van de bevolking te vermengen, omdat dit de integratie bevordert.
- Harmonie is de essentie van stedelijke kwaliteit. Elk ontwerp van een woning moet bijdragen tot het eenheidsbeeld. Het uitzicht van de gebouwen is immers belangrijker voor de gemeenschap dan voor de bewoner. Inpassing in het harmonisch geheel is belangrijker dan persoonlijke voorkeuren in het individueel ontwerp. Harmonie betekent niet uniformiteit, maar door subtiele variatie en accenten de verschillende elementen van het geheel in relatie te brengen. Eenheid in (streekeigen) materiaalgebruik kan hiertoe bijdragen.
- Geheel in de geest van Howard’s tuinstadgedachte, pleit Unwin voor een coöperatief medebezit van woningen en gronden. Dit bevordert het gemeenschapsgevoel en het ontstaan van gemeenschappelijke waarden.

Richtlijnen voor de tuinvijken in Limburg, door minister Jaminé

Gebaseerd op de nood aan sociale controle en voldoende open, groene ruimte voor een gezonde woonsituatie, gelijkaardig aan andere tuinvijken, stelde stedenbouwkundige Jaminé ruimtelijke richtlijnen op voor de uitbouw van de Limburgse tuinvijk (1906). Ze waren enkel richtinggevend en konden niet opgelegd worden (Van Doorslaer, 2012):

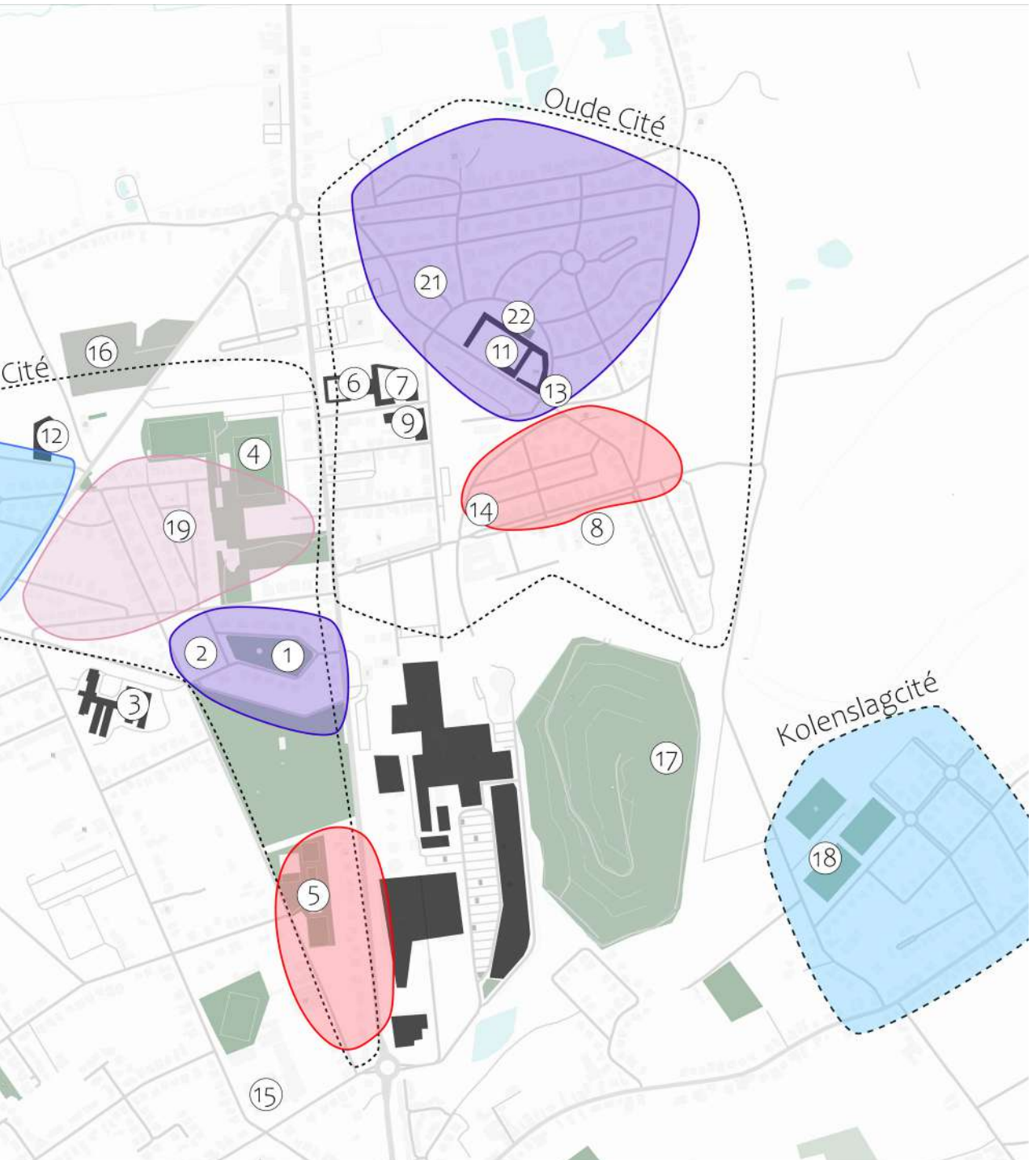
- ‘De woonwijk bevindt zich bij voorkeur ten westen of ten zuidwesten van de koolmijn, weg van de schadelijke dampen, maar wel op loopafstand (1.5km) van de industrie.’
- ‘De straten moeten minimaal 15 meter breed zijn, bij voorkeur Oost-West georiënteerd, om natuurlijke ventilatie te verkrijgen. Ze zijn liefst recht om de aanleg van leidingen te vereenvoudigen en politietoezicht te vergemakkelijken.’
- ‘De wijken moeten met drinkbaar water bevoorrad worden. Elke arbeider moet een eigen groentetuin van 400-800m² kunnen aanleggen. De tuinen moeten ook zichtbaar zijn in het straatbeeld.’
- ‘De monotonie in de architectuur moet worden vermeden. Tweewoonsten genieten de voorkeur boven rijwoningen, omdat ze meer zon genereren.’
- ‘In de wijk moet er plaats zijn voor gemeenschapsvoorzieningen, een kerk, hospitaal, school...’
- ‘Niet alle percelen moeten onmiddellijk een bestemming krijgen. Ze kunnen ook later door privé-ondernemers ingevuld worden.’
- ‘Van meet af aan moeten er ook logementshuizen gepland worden, opdat vrijgezellen geen storend element worden.’

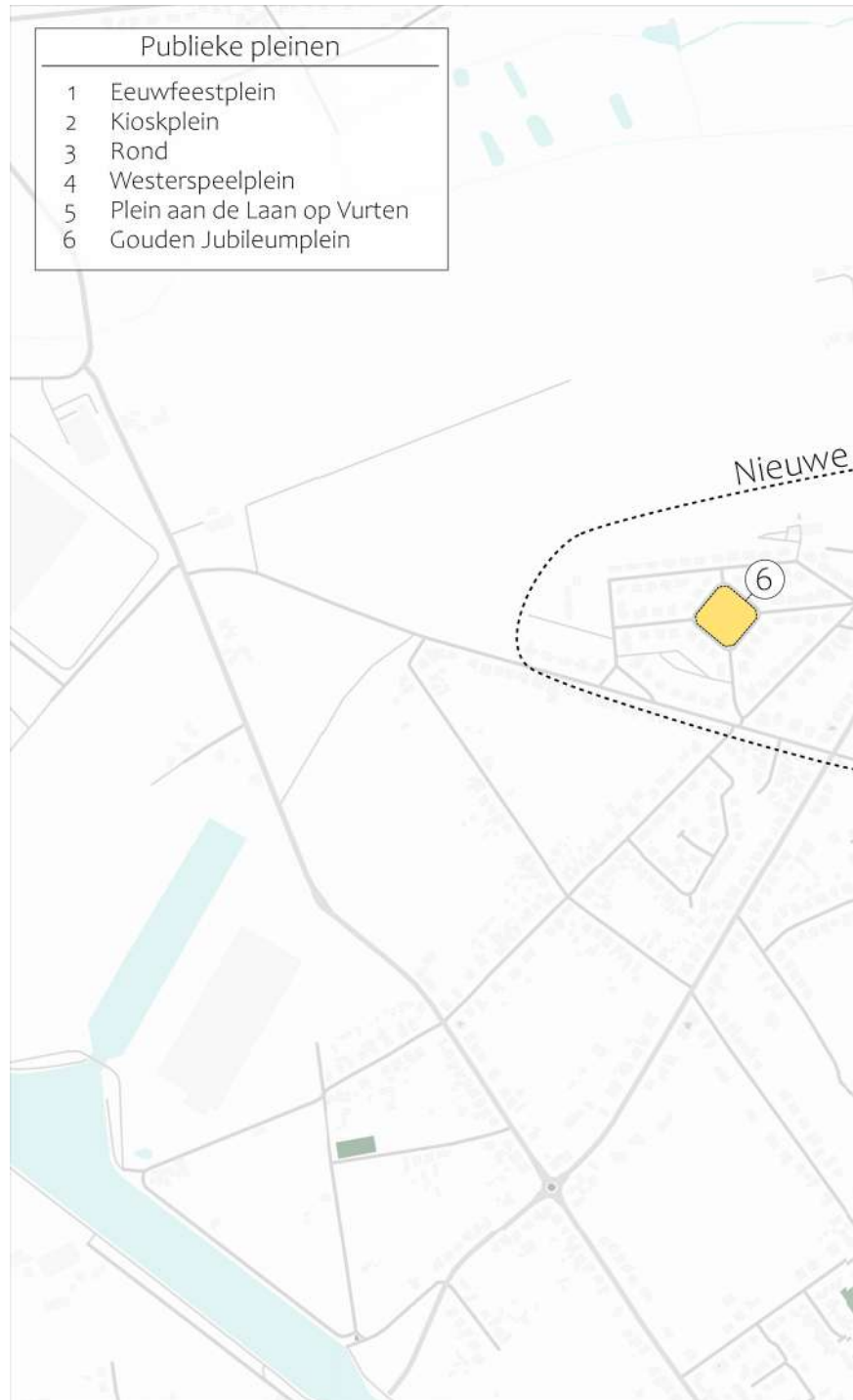

Kaart met verschillende fases, voorzieningen en realisaties van de mijnorganisatie in Beringen-Mijn. Eigen materiaal. Grote versie in bijlagen.

Functie- en faseringskaart Beringen-Mijn

De kaart bevat de locatie waar de verschillende realisatiefases van de tuinvijken in opgesteld werden. Daarnaast zijn ook de voorzieningen die zich in Beringen-Mijn bevonden, ten tijden van de mijnactiviteiten, erop aangeduid. (Eigen materiaal, 2022). De kaart werd ook in de thesis geïntegreerd en wordt hier groter weergegeven ter volledigheid.

Kaart met publieke pleinen in Beringen-Mijn. Eigen materiaal.

Kaart met publieke pleinen Beringen-Mijn

De kaart bevat de locaties van verschillende (groen) publieke pleinen in Beringen-Mijn (Eigen materiaal, 2022). De kaart werd ook in de thesis geïntegreerd en wordt hier groter weergegeven ter volledigheid.

Interview Patrick Moons

Tijdens een wandeling, op 4 december 2021, liet Patrick Moons, buurtopbouwwerker in Beringen-Mijn, me de cité zien en wees hij op sociale problematieken die er vandaag heersen. Hierbij het uitgeschreven verslag.

P: in onze wandeling komen we ook aan de nieuwbouw. De basis van de verandering die de gemeente vaststelt, begint hier aan de Moskee. Het kolenspoor loopt hier langs. Dat is de vroegere verbinding, richting het houtpark hier ook, waar het hout gestapeld werd. Het was een laadstation voor materiaal dat naar de mijn ging. Het afval werd dan verzameld op de terril. Aan de andere kant van de wijk is het kanaal. Het is ook de verbinding naar het kanaal waarrond het masterplan gemaakt is. De gemeente is vooral bezorgd omtrent de toeristische aantrekkingskracht, maar de bewoners komen wat meer op de achtergrond.

Het is natuurlijk ook geen zwart-wit verhaal. We waren betrokken bij dat project. Het kolenspoor werd ontwikkeld voor toerisme en later kwam de vraag over hoe we ook de bewoners gebruik kunnen laten maken van het kolenspoor. Ik ga dan als buurtwerker vragen hoe dat kan. Er werd duidelijk dat je niet zomaar overal het fietspad kan betreden. Ook is het moeilijk voor rolstoelgebruikers is om het fietspad te betreden, door het hoogteverschil en trapjes die ervoor nodig zijn om het te bereiken. Met Be-Mine wordt ook vooral op het toerisme gemikt.

Er is ook nog de bouwmeesterscan van Beringen, die 4 conclusies vaststelt. Het rondpunt vlak voor Be-Mine is een troef die verder uitgewerkt kan worden. Ook de voorkant van de mijn moet in ere hersteld worden, een bombastisch groot gegeven dat de macht van de mijnen symboliseert. Ook het park van de directeur wordt aangehaald, en de vierkantsas vanaf het park tot het kolenspoor, wil men naar fietsverbindingen en mobiliteit toe in ere herstellen en beter uitspelen. Ook daar was men niet echt gericht op het sociale.

Wat ik wel vond van het masterplan was dat het in orde brengen van de openbare structuur de prioriteit was. Daar kan ik hen in volgen. De handelaars geven bv aan dat er niks voor hun gedaan wordt, zelfs geen subsidies. Daar is geen beleid rond. Langs de andere kant zijn de handelaars ook moeilijke partners, omdat ze niet op vergaderingen komen. Ze klagen alleen heel vaak, ze hebben niet het gevoel dat er veel voor hun gedaan wordt en dat is vooral te wijten aan de openbare structuur.

Zelf hebben we 13 lopende projecten opgestart, dus er is wel wat beweging op komst. Dat zijn bouwprojecten en wij van RIMO proberen daar tussen te komen en aan te geven dat participatie belangrijk is. De gemeente heeft ook een participatieverantwoordelijke, dus dat is goed. Ze hechten ook belang aan armoede, dat is ook belangrijk.

We zijn nu in de stationsstraat. Dat is de mannenstraat, hier komen ze naar hun theehuizen. Normaal zit het hier vol, maar door corona ligt dat wat anders. We pleiten om hier een zekere verbinding te creëren. Het masterplan rond Be-Mine staat los van de wijk. Hier op het houtpark komt een volledig nieuwe woonontwikkeling, die geen enkele inkijk richting de mijn mogelijk houdt. Dat vinden we jammer. Het zijdelingse beeld van de mijn wordt helemaal aangetaast, met een straatbeeld van winkels en appartementen.

Toch mogen we over het algemeen heel wat meedenken, maar in de beslissingen komen we niet tussen. De ontwerpers neigen met ons naar co-creëren, op de participatieladder, maar dat zijn natuurlijk brede containerbegrippen. In praktijk worden bewoners geïnformeerd en gehoord, maar van cocreatie is maar weinig sprake.

Beringen-Mijn bestaat uit twee wijken, namelijk de Oude en de Nieuwe Cité. Be-Mine heeft gedaan wat de mijn vroeger al deed. Er is een sterk onderscheid tussen arm en rijk, hoe dicht je bij de mijn kwam, hoe hoger in rang je was. De muren van de directeurswoning zijn zelfs wat lager om overzicht over de mijn te houden. Hierachter liggen ook nog de bediendewoningen, maar verder bestaat de hele wijk uit arbeiderswoningen. Hoe verder achteruit je woonde, hoe lager je in positie stond wat arbeiders betreft ook.

De nieuwbouw hier past ook maar weinig in het verhaal, het heeft ook lang geduurd voordat die woningen verkocht waren, door de grote oppervlakte en de hoge kostprijs. Er is de laatste jaren ook enorm veel veranderd, ook in Beringen-Centrum, met nieuwbouwwoningen die concurrentie vormen voor deze woonblokken.

Dit is dan de voorkant van de mijn. De bouwmeesterscan wil de parkings en bussen die hier zijn weg, om hier een degelijke plaats van te maken, die de uitstraling van de wijk bepaalt.

Nu komen we aan het Kioskplein. De burgemeester en enkele schepenen wonen hier, alsook twee hoofden van het onderwijs. Ook het hoofd van de ambtenarij woont hier. Voor dit gedeelte wordt goed gezorgd, wat moet ik nog meer zeggen. Die sociale

hiërarchie heeft altijd gespeeld. Aan de kerk lag een parochiezaaltje van de mijn, zaal Brou. Dat was de locatie vroeger voor alle gewone hobbies, waar het arbeidersvolk naartoe gingen. De hogere bedienden hadden hun hobbies hier in het casino. Dat maakt dat er vandaag nog mensen zijn die daar ook niet komen, dat heeft nog steeds invloed.

Achter die muur bevindt zich ook de tuin van de directeurswoning, maar de woning zelf is enkele jaren geleden afgebrand. Dat is nu een ruïne.

B: wordt de ruïne nog gebruikt voor bepaalde activiteiten?

P: ze willen daar wel is iets mee doen. Ze hadden een idee dat terug op te bouwen, maar dat kost veel. De ruïne zelf is gevaarlijk nu, je kan daar niet in de buurt komen. Met corona heeft men daar vorig jaar wel een wandeling georganiseerd. Men heeft dat toen laten herleven met een klank-en lichtspel. De directeurswoning werd toen terug in het leven geroepen, meer moet dat misschien ook niet zijn.

Je merkt hier wel aan deze kant dat hier veel meer ruimte is, veel meer lucht. In de oude cité is dat niet, daar staat alles veel korter op elkaar. Hier zijn de woningen gebouwd na WOII, tussen 1950 en 1960. Aan de andere kant zijn woningen veel ouder, tussen 1908 en 1970. Dat is ook de vraag waar we mee zitten. Hoe kan je woningen naar duurzaamheid toe renoveren op grote schaal? Dat is een nagel waar we echt op hameren toch.

Hier in de Nieuwe Cité wonen mensen wel graag in het algemeen. 2/3de van de bewoners zijn van Turkse origine, allemaal arbeidersklasse. Verder zijn er ook een 10% Italianen, ook een terugvallende groep Belgen, wie vaak de oudere klasse zijn. Dat wordt opgevuld door Oost-Europeanen, vooral Bulgaren. Dat heeft met politiek te maken, als turk kom je niet zomaar meer binnen in Europa, omdat die nu buiten Europa liggen. Er is dus heel wat verkeer uit het oostblok. Beringen-Mijn is dan een ontvangstwijk, om uw nieuwe leven te starten en later door te groeien naar een andere woning. Dat is ergens ook jammer, als mensen kapitaal beginnen krijgen, trekken ze weg en verliezen we dat kapitaal. Dat heeft de mijn ook gestimuleerd, vanaf het moment dat mensen geld hebben, kopen ze ergens anders een stuk grond en bouwen ze een woning, kan je doen wat je wil. Hier kan je dat niet doen. Mensen doen vandaag al hun best om te renoveren, maar de controle valt soms weg. Je ziet dat aan de daken. Als je de erfgoedwaarden zo belangrijk vindt en het eenheidsbeeld, waarom kan je dan de dakkleur bv niet vastleggen in verordeningen. Iedereen is het erover eens dat we

het karakter moeten behouden, maar het schoentje knelt wel bij de controle van verbouwingen. Daardoor staan gidsen op hun achterste poten, maar ook de mensen vinden dat vervelend want ze kunnen niet doen wat ze willen. Bv naar isolatie toe, de gevel moet behouden worden maar in de muur zit geen spouw. Je kan alleen maar van binnenuit isoleren, maar dan verlies je weer ruimte. Alleen daar al zit je vast rond het in orde krijgen van duurzaamheid in de woningen naar de toekomst toe.

B: in het begin zei je dat nieuwe en betaalbare woningen belangrijk zijn. Zijn er culturele verschillen in rituelen, in leven, die bepalen hoe woningen vorm zouden kunnen krijgen (bv showkeuken en echte keuken bij Italianen)? Hebben hier ook al wijzigingen aan woningen plaatsgevonden op vlak van culturele verschillen?

P: ja en dat is nog altijd bezig. De koterijen van vroeger maken plaats voor redelijk mooie bijgebouwen. De originele oppervlakte kwam soms niet aan 50m². De bijbouw is vaak ook groter dan de woning zelf. Die bijgebouwen komen echt vaak terug. In de bestaande woningen werd geen badkamer voorzien, dat was een kleine wasruimte onder de trap. Er was hier wel al stromend water, in tegenstelling tot in de oude cité, maar geen badkamer. Mensen voegden dan een keuken en een badkamer toe in het bijgebouw. Vroeger was er een werkruimte achteraan en een chique living vooraan, om de mensen te ontvangen. In de werkruimte achteraan werd geleefd, maar daar werd dan later een keuken aan toegevoegd. Ook een tendens waarbij twee leefruimtes, een voor de man vooraan en een achterliggende voor de vrouw. Daar ontvangt de vrouw dan haar vriendinnen. Ze hebben dus zo goed als twee livings, waar mensen afzonderlijk leven. Dat is gebonden aan de Turkse cultuur.

90% van de bewoners zijn eigenaar. Dat maakt het moeilijk signalen in de wijk te sturen en beweging mogelijk te maken, er kunnen geen afspraken met huisvestingsmaatschappij te maken op lange termijn. Dat is deel van de discussie. De bijbouwen wil men tolereren, maar er moet steeds een duidelijk onderscheid zichtbaar zijn tussen het oorspronkelijke gedeelte en de bijbouwen, om de waarden in stand te houden.

Nu wandelen we langs het Eeuweestgebouw, de logementshuizen. In de geschiedenis hadden die ook een belangrijke plek. De mannen kwamen hier aan, zonder gezin, en werden daarin ondergebracht. Vanaf het moment dat ze een huis kregen, kwam de familie over. Het andere verhaal is het verhaal van de barakken.

B: zijn er ook belangrijke publieke plaatsen waar mensen ontmoet-

en?

P: mensen hebben vooral hun leven in Beringen-Mijn in het algemeen. Mensen zijn trots op hun wijk. 'We wonen in Beringen-Mijn'. Dat is al van vroeger zo, met de voetbalploeg van Beringen. Dat heeft dat gevoel wel mee gecreëerd en dat is behouden gebleven. De oudere mensen die nu weggetrokken zijn, praten heel nostalgisch over Beringen-Mijn en mensen die hier nu wonen, spreken ook met fierheid over de wijk. De huidige bewoners zien eerder de positieve elementen in, het is hier toch zo slecht nog niet. In tegenstelling tot de oudere bewoners, die negatief beïnvloed werden door de straffen die opgelegd werden aan het niet onderhouden van hun tuin en zo. De oudere garde wil de kwaliteiten van de wijk niet begrijpen. De bewoners van nu zijn eigenaars en wonen hier graag, er is ook heel weinig leegstand.

Hier staan we nu ook op de rode as. De mensen liggen er eigenlijk niet wakker van van wat hiermee te doen. In de studie verwees men ook naar het mijnstadion als centrum van Beringen-Mijn, om dat te gebruiken als publieke ruimte en ter beschikking stellen van de bewoners. Ze willen dat doorwaadbaar maken, beschikbaar houden voor de bewoners en ook een buurtfunctie geven, dat bewoners daar kunnen gaan kijken als België speelt, van die dingen.

Nu komen we terug op het kolenspoor. Dat wordt door de mensen als heel positief ervaren. Mensen gebruiken dat, als recreatieve fiets en wandelroute. Het functioneel gebruik is nog iets minder, hoewel dat door corona wel redelijk gebeterd is. Heel wat mensen gebruiken het functioneel, bijvoorbeeld enkele scholen in de buurt, die nu samen een locatie op Be-Mine hebben, straf! school. Men wil daar ook dat mensen duurzaam gaan bewegen en niet meer met de auto, maar met de fiets of te voet komen. 25-30% komt nu ook kinderen te voet ook met de fiets houden.

B: speelt de mijnkathedraal nog een belangrijke rol voor de cités?

P: Minder he, we kennen hier vandaag vooral een moslimgemeenschap en die krijg je natuurlijk niet naar de kerk. In de bijgebouwen zitten wel enkele moslimverenigingen. De turkse gemeenschap is ook opgesplitst in verschillende verenigingen. Je hebt twee federaties die hier in de buurt zitten en 3-4 grote verenigingen. Centraal staat de moskee, het dianet verhaal. Daarnaast zijn er ook nog kleinere gebedsruimtes en die zitten hier in de bijgebouwen van de kathedraal. Maar dat is natuurlijk de vraag: wat gaan we met onze kerk doen? Men wil er een dubbele functie aan geven en ook daar zitten we wel voor iets tussen nu. We hebben gevraagd om de verschillende elementen, de Be-Mine, het mijnstadion,

met haar verhaal en tradities, de kerk te verbinden. De glazen in de kerk zijn bij elkaar gehouden door een betonstructuur, dat werd nergens eerder gedaan ook. Ze proberen dat vandaag al te doen, met wat routes en infoborden erbij, maar volgens mij kan je ze ook bijna fysiek verbinden. Beringen heeft sterk ingezet op de museumfunctie, de ruimte als museum en het verhaal van de mijn in stand houden, om ook het verhaal van de geschiedenis van de mijn heel te houden. Je hebt dan de mijn zelf, de kathedraal, het stadion, het casino ook en dan de kerk van de directeur. Men wil die elementen verbinden en ook naar toerisme toe ook uitspelen.

Ze zijn al bezig met het herbestemmen van de kerk. De ruimte ervoor was vroeger een parking voor vrachtwagens, maar ze hebben dat toch al wat meer aangekleed bij de aanleg van het kolenspoor.

Maar algemeen kunnen we wel zeggen dat de mensen wel willen renoveren, ook als het over woningen gaat. Vandaag verliezen we te veel kapitaal omdat mensen hier niet volledig naar hun goesting kunnen renoveren. Ze kunnen ook geen nieuwbouw zetten. We verliezen te veel kapitaal, zowel sociaal als financieel, en dat wreekt zich ook in de sociale context. Er is ook heel weinig aantrek in de wijk. Dat is wel stilaan aan het veranderen. De prijzen elders gaan gigantisch naar omhoog, maar hier blijven die hangen. Be-Mine is ook een extra motivator om hier ook echt te komen wonen. Voor Beringen zelf, als je hier opgroeit in Beringen, raden ouders hun kinderen aan om overal te bouwen behalve in Beringen-Mijn. Dat is het verhaal dat verankerd zit in Beringen zelf. Mensen uit antwerpen en diest hebben dat veel minder, die kijken daar niet naar, die zien de bereikbaarheid van de snelweg (E314 en E313), de aanwezigheid van Be-Mine, ze zien heel andere voordelen en kopen hier een huis. Voor 120 000 euro heb je hier ook een huis he. Mensen van diest en antwerpen worden ook niet afgeschrokken door de aanwezigheid van moslims.

Dat is nog het schrijnenst van al. Mensen die hier wonen, ook belgen, wonen hier wel graag. Het is ook niet echt een geweldadige buurt, het is echt een heel rustige buurt.

B: zijn er af en toe wat conflicten in de buurt tussen bewoners?

P: eigenlijk niet. Het enige conflict dat we meemaakten was het Gühlen verhaal. Tussen de turken onderling. Met de coup tegen erdogan. De turken hier zijn traditioneel, ten opzichte van die van genk, en grote aanhangers van erdogan. Ergens geeft dit wat rust, maar opeens werden ze fel in het oog gehouden. Er werden ook ruiten ingeslagen van handelaars waarvan men dacht dat ze met

Guhlen te maken hadden. Verder is het echt heel rustig hier. De turken, italianen, bulgaren... ze leven allemaal in vrede met elkaar.

Je kan ook niet zeggen dat ze gigantisch goed bij elkaar komen. In het sociale leven zit dat ook verankerd. De mijn begon ooit met het voorzien van grond voor het verenigingsleven en ze voorzag een buurthuis voor polen, enkele barakken voor de italianen... alle groepen hebben hun eigen sociale huis, dat is nog steeds gebleven. Het ene huis is al wat cultureler dan het andere. Je merkt op dat niet-moslims makkelijker verbinden dan moslims, polen, belgen, italianen, grieken... Daar zit duidelijk een grens vandaag, je hoort daar heel wat rascistische praat, vooral van mensen buiten de cité die hier eigenlijk niet meer wonen: 'de turken hebben onze wijk verpest!' Eigenlijk heeft dat met andere zaken te maken. Wanneer de turken kwamen, werd de mijn ook overgedragen aan de gemeente en werd de wijk niet meer onderhouden zoals daarvoor, waardoor het lijkt dat dat de fout van de turken is. Daar wordt meewarig over gedaan.

We komen nu ook aan in de oude cité en lopen nu langs het hart van de oude cité, het schoolgebouw, de horizon. Samen met een andere school zijn ze nu samengegaan tot 'straf! school met lef! op Be-Mine. De gebouwen zijn hier toen leeggekomen en worden gebruikt voor en door de mensen, want normaal gezien gebeurt zoiets wel. We vroegen om het in beheer te houden en de gebouwen sociaal in te zetten, laten aan te sluiten bij de noden van de bevolking. Huis van het kind en opvoedingsorganisaties gaan er komen en er zitten vandaag al drie scholen rond volwassenenonderwijs in. Alles is nu dichtbij voor hen, de eerste stap naar mensen die er nood aan hebben is gezet, ze moeten niet te ver gaan om verdere stappen in hun leven te zetten omtrent de ontwikkeling van kennis. We organiseren ook een inloophuis, waar mensen naartoe kunnen komen en andere mensen kunnen leren kennen. Zo kan er een beter buurtschap ontstaan, een betere sociale cohesie.

B: dus de bewoners bouwen dan zelf hun netwerk op?

P: klopt. Ze komen dan ook andere mensen tegen uit hun wijk. Daarnaast worden er ook activiteiten georganiseerd, zoals de woonvragen. Ze kunnen vragen stellen, vanuit huurders of eigenaarsstatuut, over hun facturen... zo kunnen de huisvestingsmaatschappijen en diensten van hun bureau afkomen en hier ter plaatste dergelijke activiteiten te organiseren, om vat te krijgen op de organisatie.

Er vindt hier wel een redelijk 'zwarte' economie plaats, mensen die beroep doen op familie en vrienden om elkaar te helpen. We mo-

gen dat wel toejuichen, maar de subsidies zijn er wel op gericht om de economie draaiende te houden, om dingen uit te geven. Zo houden we de economie recht, maar dat krijg je hier niet in het verhaal. We vinden dat er duidelijkheid geschept moet worden over wat wel en niet mag. Heel veel dingen kan je al niet terug draaien. Mensen die hun dak al heel lang geleden verbouwd hebben, kan je nu niet gaan beboeten of verplichten hun dak te vervangen. Dat mag ook niet.

Ze moeten duidelijker en consequenter zijn. Je kan dan beter investeren in materialen, zodat mensen sowieso de juiste materialen gebruiken. Wees ook een 'buddy' voor die mensen, sta hun bij in hun verbouwingen. Zo kan je daar wel een positieve impact op hebben.

Mensen deden vandaag al renovaties en dat is proper, dat is allemaal goed gedaan. De ingrepen zijn vaak goed gedaan, maar vanuit de erfgoedcontext worden mensen vaak toch nog afgekraakt op hun renovaties, terwijl mensen daar veel tijd en geld in geïnvesteerd hebben. Dat zijn frustraties. Er ontstaat een wantrouwen omtrent geregulariseerde mechanismen, die ook gewoon niet aansluiten bij de mens in het algemeen en zeker niet bij de mensen in Beringen-Mijn.

Dit is een ander gebouw, het voormalige nonnenklooster. Dat werd opgekocht door de kantonale bouwmaatschappij en dat werd gerenoveerd zoals het vroeger was. Dat gebeurt jammer genoeg niet altijd zo. Veel mensen vragen ook om hun huis te bepleisteren, maar dat mag natuurlijk niet he. Buitenisolatie vormt een probleem. Mensen willen iets doen om hun warmte binnen te houden, maar dat gaat maar moeilijk nu.

Hier wil men de hoofdingang van de school mooier maken, maar het voetbalveldje wil men weghalen, terwijl dat eigenlijk heel hard gebruikt wordt. Het is ook maar een van de enige plekken hier in de wijk waar dat kan, verder is er niets. Aan de andere kant, in de nieuwe cité, heb je het eeuwfeestplein en gouden jubileumplein, daar zijn veel grotere plaatsen voor kinderen om te spelen.

En dat huis aan het eeuwfeestplein, dat logementshuis?

P: dat staat te koop. Ze hebben een gemeentehuis gebouwd en hebben nu geld nodig. Daarom staan er enkele erfgoedgebouwen op de lijst om te verkopen. Dat betreur ik ook. Ze willen erfgoed in stand houden, maar verkopen dan wel enkele voorname gebouwen, terwijl dat ook als extensie zou kunnen dienen van het casino.

Wat ook eigen is aan de mensen in de wijk, er is inkijk langs alle kanten op een perceel, mensen voelen zich gepakt in hun privacy. De originele omheining in rode steen wordt afgebroken en er wordt een lelijke vod voor gehangen, maar het biedt hen privacy. Ze hebben geen inkijk meer en een afgeschermd tuin. Het is lelijk, maar er wordt niet bij opgetreden. Hier een andere woning. Zijn gevel kent 4 verschillende steenlagen, maar een pleisterlaag mag niet, om er een geheel van te maken.

Hier is het melkhuisje, we zitten hier heel vaak met Rimo, om nederlands te oefenen. Daar zit een wc, een lokaal en een keuken in. Dat is echt perfect, iedereen komt hier graag naartoe en je zit hier gerust. Maar dit gaan ze jammer genoeg verkopen. Vroeger was dit de melkbar, toen men dacht dat arbeiders gezonder werden van melk.

De barakken daar wil men ook afbreken. De Italianen, Turken en Grieken verbleven daar vroeger, in 5, 6, 7 en 8. Ze willen daar een grote buurtontmoetingsplek maken, maar het is nogal groot. Ik weet niet of de bewoners daar gebruik van gaan maken. Vandaag is daar een speelpje dat we ingericht hebben en op warme dagen zit daar wel 150 man. Meer moet dat niet zijn, ik weet niet of het ideaal is om daar een groot bombastisch plein van te maken. Ik zie het eerder als een 'mondstuk' om vanuit Be-Mine de ruimte, de wijk in te trekken.

Dit is de replica van de Italiaanse en Poolse barak. Hun geschiedenis wordt hier verteld door een toeristische gids. Daarachter staat de Polonais, het lokaal van de Polen.

En dan nog het verhaal van de oude barak en de oudste woningen. Oorspronkelijk had de mijn een steenbakkersfabriek en maakten ze de stenen zelf. Dat gebeurde vanaf 1920, maar in 1908 gebruikte men betonnen bakstenen. Ze zijn gebaseerd op de Mulhouse woningen, een blok dat onderverdeeld is in 4 woningen. Ze zijn heel klein, het valt op dat de bijbouw groter is dan de woningen zelf. Het is ook een kakofonie van kleuren ondertussen. De lage muren die hier nu staan, zijn ook erfgoed en moeten blijven staan. Vroeger gaven ze een mooi zicht, op de beton, maar vandaag sluit het niet meer aan bij het tuinvijlkideaal, hoewel men dat oorspronkelijk ook wilde beogen. Deze woningen werden doorheen de tijd ook sterk aangepast en Turken hebben ook niet echt groene vingers, dus er werd heel wat verhard in de ondergrond.

De grote vraag is, moet je alle energie steken in het verkrijgen van een sociale mix? Je loopt dan iets achterna wat er eigenlijk niet is. Je kan beter omgaan met de mensen die er vandaag zijn. Je kan

daar heel dromerig rond denken, maar je kan ook met een bud-dysysteem werken om woningen te renoveren. Ga bv. met de eigenaar van die ene enkele originele woning aan tafel zitten en sta hen bij in de renovatie naar erfgoed toe, maar ook naar duurzaamheid toe, dat woningen in orde zijn naar de normen van de 21ste eeuw toe.

Over het algemeen werd de ruimte tussen de woningen in wel opgevuld. De veranda werd dichtgemetst, een bijgebouw werd toegevoegd... maar al deze gebouwen werden wel door de eigenaars zelf gebouwd. Voor een extra keuken, een badkamer, een leefruimte voor de man of vrouw...

Naar de doorgangswijk toe is dat hier in de Oude Cité nog erger dan in de Nieuwe Cité, omdat huizen hier nog kleiner zijn. Daar is ook iets meer rust dan hier. De doorstroming is hier nog groter, want het zijn de eerste huisjes, en er wonen grote gezinnen. Als de kinderen van die gezinnen ouder worden, verhuizen ze hun huis, gaan ze ergens anders wonen, bv in Beverlo Centrum, en dan kom ik terug naar mijn huis als de kinderen het huis uit zijn. Mensen zien de wijk als hun habitat. De verbondenheid met de buurt is gigantisch. Daarom is het ook zo jammer dat we zo weinig antwoorden hebben vanuit professioneel oogpunt.

Zelf hebben we 30 participatietrajecten voor de toekomst gestart, waarbij mensen op basis van 6 thema's hun bezorgdheden omtrent de wijk kunnen delen. Het gaat over 100 acties en die worden dan ook vertaald naar een ruimtelijk gegeven, een masterplan. Men is mee in het sociale verhaal.

De verbinding tussen de wijk en de mijn zelf is een belangrijk gegeven dat nog steeds onderzocht kan worden. We hebben bang dat de nieuwe wijk een apart eiland wordt, een muur die zicht naar de mijn afbakent. Doorzichten die we gevraagd hadden zijn volledig afgeblokt. Andere voorzieningen die wij gedaan hebben zijn bv een speeltuintje.

De blok in de stationsstraat zijn de handelaars. Ook daar is de visie niet goed sociaal gericht. Achteraan lopen wel wat stegen. Mensen met een zaak hebben ook achteraan een huis gekocht, waardoor ze kunnen bevoorraden langs de achterkant. Het evolueerde zelfs zo dat mannen langs de voorkant de handelspanden betreden en vrouwen langs de achterkant gebruiken als ingang naar de winkel. Ik vind dat die steegjes dan ook omgevormd kunnen worden tot laantjes, zodat ook vrouwen een aangename ingang hebben.

Bronnenlijst literatuur

Agentschap Integratie & Inburgering. (2019). *Draaiboek buddyprojecten nieuwkomers*. <https://www.integratie-inburgering.be/nl/wat-kunnen-we-voor-jou-doen/ondersteuning-voor-je-organisatie-of-lokaal-bestuur/publicaties/draaiboek-buddyprojecten-nieuwkomers>. Geraadpleegd op 3 juni 2022.

ArcK, & Broekx-Schiepers Architecten. (2017). *Onderzoek naar de toekomstmogelijkheden voor de Vlaamse parochiekerken*. https://www.vlaamsbouwmeester.be/sites/default/files/uploads/LEZING%20TV%20TRACE%20%28uhasselt%29_bis.pdf. Geraadpleegd op 3 juni 2022.

Beeckmans, L. (2020). Een pleidooi voor meer diverse stadsonwikkeling. *Architectuurboek Vlaanderen, 14*. Vlaams Architectuurinstituut. Brussel.

Castex, J., Depaule, J.C., & Panerai, P. (1984). *De rationele stad: van bouwblok tot wooneenheid*. Socialistische Uitgeverij Nijmegen. Nijmegen.

Community Land Trust Brussel. (2013). *Hoe werkt het?*. <https://www.cltb.be/hoe-werkt-het/?lang=nl>. Geraadpleegd op 6 januari 2022.

Community Land Trust Brussel. (2013). *Wat doen we?*. <https://www.cltb.be/wat-we-doen/?lang=nl>. Geraadpleegd op 6 januari 2022.

De Dijn, C.G. (1979). *Mens & Machine 03 - Beringen-Mijn: wonen en werken*. Provinciale dienst voor het Kunstpatrimonium en Project Industrieel Erfgoed. Sint-Truiden..

De Gouden Linaal Architecten. (2018). *Masterplan Be-mine Houtpark, Beringen-Mijn*. <http://old.degoudenlinaal.be/index.php?/albums/masterplan-be-mine-houtpark-beringen-mijn/>. Geraadpleegd op 10 december 2021.

Demil, C., & Bellens, S. (2019). 'We werken niet alleen aan gebouwen, maar ook aan businessmodellen met ecologische en sociale impact'. <https://www.nav.be/artikel/2319/we-werken-niet-alleen-aan-gebouwen-maar-ook-aan-businessmodellen-met-ecologische-sociale-impact/>. Geraadpleegd op 27 december 2021.

Degreef, C., & Vylein, D. (2013). *Stijn Oosterlynck over zin en onzin van sociale mix: 'Gebruik middenklasse niet als buffer'*. <https://www.bruzz.be/samenleving/stijn-oosterlynck-over-zin-en-onzin-van-sociale-mix-gebruik-middenklasse-niet-als>. Geraadpleegd op 18 april 2022.

ERA Bouw, & Woonbron. (2008). *Le Medi - Wonen waar de zon altijd schijnt*. <http://docplayer.nl/6615516-Le-medi-wonen-waar-de-zon-altijd-schijn-wonen-waar-de-zon-altijd-schijnt.html>. Geraadpleegd op 6 april 2022.

Dogma. (2019). *Do you see me when we pass?*. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Dogma. (2016). *Park City*. <http://www.dogma.name/project/park-city/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Dogma. (2020). *The Opposite Shore*. <http://www.dogma.name/project/opposite-shore-a-critical-history-of-suburbanisation-in-belgium/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Expertisecentrum Flexwonen. (2020). *Onderzoek internationale werknemers in Limburg*. https://flexwonen.nl/wpcms/wp-content/uploads/2021/02/rapportage_provincie_limburg_onderzoek_internationale_werknemers.pdf. Geraadpleegd op 3 juni 2022.

Gemeente Beringen, & Stramien. (2018). *Eindrapport Beringen-Mijn Masterplan*. https://beringengroeit.be/wp-content/uploads/2021/04/190027_20200603_oudstecite-deel1.pdf. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Gemeente Genk. (2021). *Drie partners zetten schouders onder garden city 2.0*. <https://www.genk.be/drie-partners-zetten-schouders-onder-garden-city-20>. Geraadpleegd op 13 november 2021.

Geurst & Schulze. (2008). *Le Medi Rotterdam*. <https://www.geurst-schulze.nl/woningbouw/le-medi-rotterdam/>. Geraadpleegd op 11 maart 2022.

Hall, P., & Ward, C. (1999). *Sociable Cities. The 21st Century Reinvention of the Garden City*. Routledge. Londen.

HoGent. (2021). *Sociaal-ruimtelijk werken in sociaal werk*. <https://onderzoek.hogent.be/projecten/sociaal-ruimtelijk-werken-in-sociaal-werk/>. Geraadpleegd op 11 december.

Howard, E. (1898). *To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform*. Swan Sonnenschein & Co. Londen.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. John Wiley And Sons Ltd. New Jersey.

Lingier, J., & Swennen, G. (2011). *De kracht van onderuit : een geschiedenis van het buurtopbouwwerk in de mijnstreek*. Cel Mijnerfgoed. Genk.

Loopmans, M., Leclercq, E., & Newton, C. (2011). *Plannen voor mensen: handboek voor sociaal-ruimtelijke planning*. Garant Uitgeverij. Antwerpen.

MacEwen, T. (z.d.). *Robert Owen, Father of British Socialism*. <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofWales/Robert-Owen-Father-British-Socialism>. Geraadpleegd op 5 februari 2022.

Mota, N. (2019). *Álvaro Siza's Negotiated Code Housing with Citizens' Participation in the Urban Renewal of The Hague in the 1980s*. <https://doi.org/10.17645/up.v4i3.2120>

Panerai, P. (1980). Typologie. *OASE Journal*, 1. 26-37. <https://www.oasejournal.nl/nl/Issues/1/Typologieen#026>.

Pferdmenges, P. (2020). *De Architectuur verbreden. Architectuurboek Vlaanderen*, 14. Vlaams Architectuurinstituut. Brussel.

provincie.incijfers.be. (2021). *Nationaliteit en herkomst*. <https://provincies.incijfers.be/dashboard/dashboard/nationaliteit-en-herkomst>. Geraadpleegd op 22 oktober 2021.

Reps, J. W. (2020). *Garden Cities of To-morrow*. <https://wayback.archive-it.org/2566/20211028213833/http://urbanplanning.library.cornell.edu/DOCS/howard.htm>. Geraadpleegd op 28 oktober 2021.

SAAMO. (2021). *SAAMO: een nieuwe naam voor Samenlevingsopbouw*. <https://www.saamo.be/samenlevingsopbouw-is-voortaan-saamo/>. Geraadpleegd op 6 januari 2022.

Schrijver, L. (2011). Grossform: een kijk op grootschalige stedelijke projecten. *DASH*, 5, 40-55. <https://doi.org/10.7480/dash.05>.

Stebo vzw. (2010). *Mijncité - Met de mijncités naar de 21ste*

eeuw. <http://mijncite.stebo.be/mobile/index.html#p=91>. Geraadpleegd op 13 november 2021.

VAi. (2020). *Bouwmateriendorp aan het Vergotedorp*. <https://www.vai.be/gebouwen/commerci%C3%ABle-gebouwen/bouwmateriendorp-aan-het-vergotedorp>. Geraadpleegd op 11 maart 2022.

VAi. (2020). *De Kruitfabriek 2.0*. <https://www.vai.be/gebouwen/publieke-gebouwen/de-kruitfabriek-2.0>. Geraadpleegd op 11 maart 2022.

Van Doorslaer, B. (2012). *Mijnerfgoed in Limburg: ondergronds verleden, bovengrondse toekomst van Beringen tot Eisden*. (Herz. ed.). Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen. Antwerpen.

Vidler, A. (1977). *The Third Typology*. *Oppositions*. (1998). https://monoskop.org/images/5/50/Vidler_Anthony_1977_1998_The_Third_Typology.pdf. Geraadpleegd op 14 januari 2022.

Vints, T. (2018). *Beringen-Mijn - Lange Termijn?*. <https://www.thomasvints.be/nieuws/2018/2/9/beringen-mijn-lange-termijn>. Geraadpleegd op 10 december 2021.

Vittorio Aureli, P., Ma, L., et al. (2019). *Promised Land: Housing from Commodification to Cooperation*. <https://www.e-flux.com/architecture/collectivity/304772/promised-land-housing-from-commodification-to-cooperation/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

VMSW. (2020). *Normen en richtlijnen sociale woningbouw*. <https://www.vmsw.be/normenenrichtlijnen>. Geraadpleegd op 13 november 2021.

Bronnenlijst afbeeldingen

Figuur 1. Gemeente Beringen. (2018). *Beringen-Mijn. Arbeiders uit de wijk vertrekken naar de mijn*. [Foto]. https://beringengroeit.be/wp-content/uploads/2021/04/190027_20200603_oudstecite-deel1.pdf. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 2. De Dijn, C. G. (1979). *Oorspronkelijke arbeiderswoningen*. [Foto].

Figuur 3. Vanwelde, B. (2021). *Huidige staat van de arbeiderswoningen*. [Foto].

Figuur 4. Gemeente Beringen. (2018). *Stedenbouwkundige visie uit het Masterplan Beringen-Mijn. Verbeelding van de drie assen*. [Kaart]. https://beringengroeit.be/wp-content/uploads/2021/04/190027_20200603_oudstecite-deel1.pdf. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 5. Dogma. (2019). *Do You See Me When We Pass. Model voor evolutief wonen. Grondplan*. [Tekening]. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 6. Dogma. (2019). *Do You See Me When We Pass. Model voor evolutief wonen. Gevelbeeld*. [Collage]. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 7. VAi. (2020). *'De Kruitfabriek 2.0', naar het ontwerp van evr-architecten*. [Foto].

Figuur 8. VAi. (2020). *Grondplan van 'De Kruitfabriek 2.0', naar het ontwerp van evr-architecten*. [Tekening].

Figuur 9. Wittkower, R. (1949). *Overgeleverde bouwtypen van Palladiaanse villa's*. [Tekening].

Figuur 10. Panerai, P. (1980). *Types als terugkerend gegeven. Een catalogus van woningtypes*. [Tekening]. <https://www.oasejournal.nl/nl/Issues/1/Typologieen#026>.

Figuur 11. Panerai, P. (1980). *Stedelijke typologie van handwerksmanwoningen te Venetië*. [Tekening]. <https://www.oasejournal.nl/nl/Issues/1/Typologieen#026>.

Figuur 12. Rossi, A. (1971). *San Cataldo Cemetery Top View*.

[Tekening].

Figuur 13. Lopes, D. S., & Cera, N. (2015). *Costa Cemetery*. [Foto].

<https://www.uncubemagazine.com/blog/16269531>. Geraadpleegd op 14 januari 2022.

Figuur 14. Lopes, D. S., & Cera, N. (2015). *San Cataldo Cemetery Collonades*. [Foto]. <https://www.uncubemagazine.com/blog/16269531>. Geraadpleegd op 14 januari 2022.

Figuur 15. Yunis, N. (2016). *Casa de Malaparte*. [Foto]. <https://www.archdaily.com/777627/architecture-classics-villa-malaparte-adalberto-libera>. Geraadpleegd op 26 maart 2022.

Figuur 16. Archined. (2012). *Justus van Effenblok te Rotterdam*. [Foto]. <https://www.archined.nl/project/29760-justus-van-effenblok-te-rotterdam/>. Geraadpleegd op 26 maart 2022.

Figuur 17. Schrijver, L. (2011). *Autostroy*. [Foto]. DASH, 5. <https://doi.org/10.7480/dash.05>.

Figuur 18. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Grondplan van Hampstead, naar de ontworpen toestand*. [Kaart].

Figuur 19 Dogma. (2020). *Typologietekeningen van woning te Waterschei*. [Collage]. <http://www.dogma.name/project/opposite-shore-a-critical-history-of-suburbanisation-in-belgium/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 20. Dogma. (2020). *Typologietekeningen van wijk te Waterschei*. [Tekening]. <http://www.dogma.name/project/opposite-shore-a-critical-history-of-suburbanisation-in-belgium/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 21. Dogma. (2020). *Typologietekeningen van woning te Grimbergen*. [Collage]. <http://www.dogma.name/project/opposite-shore-a-critical-history-of-suburbanisation-in-belgium/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 22. Dogma. (2020). *Typologietekeningen van wijk te Grimbergen*. [Tekening]. <http://www.dogma.name/project/opposite-shore-a-critical-history-of-suburbanisation-in-belgium/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 23. Dogma. (2019). *Do You See Me When We Pass. Isometrie van typologie voor levenslang wonen.* [Tekening]. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 24. Dogma. (2019). *Do You See Me When We Pass. Grondplan van typologie voor levenslang wonen.* [Tekening]. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 25. Howard, E. (1898). *'The Three Magnets'.* Het diagram met basisprincipes voor de Garden City. [Diagram].

Figuur 26. Howard, E. (1898). *Diagram rond ruimtelijke planingsvisie van Howard voor Garden Cities.* [Diagram].

Figuur 27. Howard, E. (1898). *Uitbreidingsdiagram voor Garden Cities.* [Diagram].

Figuur 28. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Grondplan van Hampstead, naar de ontworpen toestand.* [Kaart].

Figuur 29. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Typologische elementen bepalen de overgang tussen de tuinwijk en het stadscentrum.* [Foto].

Figuur 30. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Typologische elementen bepalen de overgang tussen de tuinwijk en het stadscentrum.* [Foto].

Figuur 31. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Typologische elementen in de tuinwijken - de (voor)tuin.* [Tekening].

Figuur 32. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Typologische elementen in de tuinwijken - de close.* [Tekening].

Figuur 33. Vanwelde, B. (2022). *Typologietekening van woningen in Hampstead, tonen open en semi-publiek karakter van voortuinen.* [Tekening].

Figuur 34. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Luchtfoto van Hampstead Garden Suburb.* [Foto].

Figuur 35. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Oorspronkelijk plan voor Welwyn.* [Kaart].

Figuur 36. Vanwelde, B. (2022). *Typologietekening van woningen in Welwyn, tonen ingrepen vanuit bewonersinitiatief*. [Tekening].

Figuur 37. Panerai, P., Castex, J., & Depaule, J. C. (1984). *Luchtfoto van Welwyn*. [Foto].

Figuur 38. Ward, C., & Hall, P. (1999). *Groene-vingermodel voor stedelijke uitbreiding in Kopenhagen*. [Kaart].

Figuur 39. CLT Brussel. (2013). *Collectieve werkingsmodel van een CLT - organisatie*. [Illustratie].

Figuur 40. Dogma. (2020). *Do You See Me When We Pass. Isometrie van typologie voor levenslang wonen*. [Tekening]. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 41. Dogma. (2020). *Do You See Me When We Pass. Grondplan van typologie voor levenslang wonen*. [Tekening]. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 42. Dogma. (2020). *Do You See Me When We Pass. Verschillende invullingen van wooneenheden*. [Collage]. <http://www.dogma.name/project/housing-for-community-land-trust-in-brussels/>. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 43. Dogma. (2016). *Park City. Verdichtingsmodel Lanaken en Maasmechelen, met verschillende kernen, gelijkaardig aan de opvattingen van Howard*. [Tekening].

Figuur 44. Dogma. (2016). *Park City. Verschillende opties rond woonverdichting in suburbaan gebied van Lanaken en Maasmechelen - Woningen in tuinen*. [Tekening].

Figuur 45. Dogma. (2016). *Park City. Verschillende opties rond woonverdichting in suburbaan gebied van Lanaken en Maasmechelen - Woningen in tuinen*. [Tekening].

Figuur 46. Dogma. (2016). *Park City. Verschillende opties rond woonverdichting in suburbaan gebied van Lanaken en Maasmechelen - Uitbreiding van bestaande woningen*. [Tekening].

Figuur 47. Ledoux, N. (1774). *Tekening van 'La Ville Idéale*. [Tekening].

Figuur 48. Fourier, C. (1829). *Tekening van 'Phalanstère*. [Tekening].

Figuur 49. Gemeente Beringen. (2018). *Invloedssferen van verschillende voorzieningen in Beringen-Mijn, ten tijden van de mijnactiviteiten*. [Kaart]. https://beringengroeit.be/wp-content/uploads/2021/04/190027_20200603_oudstecite-deel1.pdf. Geraadpleegd op 11 december 2021.

Figuur 50. Stebo. (2010). *Mulhouse-type als voorbeeld voor de Limburgse arbeiderswoningen*. [Foto].

Figuur 51. Stebo. (2010). *Grondplan van Mulhouse-type als voorbeeld voor de Limburgse arbeiderswoningen*. [Foto].

Figuur 52. De Dijn, C. G. (1979). *Arbeiderswoning uit de eerste fase*. [Foto].

Figuur 53. De Dijn, C. G. (1979). *Grondplan van arbeiderswoning uit de eerste fase*. [Tekening].

Figuur 54. De Dijn, C. G. (1979). *Bediendewoning uit de eerste fase*. [Foto].

Figuur 55. De Dijn, C. G. (1979). *Snedes van bediendewoning uit de eerste fase*. [Tekening].

Figuur 56. De Dijn, C. G. (1979). *Ingenieurswoning uit de eerste fase*. [Foto].

Figuur 57. De Dijn, C. G. (1979). *Grondplan van ingenieurswoning uit de eerste fase*. [Tekening].

Figuur 58. De Dijn, C. G. (1979). *Voorzieningen in de wijk, het casino (voor de hogere klassen)*. [Tekening].

Figuur 59. De Dijn, C. G. (1979). *Voorzieningen in de wijk, melkhuisje (voor de arbeidersklasse)*. [Foto].

Figuur 60. De Dijn, C. G. (1979). *Arbeiderswoning uit de tweede fase*. [Foto].

Figuur 61. De Dijn, C. G. (1979). *Snedes van arbeiderswoning uit de tweede fase*. [Tekening].

Figuur 62. De Dijn, C. G. (1979). *Bediendewoning uit de tweede fase*. [Foto].

Figuur 63. De Dijn, C. G. (1979). *Snedes van bediendewoning uit de tweede fase*. [Tekening].

Figuur 64. De Dijn, C. G. (1979). *Ingenieurswoning uit de tweede fase*. [Foto].

Figuur 65. De Dijn, C. G. (1979). *Grondplan van ingenieurswoning uit de tweede fase*. [Tekening].

Figuur 66. De Dijn, C. G. (1979). *Logementshuis uit de tweede fase*. [Foto].

Figuur 67. De Dijn, C. G. (1979). *Snedes van logementshuis uit de tweede fase*. [Tekening].

Figuur 68. De Dijn, C. G. (1979). *Kerkencomplex als prachtige nieuwigheid tijdens de derde fase*. [Foto].

Figuur 69. De Dijn, C. G. (1979). *Arbeiderswoning uit de derde fase*. [Foto].

Figuur 70. De Dijn, C. G. (1979). *Grondplan van arbeiderswoning uit de derde fase*. [Tekening].

Figuur 71. De Dijn, C. G. (1979). *Ingenieurswoning uit de derde fase*. [Foto].

Figuur 72. De Dijn, C. G. (1979). *Snedes van ingenieurswoning uit de derde fase*. [Tekening].

Figuur 73. Vanwelde, B. (2021). *Fatih Moskee te Beringen, als ruimtelijk symbool van de Islamitische cultuur die zich in de wijk vestigt*. [Foto].

Figuur 74. De Dijn, C. G. (1979). *Arbeiderswoning uit de vierde fase*. [Foto].

Figuur 75. De Dijn, C. G. (1979). *Grondplan van arbeiderswoning uit de vierde fase*. [Tekening].

Figuur 76. De Dijn, C. G. (1979). *Arbeiderswoning uit de vierde fase*. [Foto].

Figuur 77. De Dijn, C. G. (1979). *Snedes van arbeiderswoning uit de vierde fase*. [Tekening].

Figuur 78. Vanwelde, B. (2022). *Kaart met verschillende fases, voorzieningen en realisaties van de mijnorganisatie in Beringen-Mijn*. [Kaart].

Figuur 79. Van Doorslaer, B. (2012). *Kioskplein bij de aanleg ervan*. [Foto].

Figuur 80. Vanwelde, B. (2022). *Eeuwfeestplein vandaag*. [Foto].

Figuur 81. Vanwelde, B. (2022). *Kaart met publieke pleinen in Beringen-Mijn*. [Kaart].

Figuur 82. Van Doorslaer, B. (2012). *Abeelding van activiteit in het mijnstadion*. [Foto].

Figuur 83. Vanwelde, B. (2022). *Typologietekening van woningen in Beringen-Mijn, in oorspronkelijke toestand*. [Tekening].

Figuur 84. Vanwelde, B. (2022). *Informeel doorsteek in de Oude Cité van Beringen-Mijn*. [Foto].

Figuur 85. Gemeente Beringen. (2018). *Kaart die de invloedssferen van verschillende functies in Beringen-Mijn aangeeft, met sterk afgezwakte invloed van be-Mine na 1989*. [Kaart].

Figuur 86. De Gouden Linaal Architecten. (2018). *Masterplan Beringen-Mijn*. [Maquette].

Figuur 87. Vanwelde, B. (2022). *Recreatieve voorzieningen aan het Eeuwfeestplein*. [Foto].

Figuur 88. Vanwelde, B. (2022). *Recreatieve voorzieningen aan de Laan op Vurten*. [Foto].

Figuur 89. Vanwelde, B. (2022). *Woningen uit de Nieuwe Cité vandaag*. [Foto].

Figuur 90. Vanwelde, B. (2022). *Woningen uit de Nieuwe Cité vandaag*. [Foto].

Figuur 91. Vanwelde, B. (2022). *Woningen uit de Oude Cité vandaag*. [Foto].

Figuur 92. Google Maps. (2020). *Nieuwe omheiningen van woningen, opgehoogd groen*. [Foto].

Figuur 93. Google Maps. (2020). *Nieuwe omheiningen van woningen, betonnen scheidingswanden*. [Foto].

Figuur 94. Vanwelde, B. (2022). *Typologietekening van woningen in Beringen-Mijn, in huidige toestand*. [Tekening].

Figuur 95. CCA. (2012). *Grondplan Schilderswijk in Den Haag, naar het ontwerp van Alvaro Siza*. [Tekening]. <https://www.cca.qc.ca/fr/recherche/details/collection/object/460065>. Geraadpleegd op 11 maart 2022.

Figuur 96. TU Delft. (2019). *Grondplan wooneenheden Schilderswijk in Den Haag, naar het ontwerp van Alvaro Siza*. [Tekening].

Figuur 97. Geurst & Schulze. (2008). *Gevelbeeld Le Medi in Rotterdam*. [Foto].

Figuur 98. Geurst & Schulze. (2008). *Grondplan Le Medi in Rotterdam*. [Tekening].

Figuur 99. VAI. (2020). *'Bouwmaterialendorp aan het Vergotedorp', naar het ontwerp van Tetra Architecten*. [Foto].

Figuur 100. VAI. (2020). *Grondplan van het 'Bouwmaterialendorp aan het Vergotedorp', naar het ontwerp van Tetra Architecten*. [Foto].

Figuur 101. VAI. (2020). *'Bouwmaterialendorp aan het Vergotedorp', naar het ontwerp van Tetra Architecten*. [Foto].

Figuur 102. VAI. (2020). *'De Kruitfabriek 2.0', naar het ontwerp van evr-architecten*. [Foto].

Figuur 103. Dogma. (2016). *Park City. Isometrie Verdichting Maasmechelen en Lanaken*. [Tekening].

Figuur 104. Dogma. (2016). *Park City. Belevingsbeeld Verdichting Maasmechelen en Lanaken*. [Tekening].

Figuur 105. Geurst & Schulze. (2008). *Gevelbeeld Le Medi in Rotterdam*. [Foto].

Figuur 106. TU Delft. (2019). *Grondplan wooneenheden Schilderswijk in Den Haag, naar het ontwerp van Alvaro Siza*. [Tekening].

Figuur 107. Vanwelde, B. (2022). *Isometrie van het eigen project*. [Tekening].

Figuur 108. Vanwelde, B. (2022). *Snede en grondplan van het eigen project*. [Tekening].

Figuur 109. Vanwelde, B. (2022). *Inplantingsplan*. [Kaart].

Figuur 110. Vanwelde, B. (2022). *Benadering van het project*. [Kaart].

Figuur 111. Vanwelde, B. (2022). *Omgevingsstructuren*. [Kaart].

Figuur 112. Vanwelde, B. (2022). *Inpassing van het project in de bebossing*. [Kaart].

Figuur 113. Vanwelde, B. (2022). *Relatie tussen het project en de Jeker*. [Kaart].

Figuur 114. Vanwelde, B. (2022). *Isometrie eerste wooncluster*. [Tekening].

Figuur 115. Vanwelde, B. (2022). *Mogelijkheden voor invullingen van kamers*. [Tekening].

Figuur 116. Vanwelde, B. (2022). *Principes rond flexibel gebruik van de structuur*. [Tekening].

Figuur 117. Vanwelde, B. (2022). *Mogelijke types van woningen in de structuur*. [Tekening].

Figuur 118. Vanwelde, B. (2022). *Isometrie tweede wooncluster*. [Tekening].

Figuur 119. Vanwelde, B. (2022). *Isometrie culturele incubator*. [Tekening].

Figuur 120. Vanwelde, B. (2022). *Scenario's voor culturele incubator*. [Tekening].

Figuur 121. Arch Daily. (2010). *Klooster van Sainte-Marie de la Tourette. Ontwerp van Le Corbusier*. [Afbeelding].

Figuur 122. Rahn, J. R. (1876). *Reconstructie van tekeningen Sint-Gallen Klooster te Zwitserland*. [Tekening].

Figuur 123. ArcK, & Broekx-Schiepers Architecten. (2017). *Nieuw scenario voor Sint-Jozefkerk in Gent. Snede*. [Tekening].

Figuur 124. Heynickx, S. (2017). *Nieuw scenario voor Sint-Jozefkerk in Gent. Sfeer*. [Tekening].

Figuur 125. Vanwelde, B. (2022). *Flexibel gebruik van kamerstructuur*. [Tekening].

Figuur 126. Vanwelde, B. (2022). *Kamers en hun sfeerbepaling*. [Perspectief].

Figuur 127. Vanwelde, B. (2022). *Structuur als 'drager van culturele expressie'*. [Tekening].